

Publikácia vznikla v rámci plnenia cieľov vedeckého projektu VEGA č. 2/0062/17 *Sviatky a rituály – ich spoločenské kontexty a funkcie (Slovensko, 21. storočie)*, ktorý sa rieši v Ústave etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave v rokoch 2017 – 2020.

Vydanie publikácie finančne podporila Slovenská akadémia vied na základe odporúčania Edičnej rady SAV.

Recenzentky:

PhDr. ALEXANDRA NAVRÁTILOVÁ, CSc.
doc. PhDr. KORNÉLIA JAKUBÍKOVÁ, CSc.

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ

Už sa chystá svadba istá

Svadobné obyčaje slovom a obrazom

ÚSTAV ETNOLÓGIE A SOCIÁLNEJ ANTROPOLÓGIE
VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

BRATISLAVA 2020

Etnologické štúdie 45

Autorka textu a výber fotografií:

prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.,
Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava 2020

Vedecká redaktorka:

PhDr. Katarína Popelková, CSc.,
Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava 2020

Všetky fotografie použité v tejto publikácii pochádzajú z Vedeckých zbierok
Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave.

Jazykový redaktor: PhDr. Jozef Molitor

Preklad do anglického jazyka: Mgr. Judita Takáčová

Návrh a spracovanie obálky: Mgr. Marek Petržalka

Technická spolupráca a úprava archívnych fotografií: Ivan Karlík

Grafická úprava a zalomenie: Jana Janíková

Vydal Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV
v rámci edície Etnologické štúdie ako svoju 45. publikáciu.

www.uesa.sav.sk

Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied,
Centrum spoločných činností SAV, Dúbravská cesta 5820/9, 841 04 Bratislava,
v roku 2020 ako svoju 4 513. publikáciu.

www.veda.sav.sk

© prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc., Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, 2020
© Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, 2020
© VEDA, vydavateľstvo SAV, 2020

ISBN 978-80-224-1831-7

DOI <https://doi.org/10.31577/2020.9788022418317>

Obsah

Úvod	6
Dokumentačná fotografia v etnológii	9
SVADOBNÉ OBYČAJE – textová časť	13
Z histórie uzatvárania manželstiev	14
Tradičná svadba	19
Svadba v druhej polovici 20. storočia a vývinové trendy súčasnej svadby	34
Okrúhle výročia svadby	41
Posmrtný sobáš	42
SVADOBNÉ OBYČAJE – obrazová časť	43
1. Svadobná fotografia	46
2. Odev	58
3. Svadobní funkcionári a svadobná družina	68
4. Sprievod	72
5. Symboly – stromček, zástava, koláč	77
6. Sobáš	82
7. Parta a čepčenie	86
8. Textílie	92
9. Varenie, pečenie	94
10. Hostina	100
11. Hudba, tanec, spev	103
12. Vybrané obradové úkony	108
13. Veno a výbava, dary	114
Záver	118
Použitá literatúra a zdroje	119
Summary	122

Úvod

Dokumentácia spôsobu života ľudských spoločenstiev v konkrétnom priestore a čase v minulosti i súčasnosti je súčasťou etnografického terénneho výskumu, ktorý na získavanie dát využíva aj etnológia. V globalizovanom svete sa čoraz viac cení vyhľadávanie a zachovávanie tradícií, od ktorých ľudia i dnes odvodzujú svoju identitu. Kultúrne tradície sú v takom prípade označované ako „naše korene“, predstavujú lokálne či regionálne prejavy kultúry a spôsoby ich odovzdávania z generácie na generáciu. Lokálne je protikladom globálneho, avšak obe entity na seba reagujú. Ak sa ľudia chcú vymedziť voči cudzím, siahajú po „svojom“, teda po niečom, čo je v ich priestore tradíciami overené. Na tradície si spravidla spomínajú pri významných udalostiach v živote či počas sviatkov v rámci kalendárneho roku, keď sa žiada významnosť okamžiku odlíšiť od všedného dňa rituálnym správaním. Výnimočné momenty súvisiace s plynutím biologického, rodinného či pracovného života jednotlivca, ale aj s jeho príslušnosťou k spoločnosti či spoločenstvám, ktorých je jedinec členom, nazývame sviatkami. Počas sviatku sa predpokladajú alebo vyvolávajú konkrétne očakávané spôsoby správania, ktorým sa v rozličnej intenzite pripisujú symbolické významy.¹ Symbolické správanie je charakteristické tiež pre obrady (alebo rituály), sprevádzajúce prelomové udalosti v živote človeka, spoločnosti a prírody, ako v istom zmysle podmienka uznania a potvrdenia dôležitých zmien. Symboly slúžia na sprostredkovanie významných sociálnych vzťahov a hodnôt daného spoločenstva, prostredníctvom obradov pôsobia stabilizujúco a integrujúco. Môžu mať podobu materiálnu, podobu konkrétnej aktivity alebo podobu slovnú či hudobnú. Obradom, ktorý obsahuje množstvo symboliky vo všetkých spomenutých podobách, je svadba.

Svadba je jednou z najvýznamnejších udalostí životného cyklu. Z hľadiska spoločen-

stva, z ktorého mladomanželia pochádzajú, je svadba uznaním manželstva uzatvoreného pred cirkevnou alebo štátnou inštitúciou a zároveň vyjadrením akceptácie takto uzatvoreného manželstva. Svadba obsahuje komplex obyčajových úkonov v dlhšom časovom úseku – od predsvadobného obdobia až po spoločné usídlenie sa mladomanželov a potvrdenie ich manželstva širším lokálnym spoločenstvom, ale v súčasnosti aj priateľmi, spolupracovníkmi a bližšími známymi.

Vznik manželského zväzku znamená vytvorenie formálneho predpokladu na založenie rodiny, opateru a výchovu potomstva, ako aj spríbuznenie dvoch rodín. Svadobné obrady a zvyky symbolicky vyjadrujú aj prechod človeka zo spoločenstva slobodných do spoločenstva vydatých a ženatých. Tieto udalosti životného cyklu sa vyskytujú v kultúre všetkých ľudských spoločenstiev, ich rozmanité podoby odrážajú biologické, sociálne, etno-kultúrne, náboženské aj ekonomické stránky života ľudí v určitej dobe a priestore.

Pre súčasných mladých ľudí je často práve svadba dôvodom zamyslieť sa, ako sa správať v tejto výnimočnej situácii, ako svadba obvykle prebieha, čo si z ponuky svadobných tradícií vybrať pre tú vlastnú. Ak je aspoň jeden z budúcich manželov kultúrne ukotvený v dedinskom prostredí, spravidla tam hľadá zdroje informácií, ktoré so svadbou súvisia, a príbuzní či priatelia z daného lokálneho spoločenstva mu opíšu, ako približne by mala tá „ich“ svadba vyzeráť. Ak pochádzajú budúci manželia z mesta alebo z odlišných kultúrnych prostredí, hľadanie je ťažšie. Inšpirácie môžu mať nielen slovnú, ale aj vizuálnu podobu. Dokumentačné fotografie svadby a kultúrnych prejavov, ktoré s ňou súvisia, sú predmetom tejto publikácie. Všetky pochádzajú z jedného fotografického archívu, ktorý ukrýva časť slovenského kultúrneho dedičstva – z Digitálneho archívu fotografií diapozitívov a kresieb Ústavu etnológie a kultúrnej antropológie Slovenskej akadémie vied. Využívaný

¹ Popelková, 2014: 8

je najčastejšie ako vizuálny dokumentačný materiál pri štúdiu javov tradičnej ľudovej kultúry alebo ako zdroj obrazových príloh k textom odborných etnologických publikácií. V tejto publikácii chceme po prvýkrát časť z neho knižne predstaviť tak, aby bola základom obrazová informácia a text mal sprievodnú úlohu. Výber fotografií na tému svadba predstavuje podoby svadby v rôznych oblastiach Slovenska v priebehu 20. storočia, keď lokálne tradície postupne narušili modernizačné vplyvy. Snahou autorky publikácie je priblížiť čitateľovi slovom aj obrazom podoby svadiieb na Slovensku tak, ako sa zachovali na dobových fotografiách.

Svadba je vzhľadom na jej štruktúrovanosť a dĺžku trvania pomerne komplikovaný obyčajový komplex. Jeho jednotlivé časti sa vyvíjali historicky nerovnomerne, v rôznych regiónoch, ba často aj v susedných lokalitách Slovenska sa vytvárali odlišné varianty obradových prvkov, tradície sa miešali aj v dôsledku sobášov mladomanželov z rôznych lokalít. Na zmeny tradícií vplývali nielen modernizačné trendy a zmeny spôsobu života v meste i na vidieku spôsobené industrializáciou, ale normatívnosť uplatňovania svadobných tradičných obradových prvkov ovplyvnilo napríklad aj presunutie svadobných hostín do reštauračných zariadení. Po roku 1990 vstúpili do organizovania svadiieb legislatívne zmeny a profesionalizácia služieb s módnymi vplyvmi zo zahraničia. Reakciou na globalizačné vplyvy je v posledných rokoch záujem o revitalizáciu takých tradičných obradových prvkov, ktoré svojou emotívnosťou alebo zábavnosťou svadby atraktívnejú. Realizátori ich často vnímajú ako prvky tradičnej ľudovej kultúry.

Všetky tieto procesy sú v etnologických publikáciách zmienené, avšak neexistuje taká, ktorá by obsiahla všetky aspekty svadobného obradového komplexu. Okrem mnohých časopiseckých článkov s dôležitými metodickými aj materiálovými informáciami o svadbe na Slovensku² je len niekoľko kľúčových publikácií, ktoré však zväčša tiež nie sú venované výlučne svadbe. Jednou z takých je monografia Jána Komorovského *Tradičná svadba u Slo-*

vanov (1976), ktorá obsahuje vzácny porovnávací materiál o rôznych slovanských etnikách, materiál zo Slovenska však obsahuje v menšej miere. Sumarizujúce informácie poskytujú syntetizujúce publikácie o tradičnej kultúre Slovenska, do ktorých poznatkami o svadbe prispela v 70. rokoch 20. storočia najmä Emília Horváthová a od roku 1990 Kornélia Jakubíková, popredné odborníčky na túto tému na Slovensku.³ Medzi zdrojmi pre štúdium svadby na Slovensku má špecifickú pozíciu *Etnografický atlas Slovenska* (1990), ktorý zaznamenáva areály výskytu sledovaných javov. Textové interpretácie k výsledkom atlasu prináša syntetizujúca publikácia *Slovensko – európske kontexty ľudovej kultúry* (2000), ktorá obsahuje informácie o rozšírení niektorých javov za hranice Slovenska a čiastočne zachytáva aj vývinové tendencie. V roku 1995 vyšla *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* s celým súborom hesiel o tradičnej svadbe. V 90. rokoch 20. storočia vznikli dva rozsiahlejšie syntetizujúce texty venované tradičnej svadbe autorky Kornélie Jakubíkovej. Jednou z nich je kapitola Rodinné obyčaje v monografii *Tradiície slovenskej rodiny* (M. Botíková, S. Švecová, K. Jakubíková, 1997), druhou je štúdiu Slovenská svadba, ktorá tvorí úvodnú časť publikácie *Slovenské svadby* (Ed. M. Leščák, 1996).⁴ Táto publikácia vyšla v rámci edície Pramene orientovanej na publikovanie archívnych materiálov. Sprístupňuje materiál zo série dotazníkových výskumov, ktoré uskutočnili v 40. rokoch 20. storočia etnografi Ján Mjartan a Rudolf Bednárík medzi slovenskými učiteľmi v 150 slovenských lokalitách. Práve zbierka svadobných zvykov je v tomto korpuse svojím rozsahom najväčšia. Materiál o svadbách v medzivojnovom období obsahuje tiež prvý zväzok spomenutej edície nazvaný *Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska* (Ed. V. Feglová, M. Leščák, 1995). Tieto materiálové publikácie sú uvedené podrobnými informáciami o vývine výskumu svadby a iných obyčají na Slovensku, ako aj o kontexte vzniku publikovaných materiálov. Koncom 90. rokov

³ Slovensko 3, Ľud 2. časť (1975).

⁴ K tomuto roku sa viaže aj vydanie zborníka *Svadba na Slovensku* (1996), ktorý vznikol pre potreby vytvárania múzeí národnostných menšín v rámci Slovenského národného múzea.

² *Svatební obřad. Současný stav a proměny* (1983).

20. storočia urobil etnológ Milan Leščák dotazníkový prieskum zameraný aj na popis aktuálnych svadieb. Jeho počin priniesol pre skúmanie svadby dôležitý synchrónny prierez stavu svadobných obradov vo viacerých lokalitách Slovenska. Výsledky výskumu vyšli až v roku 2006 v rámci publikácie *Pramene k obyčajovej tradícii a sviatkovaniu na Slovensku na konci 20. storočia 2* (2006).

Dnes, po uplynutí dvadsiatich rokov od Leščákových výskumov konštatujeme ďalšie zmeny svadobných obradov. Súvisia najmä s čoraz väčšou profesionalizáciou svadobných služieb na jednej strane a s návratom k tradičným ľudovým prvkom vo svadbách na druhej strane. Tie sú však napokon tiež často súčasťou kupovaných služieb.

Ďalšia práca obsahujúca informácie o svadbe podáva systematický prehľad o svadobných jedlách celého Slovenska. Ide o publikáciu *Kulinárna kultúra regiónov Slovenska* (R. Stoličná-Mikolajová, K. Nováková, 2012). V závislosti od dostupnosti informácií je v nej pri niektorých regiónoch pomerne podrobne popísaná štruktúra svadby.

Treba ešte dodať, že mnohé informácie najmä o tradičných svadbách sa nachádzajú v lokálnych a regionálnych monografiách – jednak v etnologických, zameraných na tradičnú kultúru, ale aj v monografiách, ktoré si vytvárajú obce. V tomto kontexte je špecifická monografia etnológa Petra Švorca *Svadba v Štrbe* (1971).⁵ Jednou z najmladších je publikácia *Svadobné zvyky obce Hrušov* (2010), ktorú zostavila etnologička Anna Sásová. Je materiálovou štúdiou približujúcou oddelene tradičný a súčasný model svadby a následne vyhodnocujúcou zmeny, ktoré sa v hrušovskej svadbe udiali. Autorka si všíma aj detaily, napríklad kedy sa mladý pár fotografuje, ktoré časti svadby sa dokumentujú kamerou. Opis svadby dopĺňajú obradné texty vinšov a piesní a dobové fotografie. Oblasť folklorizmu iniciovala vznik

ďalších monografií o svadbe.⁶ Viacero analýz premien svadobných obradov v konkrétnych lokalitách Slovenska sa dá nájsť aj v záverečných prácach poslucháčov etnológie na príslušných katedrách.⁷

Aj keď je zozbieraného materiálu pomerne veľa, zďaleka neobsiahol všetky lokality a mapa Slovenska je ním pokrytá nerovnomerne. Mnoho informácií o tradičných svadbách obsahujú miestne kroniky, lokálne noviny či rodinné archívy. To je však už rovina, ktorá na spracovanie etnológmi ešte čaká.

Svadba vo výtvarnej tvorbe. Malba na skle – autorka Zuzana Vaňousová z Považskej Bystrice. H. Bakaljarová, 1990.

⁵ Genéza tejto publikácie siaha do 60. rokov 20. storočia. Keď sa na Slovensku v roku 1970 konali majstrovstvá sveta v lyžovaní, súčasťou kultúrneho programu bolo zinscenovanie svadby v Štrbe. O štyri roky neskôr natočila O. Chodáková na túto tému aj filmový dokument. Tieto udalosti boli pre etnografa P. Švorca podnetom na komplexný výskum svadby v Štrbe aj na okolí.

⁶ Napríklad publikácia *Svadobné obyčaje z východného Slovenska* (Nemcová, 1979). Publikácie pre potreby javiskového spracovania svadby majú obsažnú folkloristickú zložku. Kvalitné fotografie s tematikou svadby prináša amatérsky zberateľ Vojtech Majling v publikácii *Ta dala mamka, ta dala dcérku. Slovenská svadba vo zvykoch a obyčajoch* – ide o populárnu publikáciu, ktorá neobsahuje podrobné informácie o situácií, za akých fotografie vznikli, avšak je zrejmé, že sú predovšetkým z folklórnych podujatí.

⁷ Málo z nich sa podarí publikovať, ako napríklad materiál z bakalárskej práce T. Truchlíka (Truchlík, 2017).

Dokumentačná fotografia v súčasnej etnológii

Osobitosťou práce etnológa je práca v teréne, osobný kontakt a komunikácia s ľuďmi. Sú to formy tzv. kvalitatívneho výskumu, ktorý spravidla neprinesie kvantum údajov vyhodnotiteľných matematickými metódami, ale jedinečné informácie, ktoré sa síce ťažko zovšeobecňujú, ale predstavujú autentické čaro poznania života ľudských spoločenstiev.

Základom klasického etnologického výskumu je teda zber etnografického materiálu zozbieraného technikami kvalitatívneho výskumu, ktorými sú interview a priame a nepriame pozorovanie. Výsledkom interview sú záznamy rozhovorov, ktoré sa archivujú v podobe textových prepisov či audiozáznamov a audiovizuálnych záznamov. Priame a nepriame pozorovanie je dokumentované fotografiou, kresbou a audiovizuálnym záznamom. O priamom pozorovaní hovoríme vtedy, keď je výskumník účastníkom výskumnej situácie a vtedy má spravidla aj príležitosť na realizovanie fotografického záznamu. Nepriame pozorovanie je možné realizovať aj bez priamej účasti na skúmanom podujatí prostredníctvom už existujúcich fotografií a iných vizuálnych záznamov získaných v teréne. Dajú sa ním spoznať situácie, ktoré etnológ osobne priamo nemal možnosť pozorovať, a tiež zistiť podoby starších aj zaniknutých javov. Do konca 20. storočia bola médium takejto techniky výskumu predovšetkým fotografia.

Fotografický prístroj patril popri pere a zápisníku k základnému výstroju etnológa v teréne od 50. rokov 20. storočia. Postupne sa pridala aj technika na záznam zvuku – magnetofón. Vzhľadom na váhu a hmotnosť kotúčových magnetofónov sa stal až v 70. rokoch bežnou pomôckou výskumníka kazetový magnetofón, neskôr diktafón. O desaťrocie neskôr sa pridala aj používateľsky dostupná, ale v tom čase dosť drahá, audiovizuálna technika v podobe videokamery. Analógový fotografický aparát bol až do konca 20. storočia

dôležitou záznamovou technikou pri terénnej práci etnológov.

Prevažná časť fotografií v Digitálnom archíve fotografií diapozitívov a kresieb Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV vznikla v druhej polovici 20. storočia. Ľudová kultúra sa často romanticky zobrazuje v jej kráse a harmonickom estetickom prístupe jej tvorcov. Každodenný život v druhej polovici 20. storočia mal svoje pekné i tienisté stránky, podobne ako všetky iné obdobia dejín ľudskej spoločnosti. Úlohou etnológov je zaznamenávať realitu života, teda nielen krásu či výnimočnosť ľudovej kultúry. Pri výbere fotografií pre túto publikáciu nebolo cieľom vytvárať romantickú ilúziu krásy života v minulosti. Hodnota vybraných snímok spočíva predovšetkým v informácii, ktorú nám sprostredkujú, s prihliadnutím na technickú kvalitu fotografie a kompozíciu obrazu do tej miery, aby sa čitateľovi na ňu dobre pozeralo. Nejde o umelecké fotografie, ba ani dokumentárne z hľadiska žánrovej klasifikácie profesionálnej fotografie. Vhodné je označiť ich ako dokumentačné fotografie, keďže ich primárnym cieľom je etnografická dokumentácia skúmaných javov. Etnografická fotografia je druh profesionálnej fotografie, avšak nie profesionálnej z hľadiska fotografie ako umeleckého prejavu, ale z hľadiska profesionálnej etnologickej práce. Zobrazenia sú vo vedeckých zbierkach archivované bez úprav a akejkolvek grafickej rekonštrukcie, vrátane menej kvalitných či čiastočne poškodených pôvodných dokumentov, ktoré však majú v niektorých prípadoch jedinečnú dokumentačnú hodnotu. V etnologických publikáciách sa fotografické ilustrácie nevyužívajú len ako číry doplnok textu. Slúžia ako doklad, preukazný materiál k slovnému výkladu. Fotografie vybrané do tejto publikácie neboli primárne vytvorené na účely verejnej prezentácie, ich kvalita nespočíva vo fotografickom kumšte, ale v jedinečnosti obsahu.

Archív fotografií, diapozitívov a kresieb, z ktorého čerpá táto publikácia, sa systematicky vytváral od vzniku ústavu v roku 1953 ako organická a nevyhnutná súčasť pracoviska. Jeho vedecké zbierky obsahujú textové, obrazové a multimediálne dokumenty, ktoré vznikli v priebehu vedeckovýskumnej činnosti. V súčasnosti uchovávajú jedinečné hodnoty kultúrneho dedičstva Slovenska z oblasti ľudovej kultúry. V druhej polovici 20. storočia, keď vznikol základ fotoarchívu dnešného Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV, technológie vizuálnej dokumentácie vyžadovali od výskumníka ovládanie fotografovania do tej miery, aby priniesol materiál použiteľný aj na publikačné účely. Fotografií z interiérov, kde bolo treba fotografovať s bleskom či komplikovanejšie narábať s expozíciou a časom, je výrazne menej než exteriérových. Je prirodzené, že niektorí vedeckí pracovníci boli lepšími a niektorí horšími fotografmi. V tomto zmysle výnimočnou osobnosťou bola Ester Plicková, ktorá sa umeniu práce s objektívom zaúčala popri svojom strýkovi – fotografovi a filmárovi Karlovi Plickovi. Absolvovala kurz fotografovania a so svojimi skúsenosťami sa ochotne delila aj s kolegami v rámci interných školení na pracovisku. Dobrými fotografickými zručnosťami disponovali aj ďalší vedeckí pracovníci, ktorí sú autormi stoviek až tisícok fotografií v archíve. Najväčší počet fotografií odovzdali do archívu Ján Botík – 13 336, Ján Podolák – 12 379, Soňa Kovačevičová – 7 622 a Jarmila Paličková – 5 131. Všetci uvedení boli zameraní na materiálnu kultúru. Tí, ktorí skúmali obyčajové prejavy, fotografovali podstatne menej, aj preto je táto časť archívu chudobnejšia. Svadba je však široký komplex javov materiálnej, duchovnej i sociálnej kultúry. V archíve sa nachádza relatívne dosť vizuálneho materiálu, ktorý celý komplex ilustruje.

Ester Plicková, ako najväčšia expertka na etnografickú fotografiu, mala za úlohu pripraviť ilustračný materiál k viacerým kolektívnym etnografickým monografiám. Jej skúsenosť pri práci s archívom vtedajšieho Národopisného ústavu bola pozitívna: „[...] musela som prezrieť tisíceky archivovaných negatívov a pozitívov. Nachádzala som pritom pozoruhodné materiály kolegov národopiscov na vynikajúcej obsahovej i formálnej výtvarnej úrovni,

takže som mohla na publikovanie použiť v prvom rade ich snímky. Ďalším evidentným dôkazom týchto nepopierateľných schopností bola v tých časoch svojou koncepciou objavná výstava „Český a slovenský ľud vo fotografii národopiscov“ organizovaná roku 1987 Ústavom ľudového umění v Strážnici na Morave. Repriža niekoľkých stoviek brilantných záberov sa konala v Prahe, žiaľ, expozícia sa vtedy na Slovensko nepreniesla. Nenašiel sa ani iniciatívny editor, ktorý by sa bol knižne ujal publikačnej prezentácie tejto excelentnej výstavy. Medzi zväčšeninami žiarili unikátne snímky fascinujúce presvedčivou výtvarnou interpretáciou znázorňovanej reality. Súčasne svojimi obsahovými a najmä estetickými kvalitami znovu poukazovali na dilemu stále sprevádzajúcu národopisnú fotografiu: či môže, alebo či smie byť vedecký dokument aj esteticky pôsobivý?“⁸

Jednou z možností, ako zabezpečiť požadovanú kvalitu fotografií z terénu bola spolupráca výskumníka s profesionálnym fotografom. Do polovice 90. rokov 20. storočia ústav zamestnával interného profesionálneho fotografa či fotografku. Časť fotografických dokumentov v archíve pochádza aj od externých spolupracovníkov a z výkupov od iných pamäťových inštitúcií.

Časť fotografií, ktoré etnológovia z terénu priniesli, sú fotografie alebo ich reprodukcie získané u informátorov počas terénnych výskumov. Zverenie súkromných fotografií do rúk etnológa znamenalo značnú mieru dôvery informátora k výskumníkovi. Zhotoviť reprodukcie takto získaných fotografií bolo úlohou profesionálneho fotografa, následne sa originály vracali naspäť informátorom, ak sa zúčastnené osoby nedohodli inak.

Prevažná časť archívu bola digitalizovaná, vďaka čomu je možné s jeho obsahom prehľadne a zjednodušene pracovať. Digitálny archív fotografií diapozitívov a kresieb Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV (ďalej ÚESA SAV a digitálny archív) vznikol v rokoch 2007 – 2009 v rámci projektu Agentúry na podporu výskumu a vývoja „Tradičná kultúra Slovenska ako súčasť kultúrneho dedičstva Európy (Na základe digitálneho spracovania archívnych obrazových dokumentov ÚESA SAV a KEKA

⁸Plicková, 2001, 104.

FiF UK)“ (č. APVV-0530-06). Obsahuje viac ako 118-tisíc digitalizovaných obrazových dokumentov z územia Slovenska, z prostredia Slovákov žijúcich v zahraničí i niektorých zahraničných výskumných ciest slovenských etnológov. Dokumenty zachytávajú skúmané javy tradičnej kultúry – staviteľstvo, poľnohospodárstvo, chov hospodárskych zvierat, vinohradníctvo, domácku a remeselnú výrobu, tradičný textil a odev, výročné a rodinné zvyky, výtvarný prejav a ďalšie.

Niektoré fotografie v archíve vytvorili aj profesionálni fotografi, avšak na základe etnologických výskumov, ktoré výber zobrazovaných javov determinovali. Vo výnimočných situáciách bol fotodokumentáciou poverený sám fotograf. Špecializovaný fotodokumentarista je schopný zachytiť kľúčové situácie pre etnografickú fotografiu. Autori niektorých fotografií sú aj z externého amatérskoho prostredia, do vedeckých zbierok sa však ich fotografická tvorba dostala opäť v rámci konkrétneho etnologického výskumu a selekcie z etnologického aspektu. Fotografie získané všetkými uvedenými metódami sa stávajú súčasťou vedeckej dokumentácie, ktorá sa následne podrobuje vedeckej analýze.

Výber fotografií v tejto publikácii sa zameriava na tému svadba. Korpus fotografií dokumentujúcich obyčaje je v digitálnom archíve ÚESA SAV slabšie zastúpený. Fotografovanie obyčají malo totiž svoje úskalia. Terénne výskumy etnológov spravidla neboli časovo plánované na obdobie sviatkov alebo termínov svadiieb či iných obradových situácií. Vo fotografickom archíve je preto takto tematizovaného materiálu relatívne málo. Napríklad Ján Botík uvádza, že počas svojich výskumov bol len raz pozvaný na svadbu – bolo to v Hrušove v roku 1964, odkiaľ priniesol hodnotnú sériu fotografií.⁹ V podobnej situácii urobila jedinečnú sériu fotografií aj Margita Méryová, keď sa v roku 1986 zúčastnila na svadbe v Gemerskom Jablonci. Cenné sú najmä jej fotografie z prevážania a aranžovania výbavy nevesty v dome ženicha vo chvíľach, na ktorých sa muži podľa tradičných noriem nezúčastňovali.

Cieľom tejto publikácie je predstaviť širšej verejnosti časť obsahu digitálneho archívu

ÚESA SAV a zároveň prostredníctvom textu a obrazu priniesť poznatky o tradičnej svadbe na Slovensku a jej premenách v čase. Fotografie bolo treba podrobiť istej selekcii. Len časť uverejnených fotografií zachytáva autentickú situáciu. Tie sú najhodnotnejšie – obsahujú atmosféru doby, zachytávajú konkrétne fázy vývoja jednotlivých javov, výnimočnosť situácie a niekde aj emócie. Mnohé snímky, na ktorých pózuju ľudia, boli však vytvorené na účely výskumu. Staršie snímky sú reprodukcie svadobných fotografií, ktoré si dali informátori urobiť profesionálnym fotografom či už v exteriéri, alebo v ateliéri. Podrobnejšie údaje, než sú uvedené v digitálnom archíve dostupnom aj na internete, obsahujú papierové katalógové lístky k archívu. Pri fotografiách je spravidla uvedený rok vzniku, pri niektorých však chýba (najmä pri reprodukciami nevedia presný rok vzniku fotografie niekedy ani vlastníci originálov). Niektoré snímky pochádzajú z prezentácie folklóru na scéne, iné obradovú situáciu rekonštruujú. Na fotografiách sú však aj také situácie, ktoré v súčasnosti už presne definovať nevieme.

Keďže archívny korpus fotografií vznikol v rámci jednotlivých vedeckovýskumných projektov, je prirodzené, že z niektorých lokalít či regiónov je sústredené väčšie množstvo fotografií, z iných naopak. Mnohé priniesli výskumníci z terénu spolu s textovým materiálom, ktorý je súčasťou ďalšej časti vedeckých zbierok ústavu. Z materiálu z terénu vznikli štúdie, ktoré prinášajú interpretáciu zobrazených javov. Takýto komplex informácií dáva fotografiám pridanú hodnotu.

Hoci digitálny archív ÚESA SAV neobsahuje všetko, čo by sa zo svadobných obradov dalo obrazovo dokumentovať, východiskový súbor bol dostatočne veľký, aby naplnil túto publikáciu. Mnohé snímky neboli ešte nikdy publikované. Snahou bolo v publikácii obsiahnuť čo najviac lokalít na Slovensku. Počet fotografií bol limitovaný a viaceré pozoruhodné snímky zostali ukryté v množstve iných, záujemcovia o konkrétne lokality si ich však môžu na internete prezrieť.¹⁰

V neposlednom rade je táto publikácia aj impulzom k ďalšiemu napĺňaniu vedeckých

⁹ Botík, 2010.

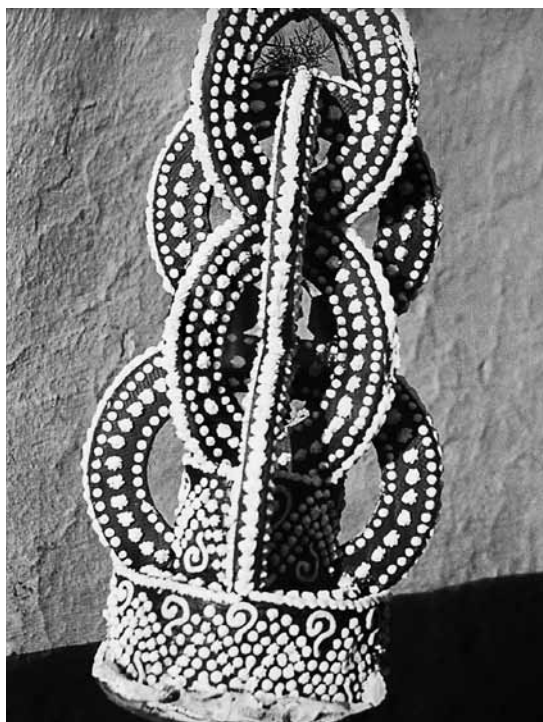
¹⁰ Vyhľadávanie záznamov pozri poznámka 168.

zbierok fotografickým materiálom – nielen starým, ale aj novým, aby sme pre ďalšie generácie zanechali svedectvo o dnešnej dobe. V dobe digitálnej fotografie sa zdá byť táto úloha veľmi jednoduchá, ale opak je pravdou. Práve svadba patrí k najlepšie zdokumentovaným obradom v minulosti aj v súčasnosti, avšak archiváciu súčasných fotografií často podceňujeme. Prijímanie informácií cez obraz – statický v podobe fotografie, alebo dynamický v podobe videozáznamu – je v súčasnosti podobne dôležité ako prijímanie informácií prostredníctvom písaného textu. Nikdy nebolo možné tak ľahko zachytiť fotografiou okamih a šíriť ho, ako je to v 21. storočí v ére mobilných telefónov a internetových sietí. Fotografia sa stáva každodennou súčasťou života. Fotografiami sme obklopení, ľahko ich vytvárame. Je ich viac, než sme schopní s prehľadom opatrovať, čo spôsobuje, že sú zdanlivo menej hodnotné

než v minulosti, keď sa z významnej udalosti zachovali len dve tri. Neznamená to, že by fotografie boli v súčasnosti pre jednotlivca či spoločnosť menej dôležité, len medzi tie skutočne dôležité sa dostáva veľa nedôležitých, takže napokon je najdôležitejšou ich selekcia. Keď sa neuskutoční, fotografia sa devaluje.

Vedecká archivácia digitálnych fotografií sa často nedoceňuje, práve s pocitom, že ich je veľa. Úlohou dnešnej generácie etnológov je aspoň časť zo snímok, ktoré končia v mobiloch a na sociálnych sieťach, zachrániť a uchovať ich pre budúcnosť aj so základným popisom – čo je zachytené na fotografii, kde a kedy bola vytvorená a kto je jej autorom. Možno aj čitatelia tejto publikácie sa rozhodnú časť svojho života zaznamenanú na fotografii venovať práve Vedeckým zbierkam Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV.

Torta z karamelizovaného (páleného) cukru. Gemerský Jablonec, okres Rimavská Sobota, M. Méryová, 1986.

Svadobné obyčaje

– textová časť

Z histórie uzatvárania manželstiev

Manželstvo vzniklo ako inštitúcia, ktorá slúžila aj slúži organizácii spoločnosti. Malo, aj dosiaľ má významné ekonomické a spoločenské kontexty. Je predpokladom vytvorenia rodiny ako základnej bunky spoločnosti, vzniká ním nepokrvné, tzv. afinitné príbuzenstvo, zároveň je legitimizáciou potomkov, ktorí z manželstva vzišli, je impulzom na uplatňovanie dedičského práva. Na slovenskom vidieku hrali majetkové pomery partnerov dôležitú úlohu ešte v prvej polovici 20. storočia. Vznik manželstva je potvrdený sobášom na základe obyčajového práva alebo ustanovených zákonov. V rámci regulovaných foriem partnerského spoluzitia je monogamia najrozšírenejšou formou manželstva vo všetkých ľudských kultúrach.

Manželtvá sa pred vznikom právne uznaných zásad uzatvárali podľa obyčajového práva, teda podľa ustáleného súboru noriem, ktoré určité spoločenstvo ľudí rešpektovalo ako právny poriadok. Písomné pramene z veľkomoravského obdobia, ako aj následne z územia Uhorska dokladajú, že najstaršími formami uzatvárania manželstva boli únos a kúpa nevesty. Dobové nariadenia naznačujú, že už v tom období bol únos vnímaný ako akt násillia a protiprávny čin. Okrem skutočného násillného únosu, ktorý sa uskutočňoval bez súhlasu samotného dievčaťa a jeho rodiny, sa praktizovali aj fiktívne, dohodnuté únosy. Ich dôvodom bola buď dohoda oboch rodín, aby sa vyhli finančne náročným výdavkom na svadbu, alebo únos po dohode ženicha a nevesty, označovaný ako odbehnutie dievky do domu ženicha, ktoré sa uskutočnilo v prípade nesúhlasu nevestiných rodičov s jej výberom ženicha.¹¹

Kúpa sa v Uhorsku ešte v 11. storočí považovala za legálnu formu získania nevesty a mať veľa dcér bolo zdrojom bohatstva. Uzav-

retie manželstva malo formu kúpnopredajnej zmluvy, kde zmluvnými stranami boli rodiny ženicha a nevesty. Svadobný obrad spočíval v splnení povinnosti rodiny ženicha zaplatiť (zvyčajne v naturáliách) za nevestu a výkupné sa nazývalo veno. Rodina nevesty na odplatu musela odovzdať, vydať nevestu (odtiaľ termín vydaj) a vykonať ďalšie obrady podľa obyčajového práva.¹² S kupovaním nevesty pravdepodobne súviseli aj trhy na nevesty. Na území Slovenska sa napriek viacerým zákazom spomínajú ešte v 18. storočí v prostredí Rusínov v Krásnom Brode.¹³ Ženy sa nesmeli predávať za viac ako 30 zlatých.¹⁴

Uzavretie manželstva bolo slávnostným, verejným a takmer do začiatku 13. storočia jednoznačne svetským obradom. Základné úkony uzavretia manželstva v tradičnej svadbe vyplývali z obyčajového práva a diali sa pred svedkami. Ich akceptácia zúčastneným spoločenstvom znamenala uznanie právoplatnosti manželstva. Úkonom právneho charakteru bolo vloženie ruky nevesty do ruky ženicha.¹⁵ K ďalším aktom patrilo „uzavretie dohody o svadbe, vzájomná výmena svadobných darov, obradné odovzdanie – vydanie mladuchy strane ženicha, prijatie mladuchy v dome a rodine ženicha, odobratie znakov slobodného stavu, verejné uloženie mladomanželov na lôžko, označenie mladuchy znakmi vydatej ženy, prijatie medzi dospelých členov spoločenstva“.¹⁶ Aby mohlo byť manželstvo uznané za platné, musela byť pred svedkami potvrdená manželská zmluva a dôležitý bol aj sexuálny akt, ktorý sa považoval za konečné potvr-

¹¹ J. Komorovský hovorí o násillnom unesení, odvedení dievčaťa a fingovanom únose (Komorovský, 1976: 47). Do súčasnosti sa únos nevesty praktizuje v Kirgizsku ako protiprávny, avšak tradičným spoločenstvom akceptovaný akt. Jedno z piatich dievcat... [online].

¹² Jakubíková 1995 – 1 aj Horváthová 1975. V dobe veľkomoravskej bola bežná polygamia. Podľa tradičných zákonov môže mať dosiaľ v niektorých moslimských krajinách muž maximálne štyri ženy. Manželkám však musí zaplatiť veno, tzv. *mahr*, ktoré sa zakotví v manželskej zmluve. Kúpa nevesty dosiaľ existuje napríklad u kmeňa Masajov v Afrike.

¹³ Komorovský, 1976.

¹⁴ Mušíinka, 1983.

¹⁵ Horváthová, 1975.

¹⁶ Jakubíková, K., 1995 – 1.

denie manželstva a v mnohých oblastiach aj za doklad o panenstve nevesty.¹⁷ Vo viacerých krajinách obývaných Slovanmi sa ako dôkaz preukázania nepoškvrnenosti nevesty ukazovala svadobčanom plachta znečistená krvou panny, na Slovensku však táto obyčaj zaznamenaná nebola. Na znak nepoškvrnenej nevesty sa na východnom Slovensku pila na červeno sfarbená pálenka.¹⁸

Do neskorého stredoveku bolo manželstvo záležitosťou rodového spoločenstva. Ako uvádza J. Komorovský, tradičná svadba sa „javí ako prechod inštitúcie manželstva z prvého, profánneho stavu do sféry sakrálnej, v ktorej sa manželský vzťah posväcoval náboženským kultom stálym sprítomňovaním archetypov hierogamie, i authority staršinov v rodovom kulte predkov. V judaizme a kresťanstve sa manželstvo posväcuje sprítomňovaním biblických – starozákonných i novozákonných – textov, hodnotiacich manželstvo ako sakrálnu inštitúciu pod zorným uhlom božskej authority“.¹⁹

Katolícka cirkev sa snažila inštitúciu manželstva dostať pod sféru svojho vplyvu najneskôr od 12. storočia. V roku 1225 štvrtý Lateránsky koncil v Ríme rozhodol, že manželstvo môže potvrdiť len kňaz. Iné svadobné obrady boli zakázané. Začalo sa rozlišovať medzi zasvätením a samotným sobášom (až ten bol považovaný za vznik manželstva), zavedené boli ohlášky.²⁰ Za sviatosť bolo manželstvo uznané od roku 1439 na Florentskom koncile. Príčiny tohto vývinu treba hľadať v spoločenskej a politickej oblasti, najmä v rozpadávajúcom sa pokrvnom, kmeňovom príbuzenstve, ako aj vo vzostupe včasne moderných štátov s formujúcou sa administratívou. Napríklad ešte v 16. storočí sa kazatelia často sťažovali, že ľudia žijú v tajných manželstvách.²¹ Z oficiálneho hľadiska predstavoval v katolíckej cirkvi historický zlom Tridentský koncil v rokoch 1545 – 1564. Ustálil počet sviatosti na sedem a stanovil, že

na platnosť manželstva pokrstených sa vyžaduje manželský súhlas pred farárom a dvoma svedkami („Forma Tridentina“). Dekrétom o sviatosti manželstva zdôraznil nerozlučiteľnosť manželstva a upravil manželské prekážky.²² Od konca stredoveku sa dá pozorovať vývinová línia sekularizácie, t. j. upevňovanie významu štátu na úkor cirkevných inštitúcií. V protestantských oblastiach sa konali sobáše pod štátnym dohľadom už v polovici 17. storočia.²³ Aj v prevažne katolíckej krajine, akou bolo Francúzsko, bol po prvýkrát zavedený civilný sobáš v roku 1685, avšak aj po francúzskej buržoáznej revolúcii bol skôr záležitosťou nariadení parlamentu než praxou ľudových vrstiev. Stal sa tiež súčasťou Napoleonovho Občianskeho zákonníka, no realizácia týchto nariadení bola problematická aj vzhľadom na absenciu občianskych ohlášok. Spory o právnu formu sobáša medzi reprezentantmi štátu a cirkvi sa ťahali počas celého 19. storočia.²⁴

Osvojovanie si oficiálnych nariadení však trvalo medzi ľudovými vrstvami v niektorých oblastiach aj vyše dvoch storočí. Ako uvádza český bádateľ Z. Winter, na území Čiech s tým mali problémy aj samotní kňazi. Zo 17. storočia pochádzajú sťažnosti, že svadby sa konali často mimo kostola, bez ohlášok, príprav.²⁵ Etnológ K. Fojtík konštatuje, že k časovému zbližovaniu cirkevného a ľudového obradu dochádzalo len postupne.²⁶ Uvádza, že na Morave ešte v 17. storočí na uzavretie manželstva ľuďom stačila ústna dohoda a dôležitá bola pamäť svedkov, postupne sa však oslaboval význam ľudových poloprofesionálnych svadobných funkcionárov, nahrádzali ich kňaz-

¹⁷ Panenstvo nevesty nebolo vyžadované, tam kde bola nízka pôrodnosť. Napríklad na niektorých ostrovoch v Chorvátsku sa tehotná nevesta cenila, pretože bola istota, že bude mať potomka (Komorovský, 1976).

¹⁸ Feglová – Jakubíková, 2000.

¹⁹ Komorovský, 1996: 13.

²⁰ Mičúneková, 2010.

²¹ Špírko, 1944.

²² V dôsledku reformačných udalostí v čase prijímania týchto dekrétov zástupcovia protestantskej cirkvi na koncile neboli prítomní, čo sa neskôr odrazilo na odlišnosti povinných foriem obradov v katolíckej cirkvi a protestantských náboženských spoločenstvách. Nezúčastnili sa na ňom ani pravoslávne cirkvi, ktoré sa od rímskych katolíkov oddelili už v polovici 11. storočia a koncily sa ich netýkali.

²³ Nie je však podrobne preskúmané, do akej miery a v akých kontextoch sa uzavretie sobáša civilnou formou praktizovalo. Štúdie o tomto období však naznačujú, že „protestantskí disidenti po uzavretí civilného sobáša dostali následné cirkevné požehnanie a dobrovoľne sa podriadili sakrálnemu aktu [...]“ (Schilling, 1983: 23).

²⁴ Bologne, 1995.

²⁵ Winter, 1896.

²⁶ Fojtík, 1965: 338.

mi a sobáše sa presunuli do kostolov. Na Slovensku sa, žiaľ, nezachovali alebo v minulosti nevznikli porovnateľné práce, ktoré by odhalovali fungovanie rôznych inštitucionálnych nariadení, ako sú práce českého spisovateľa Z. Wintra, alebo proces zmien, ako ich vymodeloval K. Fojtík na základe archívnych materiálov. Môžeme len predpokladať niektoré vývinové analógie s okolitými stredoeurópskymi krajinami. Zdrojom informácií sú sťažnosti a opakované nariadenie. Napríklad zo 17. storočia pochádzajú sťažnosti z Horehronia na nedodržiavanie ceremónií pri pochovávaní, neskoré krstzenie detí a sobáše, konajúce sa v noci.²⁷

Je zaujímavé, že na území Slovenska sa skôr než štátne orgány začali o svadby zaujímať osvietenský vzdelanci, z ktorých mnohí boli kňazi. Snažili sa v súlade s potrebami štátu zlepšiť vzdelanosť širokých vrstiev ľudu, chrániť ho pred iracionálnym správaním, postojmi, vierou, aj prílišným oslavovaním. K nim patria predovšetkým práce učiteľov, kňazov a spisovateľov P. Michalku,²⁸ J. Forneta²⁹ a A. E. Timku.³⁰ Popri staršom pramennom materiáli obsahujúcom cirkevné a svetské zákazy a príkazy vzťahujúce sa na obradové príležitosti sú tieto práce ojedinelými ukážkami, ako sa na území Slovenska osvietenský vzdelanci usilovali o cieľavedomé ovplyvnenie zvykov a potieranie povier. Vznikli v snahe očistiť kresťanský náboženský život od nekresťanských nánosov. Obsahovali tiež návody, ako by správna svadba mala vyzeráť. Nebolo to teda v duchu sekularizačnom – ako napríklad v krajinách, ktoré boli pod priamym vplyvom Veľkej francúzskej revolúcie.

Dôsledky formovania nového občianskeho zákonodarstva sa však prejavovali aj v Uhorsku. Štát v priebehu 19. storočia čoraz viac zasahoval do kompetencií cirkví, začal sa zaujímať o vedenie matrik. Nastal tlak na úpravu manželského práva, ktoré sa štát snažil riešiť

zákonným uznaním civilného sobáša uplatňovaného najmä medzi príslušníkmi rôznych vierovyznaní. Konflikt medzi cirkvami a štátom sa neustále stupňoval, až sa vláde podarilo presadiť požiadavku zavedenia civilného sobáša, ktorý vstúpil v Uhorsku do platnosti v roku 1894. Podľa nového zákona sa manželstvo nepovažovalo za právoplatne uzavreté, ak vyhlásenie manželského súhlasu nebolo urobené pred svetským úradníkom, ktorým bol v prípade uzavretia manželstva štátny matrikár.³¹ Až po civilnom sobáši mohol kňaz realizovať náboženský sobášny obrad, ten však už nemal zákonnú formu.

Po vzniku Československej republiky roku 1918 sa stali rovnako platnými formami uzavretia manželstva cirkevný aj civilný sobáš.³² Neskôr v totalitnom režime Slovenskej republiky z roku 1939 legislatívny stav rovnoprávnosti štátnych i cirkevných obradov síce oficiálne zotrval, no existovali tlaky na preferenciu cirkevných obradov štátom povolených náboženstiev.

Vývinové odchýlky v právnych predpisoch súvisiacich s uzavretím manželstva môžeme na Slovensku pozorovať v rôznych cirkvách a náboženských spoločenstvách. Gréckokatolíci do roku 1949 nemali vypracovaný vlastný manželský právny systém. Keď bol vytvorený, vznikali niektoré nejasnosti v oblasti uplatňovania jednotlivých právnych noriem v praxi.³³ Skôr než došlo k ujasneniu všetkých otázok, bola v roku 1950 gréckokatolícka cirkev zakázaná a v Československu od toho istého roku

²⁷ Mozolík, 1989: 26.

²⁸ V Maďarsku platí civilný spôsob uzatvárania manželstva ako jediný právoplatný až do súčasnosti. Tento zákon sa vzťahoval aj na územia súčasného Slovenska, ktoré boli počas druhej svetovej vojny anektované k Maďarsku.

²⁹ Zasnúbenie sa v gréckokatolíckej cirkvi obyčajne konalo spolu s obradom uzavretia manželstva, riešilo sa, či sa má konať pred cirkevným sobášom. Význam obradu zasnúbenia mal vyjadriť súhlas budúcich manželov, kým obrad „venčania“ – sobáš, je uvedením do manželského života. Ďalším problémom boli ohlášky, ktoré katolícke právo predpisovalo, avšak v gréckokatolíckom spoločenstve neboli zaužívané. Nebolo jasné, či sa musia konať počas slávnostnej svätej omše alebo sa môžu aj v rámci večierne či utierne, kde sa tiež zhromaždil veľký počet ľudí. Ujasňovali sa tiež otázky okolo dišpenzov, kto a v akých prípadoch môže udeľovať výnimky a iné kompetencie cirkevných hodnostárov (Čitbaj, 2011).

²⁷ Horváthová, 1974.

²⁸ Michalko, 1864.

²⁹ Pri výskume v Literárnom archíve Matice slovenskej objavil etnológ P. Švorc rukopisný materiál J. Forneta a zistil, že v 19. storočí bol zrejme tento spis v Štrbe známy a ovplyvnil priebeh a organizáciu svadby. J. Fornet pôsobil od roku 1784 v Štrbe ako kňaz. (Švorc 1996: 160)

³⁰ Urbancová, 1987.

začalo platiť nové rodinné právo, ktoré upraveno aj spôsob uzavretia manželstva.

Podľa novej legislatívy socialistického štátu sa uzavretie manželstva na národnom výbore stalo jedinou platnou formou a cirkevný sobáš sa stal nepovinným, dobrovoľným. V socialistickom Československu teda cirkevné sobáše prestali byť legislatívne platné, každý musel absolvovať civilný akt na úrade, z ktorého sa čoskoro podľa vzoru Sovietskeho zväzu vyvinul rituál známy ako občiansky sobáš. Vytvorený bol komplex svetských obradov a slávností životného cyklu, nazvaných občianskymi, civilnými alebo socialistickými obradmi, a tiež inštitúcia, ktorej úlohou bolo tieto obrady vykonávať a rozvíjať – Zbory pre občianske záležitosti (ZPOZ). Cez obrady totalitná vláda demonštrovala starostlivosť spoločnosti o každého jednotlivca. Postupným obsiahnutím všetkých dôležitých momentov v živote človeka sa stali občianske obrady v bývalom komunistickom režime dôležitou súčasťou spôsobu života. Z pôvodných úradných priestorov sa tieto obrady postupne sťahovali do nových obradných siení, slúžiacich výlučne svetským obradom. Sobáš ako jediný obrad životného cyklu, ktorý je právne uzákonený, bol od roku 1950 opäť platný len v civilnej podobe.

ZPOZ po svojom vzniku sa v prvom rade zamerali na sobášny obrad ako dominantný prvok občianskeho obradového komplexu s cieľom znížiť závislosť ľudí od náboženských obradov. Sobáš na národnom výbore bol v prvých rokoch po jeho uzákonení vnímaný iba ako úradný akt, na ktorom sa snúbenci zúčastnili niekoľko dní pred cirkevným obradom. Na vidieku, ako i v religiózne založených rodinách v meste, sa spočiatku občianske sobáše stretávali s rozpačitosťou i odmietavými postojmi ľudí. Podobne ako to bolo v minulosti u cirkevných obradov, samotné zákonné opatrenia i predpísané formy nestačili na zmenu tradičných uznávaných noriem, ktorých životnosť najmä vo vidieckom prostredí je veľmi silná. Na civilnom sobáši sa zúčastňovali spočiatku len snúbenci so svedkami vo sviatočných, ale nie svadobných šatách. O tom, že civilný sobáš bez dodatočného cirkevného v mnohých oblastiach alebo rodinách považovali za nedostatočný, svedčia jeho hanlivé prezývky, napr. „sobáš pod vr-

bou“. Napriek oficiálnemu termínu uzavretia manželstva v deň civilného sobáša sa za deň výročia sobáša považoval termín cirkevného obradu. Na rozdiel od dovtedy čisto úradného aktu na národnom výbore začali mať sobáše po vzniku ZPOZ obradnejší charakter. Úradný akt bol obohatený o príhovory zástupcov ZPOZ, zdôrazňujúce záujmy spoločnosti o novovznikajúce manželstvo. Vznikali metodické príručky usmerňujúce scénosled celého obradu a pribudli kultúrno-umelecké vložky pôsobiace na emócie prítomných. Niektorí básnici, spisovatelia, skladatelia a výtvarníci sa vo svojej tvorbe špecializovali na občianske obrady. Často sa využívali ľudové piesne v reprodukovanej forme z gramofónovej platne alebo v interpretácii speváčok spolupracujúcich so ZPOZ. Pre sobášne obrady sa začali budovať špeciálne obradné siene, ktorých interiér mal vytvoriť dôstojný rámec obradu a pri ich projektovaní sa rátalo aj s účasťou väčšieho počtu ľudí na obrade. Od 60. rokov bola obvyklá aj prítomnosť rodičov mladého páru na civilnom obrade, neskôr sa pridávali i príbuzní a známi. Zvyšovanie počtu účastníkov civilného obradu súviselo s integráciou civilného sobáša do obradového svadobného komplexu. Postupne prenikal do kolektívneho vedomia a začali ho akceptovať ako jeden z komponentov svadby aj veriaci, ktorým nebránil uzavrieť manželstvo aj v kostole. Civilný sobáš, podobne ako i cirkevný, sa stal priestorom na vyjadrenie potvrdenia zmeny sociálneho statusu priateľmi, susedmi, známymi, ktorí na svadobnú hostinu pozvaní neboli, ale k účasti ich zaväzovala osobná informovanosť o sobáši (napr. prostredníctvom svadobného oznámenia). O jeho prijatí a začlenení do svadobných zvykov svedčí aj skutočnosť, že po civilnom obrade sa postupne ujal zvyk pohostiť organizátorov na národnom výbore koláčmi a alkoholom.

Aj keď občiansky sobáš sa z úradného aktu v 70. rokoch 20. storočia³⁴ zmenil na dôstojný a ľuďmi akceptovaný prvok svadobných obradov, najmä na vidieku sa aj v ére socializmu za vrchol celej svadby prevažne považoval sobáš v kostole³⁵. Svadobný sprievod smerujúci na

³⁴ Beňušková, 2017.

³⁵ Kasanová, 2013: 199.

národný výbor a následne do kostola predĺžil možnosť participácie lokálneho spoločenstva pri tejto významnej životnej udalosti.

Obnovenie demokratických princípov v občianskom živote po roku 1989 prinieslo potrebu zmeny fungovania systému inštitucionalizovaných obradov. Niektoré vidiecke obce a mestá Zbory pre občianske záležitosti zachovali a zaradili ich medzi komisie obecných zastupiteľstiev, niektoré ich zrušili, ba zrušili aj vybudované obradné siene.

Keďže sobáš je právne uzákonený, zmeny v tomto obraze museli vychádzať zo zákonnodarných orgánov. Nový zákon o rodine, podľa ktorého sa môže manželstvo uzavrieť buď civilným, alebo cirkevným spôsobom, vstúpil do platnosti 1. júla 1992, tým došlo k zrovnoprávneniu oboch foriem sobášov.

Pozornosť, ktorú civilnému sobášu štát a miestne zastupiteľstvá venovali, ako aj skúsenosti organizátorov sobášov prispeli aj po páde socialistického režimu ku kvalite civilných sobášov. Ľudia si na ne privykli a nechceli sa ich hneď vzdať, aj keď preferovali cirkevný sobáš. Niektoré páry, ktoré sa cirkevne zosobášili, podľa zvyku z posledných desaťročí chceli mať aj civilný obrad. A tak v prvých rokoch po právnej úprave vznikol nový obradný akt – slávnostné prijatie novomanželov na obecnom úrade. Išlo o obdobu zaužívaného duálneho obradového modelu obvyklého do polovice roku 1992, právnu platnosť mal však len jeden obrad. Postupne sa prestali dva obrady vyžadovať aj pod tlakom cirkevných inštitúcií. Dôvo-

dy, ktoré viedli niektoré páry k uzavretiu sobáša civilným spôsobom, boli od začiatku rôzne, nie vždy išlo o slobodnú voľbu. Okrem bezverectva to bola napríklad odlišná konfesiónalna príslušnosť manželov, chýbajúce sviatosti, ktoré oprávňovali na cirkevný sobáš, či uzavretie manželstva rozvedenými partnermi. Vzhľadom na skutočnosť, že rímskokatolícky sobáš sa môže uskutočniť len raz, rozvedení veriaci môžu mať druhý a ďalší sobáš len občiansky. Avšak viackrát rozvedený človek sobášený len civilnou formou môže pri nasledujúcom sobáši vstúpiť do manželstva cirkevným sobášom.

Po roku 1989 počet sobášov v kostoloch spočiatku rástol, neskôr poklesol, až sa nakoniec ustálil. Počiatočný nárast mal svoju logiku – cirkevný sobáš totiž absolvovali niektoré už občiansky zosobášené páry, ktoré to počas socializmu z rôznych príčin nechceli alebo nemohli urobiť. Hoci celoslovenská evidencia počtu cirkevných a občianskych sobášov neexistuje, možno podľa čiastkových poznatkov odhadovať, že obe právoplatné inštitucionalizované formy sobášov sú v rámci celého územia Slovenska v súčasnosti takmer v rovnováhe. V konkrétnych lokalitách, aj geograficky blízkych, môže byť situácia diametrálne odlišná. Ako dôležitý faktor vystupuje konfesiónalne zloženie lokality. V relatívne homogénnom katolíckom prostredí je podstatne väčšie zastúpenie cirkevných sobášov než v konfesiónálne miešanom sociálnom prostredí, kde je väčšia tolerancia k iným formám sobášov než tým „vlastným“.³⁶

³⁶ Beňušková, 2017.

Tradičná svadba

Svadba predstavuje komplex situácií a aktivít, v ktorých sa uplatňujú normy obradného správania v podobe zvykov, magických úkonov a veštíeb. Súvisia s ňou obradové jedlá, odevy, predmety aj obradový folklór. Ide teda o synkretický útvar obsahujúci prvky materiálnej, duchovnej kultúry, spoločenské vzťahy a normy, etiku, folklórne prejavy, náboženské predstavy a odráža aj sociálno-ekonomické podmienky života účastníkov svadby.

V rámci tohto komplexu sa modifikuje aj obsah a následnosť zložiek svadby. Preto možno súhlasiť s prísloviem: *Čo dom, to iná obyčaj v ňom*.

Nasledujúci text je zameraný na podobu tradičnej svadby, pričom ide o model svadby prevažujúci na slovenskom vidieku v prvej polovici 20. storočia, ako ho rekonštruovali, prípadne jeho pretrvávajúce prvky priamo v teréne zachytili etnografické výskumy na Slovensku v 2. polovici 20. storočia. K premenám tohto modelu dochádzalo v rôznych regiónoch nerovnakým tempom. Rozdielnosti spôsobila rôzna miera otvorenosti regiónov voči modernizácii, voči vplyvom industrializácie a urbanizácie na spôsob života.

Aj napriek lokálnym a regionálnym odlišnostiam v jednotlivých prvkoch svadby mala tradičná svadba zložky, ktoré sa v rôznych modifikáciách dajú identifikovať vo väčšine jej popisov.³⁷ Na základe zachovaných písomných zdrojov o svadbe Slovanov v období do 19. storočia načrtol schému svadby Lubor Niederle.³⁸ Na základe týchto poznatkov a etnologických výskumov podôb svadby v prvej polovici 20. storočia na území Slovenska etnologička Emília Horváthová vytvorila modelovú štruktúru tradičnej slovenskej svadby pre potreby Návodu na výskum rodinných zvykov (1982), ktorý

je zároveň ukážkou, čo všetko pri štúdiu tradičnej slovenskej svadby treba sledovať. Štruktúra je nasledujúca:³⁹

- A. zálety;
- B. priezvedy, pytačky – 1. požiadavky osobné, 2. priezvedy, 3. pytačky, 4. veno, 5. organizácia svadby;
- C. medzi ohláškami – 1. vlastné ohlášky, 2. pozývanie na svadbu, 3. príprava jedál, 4. príprava výbavy, šiat a darov;
- D. sobáš – 1. predvečer sobáša, 2. prevážanie výbavy, 3. pred sobášom, 4. sobáš, 5. návrat zo sobáša, 6. prevážanie nevesty, 7. príchod nevesty do mužovho domu, 8. prvé úkony v dome, 9. snímanie venca, 10. prvá noc, 11. čepčenie, 12. vádzka;
- E. ďalší priebeh druhého a tretieho dňa – 1. obradné a kratochvíľne hry, 2. muzikanti;
- F. zakončenie svadby – 1. obdarovanie nevesty a svadobčanov, 2. zakončenie svadobného veselí, 3. zaradenie nevesty do spoločenského života;
- G. rôzne;
- I. súčasná svadba.

Etnologička Kornélia Jakubíková sa vo svojich etnologických výskumoch dlhodobo zaujímala predovšetkým o štúdium svadobných obyčají na Slovensku, ktoré realizovala od 70. rokov 20. storočia,⁴⁰ rozdelila tradičnú svadbu na základné fázy, ktoré obsahujú nasledujúce úkony:

- predsvadobné obdobie: priezvedy, pytačky, zásnuby, ohlášky, pozývanie ľudí na svadbu, dievocká a mládenecká rozlúčka;
- svadba: príchod ženích po nevestu, odchod na sobáš, cesta na sobáš, sobáš, príchod zo sobáša, svadobná hostina a zábava, odchod nevesty z domu, príchod nevesty do domu ženícha, skladanie venca nevesty, ukladanie mladého páru na lôžko, čepčenie, obradný tanec začepčenej nevesty, delenie svadobného koláča

³⁷ Najkomplexnejšou štúdiou tradičnej svadby pred vznikom výskumných etnologických (národopisných) inštitúcií sú texty Krištofa Chorváta uverejnené na pokračovanie v časopise Slovenské pohľady v rokoch 1885 – 1896. Informácie o svadbách na Slovensku uverejňoval na prelome 19. a 20. storočia aj P. Sochán (pozri v Komorovský, 1976).

³⁸ Niederle, 1911: 75 – 80.

³⁹ Horváthová, 1982: 58 – 95.

⁴⁰ Jakubíková, 1995 – 1, 2, 1996, 1997.

- posvadobné obdobie: posvadobné hostiny, zábava, obradná očista.⁴¹

Ako v rôznych lokalitách časovo premenlivé uvádza K. Jakubíková ďalšie úkony: odovzdávanie svadobných darov a prevážanie výbavy nevesty. Sem patria aj obchôdzky nevesty po domoch vo svojej dedine kvôli sociálnej pomoci v podobe vyberania naturálií, prípadne aj peňazí.⁴²

Podobne ako K. Jakubíková, aj E. Horváthová konštatuje, že následnosť všetkých v štruktúre uvádzaných úkonov je na Slovensku relatívne variabilná, ak to priamo nevyžaduje ich logický postup. Záviselo to od miestnych tradícií, ktoré sa líšili a aj v čase podliehali zmenám, takže niektoré prvky sa vypustili alebo nahradili. Odlišné zvyky boli napríklad pri získavaní naturálií, realizácii magických úkonov, sled menil odchod nevesty zo sobáša priamo k ženíchovi.⁴³

Pestrosť svadobných obradov súvisí aj s časovým úsekom, ktorý bol svadbe vzhľadom na jej spoločenskú dôležitosť vymedzený. Svadba mala niekoľko fáz, samotná tradičná svadba v slovenskom roľníckom prostredí trvala v prvej polovici 20. storočia tri dni až týždeň, obvykle však do piatich dní. Slovenské príslovie hovorí: *Dobrá svadba do týždňa trvá*.⁴⁴ V tradičnom roľníckom prostredí bol obvyklým svadobným dňom utorok. Napríklad v obci Starina sa svadby konali v pondelok, utorok a štvrtok, obyvatelia to odôvodnili tým, že sú to šťastné dni, pretože sú mužského rodu.⁴⁵ V piatok sa svadby nekonali, keďže z cirkevného hľadiska to bol pôstny deň, a keď sa svadby konali v sobotu, piatok bol dňom príprav. Postupne sa čas svadby prispôboval všeobecnému pracovnému času. Od 50. rokov svadobné dni určoval deň pracovného pokoja – nedeľa, a keď od druhej polovice 60. rokov 20. storočia boli zavedené voľné soboty, svadba sa presunula na sobotu.⁴⁶ Tento presun prebiehal v rôznych sociálnych vrstvách rozdielne. Napríklad v Myslave boli dni pondelok, utorok a streda

vyhradené pre gazdovské rodiny, sobota pre rodiny robotníkov.⁴⁷ V Čiernom Balogu býval sobáš v nedeľu alebo pondelok, avšak už v 30. rokoch začal bývať aj v sobotu.⁴⁸ V Stupave sa rozlišovala svadba *panská* a *sedlácká*. Obe bývali v stredu, svadby robotníkov a zamestnancov, nazývané v tejto obci ako panské, sa však postupne presunuli na sobotu.⁴⁹

Najviac svadiieb sa konalo v jeseni, keď bol dostatok potravín, a v zime počas fašiangov. Svadby sa konali aj v teplejšej časti roka, keď sa dal využiť priestor na dvore, neodporúčalo sa sobášiť v máji, lebo sa verilo, že takéto manželstvo bude nešťastné. Svadby počas adventu a pôstu cirkev zakazovala.

Samotnej svadbe predchádzalo predsvadobné obdobie. Keďže vo vidieckom prostredí na Slovensku sa často ešte v prvej polovici 20. storočia manželstvo spravidla neuzatváralo z lásky a manželského partnera/partnerku pre syna či dcéru vyberali rodičia, bolo treba získať súhlas so sobášom u druhej strany. Inicia­tívy sa ujímali rodičia ženícha, ktorí do domu rodičov dievčaťa vysielali ženy z príbuzenstva, alebo aj cudzie na priezvedy, *priepačky*. Odpoveď niekedy bývala zašifrovaná v jedle, ktoré dala matka dievčaťa do obrusa: napríklad vo Vážci maslo znamenalo áno, bryndza – nie a slanina, že chcú čas na rozmyslenie.⁵⁰ V iných obciach sa na vyjadrenie stanoviska používali iné znaky ako komunikáty. Keď boli rodičia myšlienke sobáša s daným partnerom pozitívne naklonení, vybral sa mládenec so svojím krstným otcom na pytačky. Existovali aj tzv. *núkačky*, keď chodili rodičia ponúkať dievča do domov, kde mali synov na zenenie.⁵¹ O budúcej neveste sa jednalo bez nej, až keď sa dohodli, prizvali ju, aby jej oznámili výsledok jednania. Pytačky neboli záväzné, pretože pýtať nevestu mohli ísť rodičia potenciálneho ženícha aj do viacerých domov. Keď sa malo dievča vydať do inej dediny, mali rodičia prá-

⁴¹ Jakubíková, 1996: 12 – 16.

⁴² Jakubíková, 1988 – 2.

⁴³ Horváthová, 1982.

⁴⁴ Zátúrecký, A. P. *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia* [online].

⁴⁵ Sigmundová, 1985: 424.

⁴⁶ Jakubíková, 1995 – 2.

⁴⁷ Vargová, 1996: 45.

⁴⁸ Weiss, 1975.

⁴⁹ Dovičičová, 2008.

⁵⁰ Príklad z Vážca uvádza A. Melicherčík (1945 – 1946). Podobný príklad nachádzame u A. P. Zátúreckého: Keď mládenca pri nahováraní ponúknú bryndzou, znamená to, že ho odmietajú, ak mäsom – prijímajú ho. Zátúrecký, A. P. *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia* [online].

⁵¹ Jakubíková, 1996.

vo ísť si prezrieť dom a hospodárstvo, kde bude žiť ich dcéra. Táto obyčaj rozšírená na západnom, čiastočne aj na strednom Slovensku sa nazývala *obzeranie ohniska*.⁵²

Keď sa rodičia dievčaťa a mládenca dohodli, budúce uzatvorenie manželstva sa potvrdzovalo zásnubami, nazývanými aj *rukoviny*, *prstienkovanie*, *vera*, *propíjanie*, *vence*, *oddavania*. Bol to verejný obyčajovo-právny úkon, ktorého cieľom bolo zabrániť uzavrieť manželstvo s inou osobou. Do 13. storočia boli podľa cirkevného práva zásnuby potvrdením manželstva. Dohoda sa potvrdzovala pred príbuzenstvom a susedmi symbolickými úkonmi – podaním alebo zväzovaním rúk, bozkom, významnú úlohu mala výmena darov. Prijatie darov počas svadby fungovalo ako potvrdenie súhlasu či daného slova, teda tiež ako komunikát. Zásnubnému prsteňu, ktorý sa na slovenskom vidieku rozšíril od 19. storočia, na Orave až v polovici 20. storočia, predchádzalo darovanie šatky, košele, koláča, jablka či pierka⁵³ a nasledovalo pohostenie účastníkov. Za budúcich manželov nejednali rodičia, ale starejší. Ohlásky zvyčajne časovo súviseli so zásnubami, konali sa po oznámení sobáša na farskom úrade tri nedele pred sobášom. Po ohláškach sa rodiny mladuchy a ženícha striedavo navštevovali, avšak nepatrilo sa, aby sa budúca nevesta zdržiavala pred svadbou v dome ženícha. Lokálne spoločenstvo správanie mladého páru do svadby intenzívne pozorovalo, keďže o chystanej udalosti vedela celá dedina.

Pôvodným zmyslom ohlášok, čiže cirkevného vyhlásenia sobáša v kostole označovaného aj ako *zhodenie z kancla*, bolo zachytiť prípadné prekážky manželstva ešte pred jeho uzavretím. V období socializmu, keď bol povinný civilný sobáš, termín zásnub sa s ním v niektorých regiónoch (napr. na Orave) spočiatku prekrýval a úradné potvrdenie o uzavretí sobáša bolo predpokladom účasti na ohláškach.⁵⁴ V nadväznosti na právoplatnosť civilného sobáša v podstate zanikol aj význam tradičných ohlášok. Keďže cirkevnému sobášu od roku 1950 musel predchádzať civilný obrad, ohlásky v termíne medzi oboma sobáš-

mi strácali pôvodný zmysel, pretože pár bol už právne zosobášený. Napriek tomu sa v niektorých farnostiach naďalej konali, aj keď ich záväznosť zrušil Druhý vatikánsky koncil už v 60. rokoch 20. storočia.⁵⁵ V tomto desaťročí sa už zvykli konať civilný a cirkevný sobáš v jeden deň.

Dôležitým prvkom predsvedobného obdobia bolo pozývanie na svadbu. Pozývať chodil osobne mladý pár, v niektorých regiónoch zverili túto úlohu prvému družbovi alebo špeciálne určeným zväčom. Dôležité bolo, aby nevynechali nikoho, kto podľa platnej obyčaje mal patriť do okruhu pozvaných. Najdôležitejších členov príbuzenstva pozývali aj trikrát. Pozvanie bolo prejavom úcty, nepatrilo sa odmietnuť ho, aj keď jeho prijatie znamenalo výdavky. Buď v podobe naturálií prinášaných do svadobného domu pred svadbou, alebo v podobe vyberania peňazí počas svadby. Vecné dary aj veľké svadobné koláče dávala predovšetkým krstná matka. Veľký počet hostí na svadbe sa považoval za prejav spoločenského uznania. V niektorých regiónoch – na Orave, v Liptove, Gemeri a Turci – nevesta spolu s krstnou matkou obchádzala aj domy v dedine, ktorých obyvatelia neboli pozvaní na svadbu, a aj tí ju obdarovávali. Bol to prejav vzájomnej výpomoci, ktorú dedinské spoločenstvo pozorne sledovalo.⁵⁶

Svadbou prestala byť nevesta členkou dievockej skupiny a ženích členom skupiny mládencov. V predvečer svadby sa obvykle konali dievocké rozlúčky, spojené boli aj s prípravou potrebných rekvizít na svadbu – vili pierka, pripravovali svadobný stromček, zdobili bránu. Ženích sa s mládenkami lúčil usporiadaním dedinskej zábavy.

V deň sobáša chodili družbovia skoro ráno naposledy pozývať hostí, keďže pozvať sa patrilo niekoľkokrát.

Svadba sa konala za účasti príbuzenstva a s určitou mierou účasti celého lokálneho spoločenstva. Boli to v prvom rade ľudia, ktorí sa zúčastnili na sobáši, svadobní hostia – rodina, príbuzenstvo, predstavitelia slobodnej mládeže a blízka susedská komunita. Pri tradičnej svadbe, ktorá trvala viac dní, bolo viacero príležitostí pre interakciu sobášiaceho

⁵² Horváthová, 1975.

⁵³ Jakubíková, 1996.

⁵⁴ Kropiláková – Jakubíková, 1978: 99.

⁵⁵ Apáthyová – Rusnáková, 1989: 72.

⁵⁶ Horváthová, 1975.

sa páru s obyvateľmi v obci, ktorí na svadbu pozvaní neboli. Napriek tomu viac či menej aktívnym spôsobom na nej participovali, napríklad prizieraním sa a hodnotením. Podľa K. Jakubíkovej „ide o uplatňovanie dávneho práva, podľa ktorého sa mohol každý člen daného spoločenstva zúčastniť na svadbe svojich členov. Zachovávanie týchto obyčají svedčí o jestvujúcom kolektívizme dedinského spoločenstva, o povedomí lokálnej príslušnosti a spolupatričnosti“.⁵⁷ Svadobčania s prizeraúcimi sa komunikovali rozhadzovaním koláčov (nazývali sa *metáky*, *výchytníky*), ponúkaním pálenky počas svadobného sprievodu. Participácia čo najväčšej časti spoločenstva mala v minulosti dôležitú právnu funkciu, „keďže sa tým zabezpečoval dostatočný počet svedkov legitimity manželského zväzku“.⁵⁸ V mnohých oblastiach Slovenska bol akceptovaný prístup nepozvaných hostí aj na svadobnú zábavu, avšak obmedzene a regulovane, čo znamená, že si mohli zatancovať dva-tri tance, a keď ich bolo priveľa, nebolo hanbou poslať ich preč, nedať im pohostenie.⁵⁹ Ako boli prijatí, bolo predmetom hodnotenia svadby v dedine.

Na Slovensku išlo do prvej polovice 20. storočia spravidla o patrilokálny typ svadby, čo znamená, že ženích šiel po mladuchu na sobáš a potom si ju odvádzal do rodičovského domu.⁶⁰ Než sa ženích so svojou družinou dostal k neveste, musel prekonávať rôzne prekážky – zahatanie cesty, predvádzanie falošných nieviest – a platiť výkupné. Svadobný sprievod v oblasti Oravy a okolí Trenčína rozveseľoval *bláznivý svat*.⁶¹ Pred odchodom na sobáš sa nevesta odobrala od svojich rodičov, odprosila ich a oni jej dali požehnanie. Opakovala texty – *odpýtanky*, ktoré predriekal starejší. Družice spievali rozlúčkové piesne a oplakával sa odchod dievčaťa z rodičovského domu. Ešte v prvej polovici 20. storočia nebolo samozrejmou, že by sa rodičia mladého páru zúčastňovali na sobáši v kostole. Aktívne vystupovali pri odobierke a matka ženicha pri privítaní ne-

vesty v ich dome, otec zvykol tancovať s nevestou ako mladou ženou prvý tanec, inak mali rodičia počas svadby pasívnu úlohu.⁶²

Svadobný sprievod mal veľa lokálnych variantov, menil sa aj v čase. V rámci tradičnej svadby sa svadobčania premiestňovali niekoľkokrát spoločne pešo, vo forme sprievodu. Najprv šiel ženích so svadobnou družinou po nevestu. Z domu nevesty sa svadobný sprievod vybral do kostola na sobáš. Napriek variabilite sa v svadobnom sprievode väčšinou zachovalo nasledujúce poradie: na čele kráčali muži, celkom vpredu svadobní funkcionári – starejší, prvý družba, prípadne zástavník, za nimi ostatní družbovia a muži, nasledovala mladucha s družbom (napríklad v Hrušove s dvoma družbami) a družicami, ženích s družicou, alebo ženích s mladuchou spoločne a napokon ženy a deti. Mladý pár bol vždy obklopený svadobčanmi, aby bol chránený pred domnelým pôsobením negatívnych síl. V druhej polovici 20. storočia ustúpil význam družbov a družíc a nevestu viedol otec a ženicha matka. Niekedy šli na čele sprievodu muzikanti. Hudba a strelba z mažiarov, plieskanie bičov a spev svadobčanov upozorňovali lokálne spoločenstvo, že sa koná svadba. Zo sobáša sa išlo do domu nevesty alebo každý z mladomanželov šiel domov, prípadne šli priamo do krčmy, ak sa svadobná hostina konala tam.⁶³ Väčšinou však bývala v domoch alebo v lete pri domoch. Ak sa mladý pár rozišiel do svojich príbytkov, musel ísť ženích opäť po nevestu, aby ju priviedol do svojho rodičovského domu, kde sa konala spoločná svadobná zábava. Menší sprievod bol aj pri prenášaní výbavy. V oblastiach s rozptýleným osídlením, kde bolo treba prekonať väčšie vzdialenosti, sa svadobčania presúvali na vyzdobených vozoch, kočoch, na saniach, neskôr na autách, ba aj na nákladných autách. Použitie vozov však mohlo byť aj vecou prestíže alebo dobovým zvykom.⁶⁴ Na

⁵⁷ Jakubíková, 1986 – 1: 51.

⁵⁸ Fojtík, 1982: 452.

⁵⁹ Jakubíková, 1986 – 1.

⁶⁰ Keď v dome chýbala mužská pracovná sila, mohol sa muž prisťahovať do domu ženy tzv. *na príženky*, *za zaťa*, *na prístavok*, nazývali ho aj *prístupník*, *pristaš*.

⁶¹ Jakubíková, 1995 – 2: 218.

⁶² K. Jakubíková v rámci úloh rodičov počas svadby uvádza, že zvláštnosťou v rámci Slovenska bolo, keď otec nevesty založil dcére veniec, alebo otec ženicha ho svojej neveste snímал. (Jakubíková, 1990 – 1).

⁶³ K. Chorvát uvádza, že v Dlhej Lúke bola hostina tak prísne oddelená, že keby prišli nevestini hostia do domu ženicha, vyhnali by ich (Chorvát, 1895).

⁶⁴ Napríklad v Žakarovciach sa približne do roku 1930 chodilo na sobáš na vozoch (Čajánková, 1956).

sprievod sa prizerali okolostojaci ľudia, ktorí sa na sobáší nezúčastňovali, ani neboli pozvaní na svadbu.

K znakom svadobného sprievodu patrili stromček a zástava. Svadobný stromček sa nazýva aj *polazník*, *jedliška*, *jezulánok*, *chvojka*, *ratolest'*, *venec*, *lipka*, *zastava*. Podobne ako iné zelené prvky v svadobnom obrade symbolizoval nevestu a jej dievčenskú slobodu. Niesli ho v čele svadobného sprievodu. Pretrval až do čepčenia, potom sa páčil, zahodil alebo ho nechali zoschnúť, čím sa symbolicky ukončilo dievčstvo nevesty.⁶⁵ Stromčekmi sa zdobili aj vozy prevážajúce svadobčanov alebo výbavu, označoval sa nimi svadobný dom. Najčastejšie išlo o smrek ozdobený papierovými kvetmi a stuhami, drobným pečivom, sviečkami, prípadne na špici aj jablkom. Ak bol stromček listnatý, bola to breza, slivka, krušpán. Lokálne sa na stromček uväzovali i šatky, zástera a iné textilie, aj peniaze. Stromček pripravovali dievčatá pred svadbou v nevestinom dome, keď vili pierka pre ženícha a družbov. V Myslave pri Košiciach niesol stromček v sprievode od nevesty do ženíchovho domu obvykle muž svatky. Stromček nazývali *zastava*, nešlo však o zástavu, o ktorej budeme hovoriť ďalej, ale o vyzdobený smrek alebo jedličku, ozdobenú ručníkmi, hodvábnymi šatkami, malou fľašou, v druhej polovici 20. storočia aj cumlíkom a hrkálkami. Na vrchu stromčeka bol upevnený zvonček, a keďže ním celou cestou od domu mladuchy až do svadobného domu potriasal, zvonec zvonil.⁶⁶ Stromček (vetvičky) mohol byť zapichnutý v koláči.⁶⁷ Podobne aj v Zámutove stromček nazývali *zastava* alebo aj *sosna*, niesol ju *zastavník*, manžel staršej svatky. Na záver svadby ho od *zastavníka* zobrať družba, zavinšoval a za spevu svadobčanov „Horela sosna horela“ ju zapálil a obhorený stromček vyhodil na dvor. Obradné pálenie sosny sa postupne zo záveru svadby presunulo za tanec *redovi* so začepčenou nevestou.⁶⁸

Na východnom a aj na západnom Slovensku sa na čele svadobného sprievodu nosila zástava nazývaná *fána*, *práporec*, *palaš*, *zásta-*

va. Jej základ tvorila žrd', meč, ale aj hrable či praslica s uviazanými šatkami, stuhami. Na východnom Slovensku sa na palicu vešal ručník, stuhy, zástera, čepiec nevesty alebo aj sukňa. Na hrot zástavy sa zvyklo napichnúť jablko ako symbol plodnosti. Zástavu chystali dievčatá alebo vydaté ženy, v okolí Trenčína ju zaobstarala starejšia (*široká*), zabezpečila všetko potrebné na jej zhotovenie. V čele sprievodu ju niesol zástavník. Musel ju dobre strážiť, lebo keby mu ju mládenci ukradli, platil by za ňu výkupné.⁶⁹ Zástava bola prítomná aj v kostole a pri svadobnej hostine bývala upevnená pri hlavnom stole. Po začepčení nevesty sa spravidla zástava rozobrala a jej súčasti vrátili majiteľkám. Svadobná zástava bola na mnohých miestach spoločným vlastníctvom obce. V okolí Trenčína sa kostra zástavy požíčievala, v obci bývalo takých kostier v dedine niekoľko.⁷⁰ „Z hľadiska obyčajového práva svadobná zástava bola komunikátom, ktorý dedinskej pospolitosti oznamoval konanie svadby a volal ju za svedka pri uzavretí manželstva a založení novej spoločenskej bunky.“⁷¹

Trúchlivá atmosféra ako pred odchodom na sobáš sprevádzala aj odchod nevesty do domu ženícha. Nevesta sa obradne odobrala od rodičov a tí jej dali požehnanie symbolickým prekrižovaním, pokropením svätenou vodou a bozkom. Ak niektorý z rodičov mladého páru už nežil, symbolicky sa šli s ním rozlúčiť na cintorín.

So sobášom boli spojené povery, ktoré mali zabezpečiť dobré manželstvo. Napríklad nevesta mala mať pri sobáší pri sebe peniaz alebo kúsok chleba, bylinky či cesnak, čo jej malo priniesť do manželstva bohatstvo a ochrániť ju pred zlom. Verilo sa, že keď počas obradu nevesta šliapne ženíchovi na nohu, bude v dome vládnuť ona. Uvoľnený opasok ženícha mal neveste zabezpečiť ľahký pôrod.

Príchod nevesty do domu ženícha a jej prijatie ženíchovými rodičmi bolo významným momentom svadby. Pre obe strany znamenal začiatok novej fázy života, preto sa s ním spájalo veľa obyčají. Obradové úkony mali za-

⁶⁵ Komorovský, 1976.

⁶⁶ Vargová, 1996.

⁶⁷ Benža, 1989: 218.

⁶⁸ Kocák – Kocák, 2003.

⁶⁹ Komorovský, 1976 Podobný zvyk uvádza v Zámutove, pozri Kocák – Kocák, 2003.

⁷⁰ Komorovský, 1976.

⁷¹ Komorovský, 1976: 123.

bezpečit' dobré vzťahy so svokrou, šikovnosť, plodnosť, ľahký pôrod nevesty a šťastný život mladej rodiny. Hlavnými obradmi dávneho pôvodu bolo obchádzanie nevesty okolo stola, dotkla sa pece, rohov stola, chleba, svokra jej ponúkla med či jej do lona položili dieťa.⁷²

Svadobná hostina mala svoju etiketu a lokálne obyčaje. Varianty zasadacieho poriadku zúčastnených boli rôzne a záviseli aj od priestoru, kde sa svadobná hostina konala – v dome, na dvore alebo v krčme. Ženy a muži zvykli sedieť oddelene. Miesto, kde sedeli mladomanželia bolo spočiatku v rohu, postupne sa však presunuli do centra stola, kde ich miesto označovali symbolické predmety – stromček, svadobný koláč, jablko či sviečka. Archaické sú príklady, keď mladomanželia a aj svadobní funkcionári jedli oddelene od ostatných hostí, prípadne mladomanželia nejedli vôbec, čo sa zdôvodňovalo ochranou proti negatívnym silám.⁷³ Hostí ponúkali a obsluhovali družbovia.⁷⁴ Manželia jedli z jedného taniera, čo však v tradičnom prostredí nebolo výnimočné ani vo všedné dni. Rodičia mladého páru pôvodne na svadobnej hostine sedeli bokom, v priebehu 20. storočia sa dostali do centra za stôl k mladému páru a ku kmotrovcom,⁷⁵ ktorí ich počas svadby vo viacerých aktivitách nahrádzali.

Svadobná zábava bola príležitosťou na zblíženie sa členov spríbuznených rodín. Okrem hodovania sa účastníci zabávali spevom a tancom pri muzike. Zábavu spestrovali svadobné reči, vinše, dramatické scénky kuchárov a svadobné maškary. Keďže svadby sa konali najčastejšie počas fašiangov, fašiangové masky symbolizujúce plodonosný význam a bujaré správanie sa objavovali aj vo svadobnej zábave, scénkach a hrách. Známe sú postavy prespanky či Cigánky s dieťaťom, ktoré vymáhali od ženícha odškodné. Časté boli hrané scénky predvádzania falošných neviest, ktoré malo postupnú gradáciu, pričom pravú mladuchu predviedli až na tretí pokus. Napríklad v Kozá-

rovciach sa falošné nevesty vyskytovali počas svadby až trikrát.⁷⁶ Iný typ masky predstavovali tzv. zbojníci, ktorí prichádzali na svadbu s cieľom dostať od ženícha peniaze alebo pálenku.⁷⁷ Rituálne krádeže, vykupovanie či vyplácanie boli tiež formou účasti širšieho lokálneho spoločenstva na svadobnom veselí. K obradným hrám s erotickým charakterom patrilo holenie mužov cukrovou penou ženami a symbolické podkúvanie žien mužmi, stínanie kohúta a rôzne tanečné hry pri muzike. Na svadbe sa praktizovali aj hry, ktoré mali preukázať šikovnosť mládenčov a dievok preskakovaním, dupkaním a pod.⁷⁸

Predtým, než bol zavedený povinný cirkevný sobáš, svadobná noc potvrdila manželstvo „de facto“. Pozostatkom tejto praxe v tradičnej svadbe zostalo symbolické ukladanie mladých na lôžko.⁷⁹ Bol to akt obyčajového práva oficiálne nazývaný „konzumácia manželstva“. Ráno budili manželov hudbou a spevom a v niektorých regiónoch kontrolovali čistotu plachty, či si nevesta zachovala panenstvo až do svadby.

Ako zdôrazňuje E. Horváthová, vrcholom tradičnej svadby bolo snímanie venca či party nevesty, ukladanie novomanželov na nocľah a čepčenie nevesty. Čepčenie teda nasledovalo až ráno po sobáši, Ako obrad prechodu potvrdzovalo, že nevesta sa stala vydatou ženou, preto logicky nasledovalo až po svadobnej noci. Zároveň E. Horváthová konštatuje, že často je následnosť pomenená – za snímaním venca bezprostredne nasleduje čepčenie, za ním tanec s družinou a až potom prvý nocľah v novom dome. Prvý variant však považuje za logickejší a pôvodnejší. Až v 20. storočí sa v súvislosti so skrátením svadby presunulo čepčenie na polnoc. Predchádzalo mu obradné skladanie venca mladuchy, čo za spevu piesní vykonal na väčšine územia Slovenska prvý družba⁸⁰.

Čepčenie, nazývané aj *zavíjanie*, *kičkanie*, *predaj nevesty*, je obradné založenie čepca na hlavu mladuchy. Symbolizovalo prechod zo stavu slobodného dievčaťa k vydatej žene.

⁷² Horváthová, 1975: 998.

⁷³ Tento zvyk uvádza J. Komorovský podľa K. Chorvátha v okolí Bratislavy (Komorovský, 1976).

⁷⁴ Stoličná, 1989.

⁷⁵ Svadobné zvyky obce Hrušov 2010. Podobne aj v Zmutove rodičia mladého páru nesesedeli za stolmi, ale dohliadali na priebeh svadby (Kocák – Kocák, 2003).

⁷⁶ Hamar, 1996.

⁷⁷ Luther, 1989, aj Jakubíková, 1986 – 1.

⁷⁸ Elscheková, 1997.

⁷⁹ Horváthová, 1975.

⁸⁰ Etnografický atlas Slovenska, 1990, mapa č. 12.

Začepčenú mladuchu priviedol medzi svadobčanov prvý družba. Po čepčení nasledoval mladuchin tanec, počas ktorého sa vyberali za tanec s mladuchou do taniera peniaze, až napokon mladucha tancovala so svojím manželom. Nasledovalo pohostenie a zábava. Svadobná hostina sa ukončila záverečným delením svadobného koláča medzi všetkých účastníkov, jeho prijatím potvrdili účastníci právoplatnosť manželstva.⁸¹

Svadobná zábava doznievala ešte v ďalších dňoch, označovala sa ako *opáčky*, *otrusky*, *popravky*, *frištik*, *skladanka*. Bola to príležitosť pohostiť tých obyvateľov dediny, ktorí neboli na svadobnej hostine, a prvýkrát sa navštevovali príbuznené rodiny.

Zo svadobného veselí sa bolo treba obradne očistiť. Pre účastníkov svadby na východnom Slovensku to znamenalo obradné umývanie sa v potoku, na južnom Slovensku sa vyskytlo preskakovanie ohňa. V Honte šli svadobčania ešte pred posledným jedlom k studni, družba niesol na fokoši vedro a neveste podal starejší orechové škrupinky. Priniesla v nich z vedra naliatu vodu do izby alebo do chlieva, kde ju vyliala „pre šťastie“. Tento rituál sprevádzal ujúkaajúci sprievod svadobčanov a zabávali ich maškary.⁸² Nevesta ukončila obdobie svadby vádzkou – očistným obradom v kostole nazývanou aj *úvod*, *vívod*, už v prvej polovici 20. storočia sa však vádzka konala hneď po sobáši.

Ujasnenie budúcich majetkových vzťahov mladomanželov bolo predmetom spísaných zmlúv, potvrdených u notára v predsvadobnom období. Veno a výbava sa podľa obvyčajového práva považovali za ekvivalent dedičského podielu, dávali sa pri príležitosti uzavretia manželstva a odchodu z rodičovského domu. Veno malo podobu nehnuteľného majetku a peňazí, výbavu predstavovali hnutel'né predmety. V niektorých regiónoch sa výbava nazýva aj *ručho*, pričom základ slova je *ruch*, pohyb, čo znamenalo, že išlo o veci hnutel'né.

Zloženie výbavy záviselo od sociálnych, hospodárskych a geografických podmienok a v neposlednom rade aj od obdobia, kedy sa svadba konala. Výbava nevesty obvykle pred-

stavovala ženský majetok, ktorý si nevesta priniesla do mužovho domu na osobnú potrebu. Základ tvorili periny a vankúše, ďalej to obvykle bolo oblečenie, posteľná a interiérová bielizeň, obuv na prácu a na sviatok, odkladacia truhla, v bohatejšej rodine aj kožuch.⁸³ Po sobáši spravidla odchádzala nevesta do domu muža, takže vyplácané bývali dievčatá. Keď bolo treba mužskú pracovnú silu, do domu nevesty niekedy prichádzal ženích, to však bolo dosť zriedkavé. V takom prípade tiež dostal od svojej rodiny výbavu. Napr. na Orave dostal ako výbavu *kasňu s fiokami* a vankúš.⁸⁴

Prenášanie či prevážanie výbavy v rôznych obciach malo rôzne časové zaradenie, konalo sa buď počas svadobných dní, pred svadbou alebo po nej. Bolo záležitosťou mladších vydatých žien nazývaných *periniarky*, *rucharky*, *duchnárky* a družbu. Spojené bolo s verejným ukázaním výbavy, s popíjaním a spevom, výkupovaním výbavy a jej licitáciou. Na vyzdobenom voze sa prevážala truhlica s výbavou, periny a vankúše. Ak nevesta nemala pripravených dostatok perín, požičala si ich len na akt prevážania, pretože ich množstvo podliehalo hodnoteniu lokálnym spoločenstvom. Keď sa na prevezenie výbavy nepoužil voz, ženy niesli periny v rukách alebo si ich priviazali na chrbát a truhlicu presúvali na nosidlách.

Ženích aj mladucha mali počas svadby vcelku pasívnu úlohu. Mladucha mala byť vážna, dôstojná, nemala sa smiať ani spievať, pri odchode z domu mala plakať. V slovných prejavoch ju zastupovali svadobní funkcionári, len v evanjelických obciach Turca a Gemera aj sama prehovorila.⁸⁵ Významná bola úloha svadobných funkcionárov, ktorí sprevádzali mladý pár pri sobáši, organizovali a riadili dôstojný priebeh svadby. Svadobní funkcionári vystupovali ako zástupcovia rodín novomanželov (starejší, starejšia) a ich rovesníkov – dievok a mládencov (družice a družbovia). Počas svadobnej hostiny im preto patrilo miesto v blízkosti novomanželov. J. Komorovský nazýva svadobné funkcie aj hodnotami a uvádza: „Svadobné hodnoty napospol tvorili dru-

⁸¹ Etnografický atlas Slovenska, 1990.

⁸² Svadobné zvyky obce Hrušov: 2010.

⁸³ Hlôšková, 1985.

⁸⁴ Hlôšková, 1985.

⁸⁵ Jakubíková, 1990 – 1.

žinu. Jestvovali aj funkcie mimo družiny. Boli to vedľajšie pomocné, hoci nemenej dôležité hodnotní. Všetci ostatní účastníci svadby, svadobní hostia, boli svadobčanmi.⁸⁶ Počas celej svadby boli svadobným funkcionárom zverené úlohy vymedzené miestnou tradíciou. Svadobnú družinu vytvorili okolo svadobného páru, ktorý mal pasívnu úlohu, a vystupovali ako jeho prostredníci. Do svadobnej družiny teda patrili minimálne družbovia, družice, starejší a starejšia. Mohli do nej patriť aj zväčci, krstní a birmovní rodičia, ich úlohy sa však obvykle prekrývali. Rodičia neboli súčasťou svadobnej družiny, pretože ešte v prvej polovici 20. storočia sa v niektorých lokalitách na samotnom sobášu nezúčastňovali.

Najdôležitejší bol starejší – nazývaný aj *svat*, *starušina*, *stárek*, *starosta* – ženatý muž zastupujúci ženichovu rodinu, ktorý riadil priebeh celej svadby. Ako uvádza J. Komorovský, ešte v 14. storočí plnil starejší aj právnu úlohu sobášiaceho. Postupne sa jeho úloha redukovala na hlavného rečníka. Keďže pri pytačkách pýtal nevestu, bol zároveň aj *pytač*. Mohol byť svedkom sobášneho obradu v kostole, dohliadal na uzavretie sobášnej dohody, prednášal svadobné reči a vinše. Išlo o náročnú rolu, preto sa na ňu niektorí muži špecializovali a boli aj v lokálnom spoločenstve o ňu žiadaní. Funkciu starejšieho mohol vykonávať aj krstný otec, rodinný príslušník alebo priateľ nevesty či ženicha, ktorý mal schopnosti plniť túto úlohu. Do súčasnosti fungujú profesionalizovaní starejší, ktorí zastupujú obe rodiny sobášiacich sa.

Niekedy mala aj nevesta svojho starejšieho, ten bol rečníkom nevesty a odovzdával nevestu ženichovej strane, preto sa nazýval aj *oddavač*. Častejšie však mala nevesta starejšiu, ktorou bola najčastejšie jej krstná matka – nazývala sa *svatka*, *široká*, *zásedka*, *poprdajná*, *starostina*. Pripravovala nevestu na sobáš, dozerala na ňu a ochraňovala ju pri sprievode, hostine a jej najvýznamnejšou úlohou bolo nasadiť jej pri čepčení na hlavu čepiec. Sprevádzala nevestu pri cirkevnej vádzke v kostole, asistovala pri ukladaní mladomanželov do postele. K jej povinnostiam niekde patrila príprava svadob-

ného koláča, svadobnej zástavy a obdarovanie mladuchy.

Prvý družba zastupujúci ženicha mal vymedzené špeciálne obradové roly – pozýval na svadbu, dozeral na nosenie jedál počas svadobnej hostiny, organizoval prevoz výbavy, viedol mladuchu na sobáš, tancoval s ňou rozlúčkový tanec, snímal jej z hlavy veniec, rozpletal vlasy, privádzal ju začepčenú a tancoval s ňou prvý tanec. Mohol ním byť len slobodný mládenec alebo chlapec. Prvú družicu si vyberala mladucha. Jej funkcia – sprevádzanie ženicha na sobáš – bola menej výrazná než funkcia prvého družbu.

Tradičný ľudový odev obsahoval informáciu nielen o tom, odkiaľ jeho nositeľ pochádza, ale aj o jeho sociálnom statuse. Podľa odevu sa dalo poznať, či ide o človeka slobodného, ženatého, ovdoveného, u ženy sa dal určiť približný vek, ba podľa čepca niekde aj to, či už má dieťa. Veniec alebo parta boli znakom dievotva a pierko znakom mládenectva. Čepiec bol znakom, že je žena vydatá, a čepčenie, teda nasadenie čepca na hlavu mladuchy, ktoré symbolizovalo prechod od dievotva k vydatej žene, patrilo k vrcholným momentom svadobných obradov.

Už na ohlášky chodili snúbenci vo sviatočnom odevu so znakmi, ktoré ich odlišovali od ostatných návštevníkov kostola. Mládenec mal zvyčajne za klobúkom zdobené pierko, ktoré dostal pri zásnubách od snúbenice. Znakom snúbenca mohla byť aj stuha na klobúku. Odev dievčaťa počas ohlások mal viacero znakov, ktoré upozorňovali nielen na skutočnosť, že dievča je zasnúbené, ale menili sa tiež podľa poradia ohlášky. Obvykle farbou a materiálom odevu a účesom. Na tretej ohláške už odev niesol znaky svadobného odevu, budúca mladucha mala v niektorých lokalitách na hlave partu, inde mala partu na všetkých ohláškach. Obradový charakter dodali odevu mladuchy niektoré súčiastky, predovšetkým sukňa a zástera, odevná plachta alebo pôlka a parta alebo veniec.

Najvýraznejším znakom mladuchy bola parta nosená na hlave. Je to ozdobná čelenka, ktorej základ tvorila kartónová obruč obšitá látkou a bohato zdobená. Najčastejšie bol textilný základ zo zamatu, vyzdobený bol našitými korálikmi, ozdobnými stužkami či kovový-

⁸⁶ Komorovský, 1976: 95 – 96. Naproti tomu K. Jakubíkova považuje za svadobnú družinu skupinu rovesníkov (Jakubíková, 1990 – 1).

mi čipkami. Súčasťou party boli viaceré stuhy rôznych dĺžok, ktoré viseli na chrbte alebo okolo tváre, ako aj venček zo živej zelene z rozmarínu, myrty alebo zemolezu. Zelený vienok aymbolizoval panenstvo mladuchy, cnosť, čistotu. V jednotlivých regiónoch Slovenska sa party odlišovali tvarom, veľkosťou, použitými materiálmi a ozdobami. Súčasťou sviatočnej a obradovej úpravy hlavy bol aj účes. Ako symbol zmeny bol zelený vienok častým objektom svadobných piesní a svadobných rečí (vienok sňať či hlávku sťať?).⁸⁷ Pôvod slova parta pochádza z gréčtiny, kde slovo *parthenia* znamená panenstvo.⁸⁸ Aj keď je parta vnímaná ako súčasť vidieckeho svadobného odevu, bohato zdobené party sa používali najskôr pri svadbách v bohatých meštianskych a šľachtických rodinách a na kráľovských dvoroch. Party vyrábali šikovné ženy v dedinách aj v kláštoroch, predávali sa aj na trhoch. Nie každá nevesta si mohla dovoliť svoju vlastnú partu, preto si ich nevesty vypožičiavali od bohatších majiteľiek alebo sa party dedili v rámci príbuzenstva.⁸⁹ Od konca 19. storočia do polovice 20. storočia tradičný odev začali nahrádzať biele šaty, veniec či partu nahradil svadobný venček a splývavé stuhy závoj.

Partu nosili dospelé slobodné dievky v niektorých regiónoch na veľké sviatky a do kostola. Na svadbe mala partu alebo veniec nielen nevesta, ale často aj družičky, dokonca niekedy viac zdobené než nevesta, ale obvykle bez živej zelene. Stužky však mali často pestrejšie než nevesta a prvá družica sa niektorým znakom odlišovala od ostatných. Vence pre družičky, družbovské pierka a pierko pre ženícha vyrábali družičky pred svadbou. Obliekanie nevesty pred svadbou bolo záležitosťou vydatých žien z mladuchinej rodiny, podobne aj nasadzovanie party. Robilo sa v dome nevesty ráno pred sobášom.

Čepčenie bolo významným momentom svadby. Bolo záležitosťou žien a konalo sa v intímnej atmosfére, v dome ženícha, v priestore oddelenom od ostatných svadobčanov. Zúčastnila sa na ňom krstná matka nevesty, matky snúbencov, prípadne iné vydaté ženy z rodiny.

Z mužov býval prítomný len prvý družba, ktorého úlohou bolo zloženie čepca z hlavy (niekde tento úkon robila starejšia), jeho nastoknutie na tyč, ako aj rozpletanie vlasov nevesty. Na východnom Slovensku sa ojedinele uvádza aj prítomnosť ženícha. Počas celého rituálu sa spievali svadobné piesne s motívmi rozlúčky viazané na túto príležitosť. Jeho súčasťou bolo aj ukrytie vlasov nevesty pod čepiec, v mnohých regiónoch aj pomocou rôznych výstuží, prípadne vlasy neveste predtým pristihli. Časť odstrihnutého vrkoča bývala nastoknutá na palicu spolu s partou. Sňaté symboly dievotva šiel prvý družba slávnostne ukázať svadobčanom.⁹⁰ Mladucha pri čepčení zvykla sedieť na vedre s vodou alebo na putni, počas obradu jej položili do lona dieťa, aby symbolicky zabezpečili jej plodnosť.

V skrátenom variante svadby nasledovalo začepčenie nevesty hneď po sňatí venca. Čepiec jej darovala a nasadzovala obvykle krstná matka, prípadne matka alebo svokra, nikdy nie slobodné dievča, ktoré tento rituál ešte nepodstúpilo. Vydatá žena sa mala na verejnosti ukazovať už iba v čepci.⁹¹ Jej vlasy, ktoré boli vnímané ako symbol zvodnosti, už nemal nikto okrem členov jej domácnosti vidieť. Svadobný čepiec bol v južných regiónoch Slovenska bohato zdobený, odlišný od sviatočného čepca. Žena ho nosila počas celého roka po svadbe do kostola a na sviatok, alebo kým sa jej nenarodilo prvé dieťa. V iných regiónoch svadobný čepiec nosila nevesta na sviatok po celý život a dávali jej ho do truhly. Tam, kde nosenie čepcov skôr zaniklo, napríklad na Orave, uviazali v rámci obradu čepčenia na hlavu nevesty šatku.

Druhým výrazným znakom mladuchy bola pôlka. Bol to dva až tri metre dlhý pás plátna z jemného materiálu, ktorý sa obvykle nosil poza chrbát a prehodený cez predlaktia, mohol byť aj prekrížený cez hrud' a uviazaný na pravom boku alebo prehodený cez ľavé plece a taktiež uviazaný naboku.⁹² Na Orave si pôlku

⁸⁷ Danglová, 1989.

⁸⁸ Rybáriková, 1978.

⁸⁹ Kovačevičová, 1956.

⁹⁰ Ján Komorovský uvádza, že v slovanskom prostredí bolo známe odtínanie vrkoča alebo opalovanie odstrihnutých vlasov, napríklad v Bielorusku, Poľsku či na Ukrajine (Komorovský, 1976: 249).

⁹¹ Ak bolo treba previesť nevestu medzi sňatím party a čepčením pomedzi svadobčanov, prekryli jej vlasy šatkou alebo pôlkou (Kovačevičová, 1956).

⁹² Benža, 2015.

preložili okolo krku a na hrudi voľne uviazali. Pôlka mohla byť z tkaného plátna, ale v 20. storočí sa na jej zhotovenie obvykle kupovali jemné priemyselne vyrobené textílie, konce pôlky sa na západnom Slovensku bohato zdobili. Tá istá pôlka sa používala aj pri nesení dieťaťa na krst, v niektorých regiónoch sprevádzala svoju majiteľku až do truhly. V južných a juhovýchodných oblastiach Slovenska a v niektorých častiach Záhoria sa pôlka na svadbe nepoužívala.⁹³

Svadobný odev sa skladal zo súčastí, ktoré tvorili základ odevu v danej oblasti aj v každodennom živote, avšak zhotovený bol z jemnejších, drahších materiálov, aj viac zdobený. Sukňa bola v mnohých regiónoch od prelomu 19. a 20. storočia biela plátenná, ale vyskytovali sa aj iné farby – modrá, čierna. Na strednom a severovýchodnom Slovensku pretrvala dlhšie aj ťažká zelená súkenná sukňa, ktorá sa často spomína vo svadobných piesňach. Zástera bola obvykle biela z jemných materiálov, ale vyskytovala sa aj tmavá. Na zástere, pôlke alebo na parte bola často výzdoba zo živej zelene.

Rukávce a živôtik boli zdobené, ale nosili sa aj bežne používané. Na svadbu sa obúvali čižmy, ktoré však každá nevesta nemala, preto sa vzájomne požičiavali. V priebehu 20. storočia sa v mnohých regiónoch začali uprednostňovať čierne topánky.⁹⁴ Keďže svadby bývali často v zime, súčasťou odevu mladuchy bol kabátik, mentieka alebo kožuch, ktorý sa zvykol požičiavať. V. Nosáľová uvádza, že od zimných termínov svadby sa zvyklo upúšťať už v prvých desaťročiach 20. storočia a tradícia kožušinového zimného odevu stráca opodstatnenie.⁹⁵ V 20. storočí s prechodom na mestský odev začala prevládať biela farba. V prvej polovici 20. storočia, keď vádzka nenasledovala hneď po sobáší, odev na vádzku sa odlišoval od svadobného. Nevesta nemala pôlku na pleciach, ale ňou mala zakrytú hlavu aj tvár.⁹⁶ Ženy si tradičné prvky odievania zachovali v niektorých regiónoch až do obdobia po druhej svetovej vojne.

⁹³ Benža, 2017.

⁹⁴ Marcinová – Jamečná, 2020.

⁹⁵ Nosáľová, 1990.

⁹⁶ Napríklad v Žakarovciach (Kovačevičová, 1956).

Ženícha bolo poznať najmä podľa znakov na klobúku. Nevesta mu darovala pierko, ktorého základ tvorili vetvičky živej zelene, prízdobované kvietkami, drobnými stužkami doplnené kyticou kvetov, niekde zdobené aj perím. Bolo umiestnené vpredu alebo na pravom boku klobúka. Výrazné boli stužky zelené, biele alebo červené obtočené okolo dielka klobúka. V mestskom odeve sa pierko presunulo z klobúka na hrud' kabáta či saka. Keď nevestu čepčili, bez obradu si sňal aj ženích pierko. Pierko a vienok si dávali niektorí manželia zarámovať ako obrázok a zavesili si ho na stenu. V Hrušove pierko aj sňatý veniec ukladali zabalený v šatke do truhlice, aby ich ochránili pred zlými silami.⁹⁷

Ďalším znakom ženícha bola šatka pripnutá na hornej časti lajblíka alebo kožúška. Bývala to červená, tzv. olejová alebo biela šatka. Na západnom Slovensku sa vkladala jemná šatka do rázporku nohavíc, mohla byť aj založená za pásom, v niektorých obciach Záhoria aj v Čiernom Balogu nosili šatku uviazanú na krku. Podobne ako pierko, aj šatka bývala darom nevesty ženíchovi, aj preto sa patrilo, aby ju bolo vidieť.⁹⁸

Ženích si obliekal novú košeľu, ktorú mu obvykle darovala mladucha a podľa možnosti celý jeho odev bol nový. Aj muži mali ako vrchný odev kabátik, mentieku, kožuštek alebo kožuch, gubu, kabanicu alebo halenu. Zdobené kožuchy každý nevlastnil, tiež sa požičiavali. Na západnom Slovensku sa tieto typy vrchného odevu nahradili mestským odevom už pred prvou svetovou vojnou, na väčšine Slovenska po nej.

⁹⁷ Svadobné zvyky obce Hrušov, 2010.

⁹⁸ Ako uvádza S. Kovačevičová: „Na severnom Slovensku vo vývoji zvyku obdarovať svadobčanov kusmi plátna možno sledovať zmeny. V dobe, keď sa svadobčanom dávali kusy plátna, odnášali si ich ako dary. No akonáhle sa ručníky začali ozdobovať vybranými ornamentmi alebo votkanými pruhmi, začali predstavovať pre nevestinu rodinu nákladné kusy textílií, na ktoré sa venoval nielen kúpny pamuk, pracovný čas, ale často sa za ich zhotovenie aj platilo (napr. Žakarovce). Takéto ručníky sa potom už svadobčanom nedarovali, ale nevestina rodina im ich požičala ako znak ich svadobnej hodnoty na dobu trvania svadby. Často si nevesta požičiavala tieto ručníky aj po rodine. V posledných desaťročiach sa dedili z generácie na generáciu“ (Kovačevičová, 1956: 370).

Svadobná družina sa odlišovala od ostatných účastníkov svadby obradovým odevom, prípadne rekvizitami. Tvorili ho odevné súčiastky alebo znaky, ktoré určovali rolu či funkciu jednotlivca v obrade a jeho vzťah k ostatným účastníkom obradu.⁹⁹ Družičky nosili na hlave vence alebo stuhy v účese, na rozdiel od nevesty nikdy nemávali zelenú súkennú sukňu. Znakom družbov bolo pierko za klobúkom, ktoré však bolo obvykle menšie než pierko ženícha, alebo bolo odlišné. Mali farebnejšie stužky na klobúku, v ruke mohli mať palicu ozdobenú stužkami, na strednom Slovensku valašku alebo fokoš. Na východe a severovýchode Slovenska bol znakom družbu ručník uviazaný krížom cez hrud', uchytený pod pravým ramenom uzlom alebo šnúrkami. Bol to konopný alebo bavlnený pás látky 40 – 50 cm široký a dlhý až 250 cm, obvykle pretkávaný červenými niťami. Prvý družba mohol mať prekrížené aj dva ručníky a v ruke najčastejšie práve on držal ozdobenú palicu, valašku či fokoš. K. Jakubíková upozorňuje, že tieto znaky označovali nielen družbu, ale aj konkrétnu svadobnú situáciu. Napríklad v Gemeri bol pri pozývaní družba označený pierkom a paličkou so stužkami, v deň sobáša mal ručník prepásaný cez hrud' a po svadbe bol označený stužkami za klobúkom. Odlišnosti medzi ženíchom a družbom sa mohli prejavovať v umiestnení či smerovaní pierka na klope a na klobúku.¹⁰⁰ Na rozdiel od ženícha družbovia nemávali nové odevné súčiastky.

Znaky starejšieho boli podobné ako u družbu. Tiež mal pero za klobúkom, obvykle mal však na sebe kabanicu, halenu alebo huňu a v ruke mal palicu či fokoš, aby si búchaním po dlážke alebo hrade vyžiadala pozornosť prítomných pred svadobnými príhovormi. Cez plece mohol mať kapsu, cez hrud' krížom uviazanú bielu šatku. Ako uvádza M. Benža, odev starejšieho akoby pripomínal pútnika.¹⁰¹ Starejšiu bolo poznať podľa bohato zdobeného čepca, prípadne mala tiež cez hrud' prekrížený ručník.

Dedinský svadobný odev sa v 20. storočí dynamicky menil a prispôboval mestským vzorom – materiálom, farbou, zložením ode-

vu, doplnkami aj úpravou hlavy, pribudla kytica nevesty. Tieto premeny začali už koncom 19. storočia, najskôr u mužov a s oneskorením aj u žien. V období svetových vojen alebo počas výkonu vojenskej služby sa muži na svadobných fotografiách objavujú vo vojenských uniformách. V období okolo druhej svetovej vojny sú zaznamenané rôzne kombinácie tradičného a mestského odevu práve pri obradnom svadobnom odevu. Napríklad v Žiline a okolí sa vyskytli už okolo roku 1930 požičovne svadobných šiat.¹⁰² K výrazným zmenám došlo po druhej svetovej vojne, keď ženy hromadne začali vymieňať sviatočný tradičný odev, nazývaný aj kroj, za priemyselne vyrobenú konfekciu. Dosiaľ si v mnohých obciach najstaršia generácia spomenie, ktorá nevesta sa posledná vydávala v kroji.

Významnou súčasťou svadby je živá zeleň, v tradičnej svadbe aj zelená farba. Bola symbolom cnosti a čistoty nevesty, symbolizovala tiež mladosť, slobodu aj pranie zdaru mladomanželom. Zeleň tvorila základ venca či party, ozdobovali sa ňou šaty nevesty, zapichoval si ju ženích za klobúk, vyzdobené vetvičky sa označovali ako svadobné pierka. Charakteristická pre svadbu je zdobnosť. Na niektorých svadobných znakoch zhotovených pôvodne zo živej zelene prevládla túžba po výzdobe natoľko, že zeleň sa postupne vytratila úplne – napríklad z party nevesty alebo z pierka ženícha, nahradili ju kvety – aj umelé – a kytice, stužky a kupované ozdôbky. Aj v ženíchovom pierku je symbol zelenej vetvičky. Zeleňou sa vyzdobuje v niektorých dedinách dosiaľ dom nevesty v deň svadby. Zelená farba sa vyskytovala aj v odevu v podobe zelených stužíek, zelenej svadobnej sukne, zelených prvkov na odevu ženícha.

Biela farba sa v ľudovom prostredí dostala do svadobného odevu až od druhej polovice 19. storočia po rozšírení jemných, drahých továrenských látok, až napokon celkom prevládla a stala sa atribútom nevesty. Biela farba bola znakom nevinnosti.¹⁰³ V priebehu 20. storočia sa stala symbolom svadby, začala dominovať v odevu nevesty, ale aj pri výzdobe interiérov či áut pripravujúcich svadobčanov.

⁹⁹ Benža, 1989: 206.

¹⁰⁰ Jakubíková, 1996: 16 – 17.

¹⁰¹ Benža, 1989: 218.

¹⁰² Marcinová – Jamečná, 2020.

¹⁰³ Danglová, 1989.

Ďalšou obľúbenou farbou počas svadby bola červená. Nevesta mala mať na sebe niečo červené, čo podľa povery malo odvrátiť zlé, neprajné pohľady a „urieknutie“... (aby jej neprišlo z očí), teda červená farba mala ochrannú funkciu. Červená je aj symbolom mladosti a zrelosti. Na svadobnom odeve, vo vlasoch a na parte boli často červené stužky.

Farby a symboly svadby zreteľne upozorňujú na svadobčanov, medzi ktorými sa neomylné vyníma ženích s nevestou a prípadne aj hlavný režisér svadby – starejší, vyzbrojený ozdobenou palicou alebo aj šerpou.

V období, keď svadba trvala niekoľko dní, sa počas nej konalo niekoľko pohostení svadobčanov. Najprv sa stretli paralelne zvlášť u ženícha a zvlášť u nevesty, kde každá rodina uhostila svojich hostí. Až po sobáší, hneď alebo neskôr popoludní, sa všetci svadobčania zišli na spoločnej hostine. Počet svadobčanov závisel niekedy aj od ročného obdobia, do ktorého termín svadby pripadol. Keď sa konala svadba v zime, bolo menej pozvaných hostí a sedeli vo viacerých miestnostiach. Ak chceli tancovať, vynesli z izby stoly. Pre účasť širšieho dedinského spoločenstva na svadbe bolo viacero príležitostí na pohostenie, buď pred dňom sobáša alebo po ňom. Svadby bývali tiež v pohostinstve, alebo sa do krčmy chodilo len tancovať za účasti širšej komunity. V lete bývali svadby väčšie, konali sa na dvore pod holým nebom alebo pod improvizovaným prístreškom. Stoly, lavice či stoličky a kuchynské riady sa pre väčšie množstvo ľudí vzájomne požičiavali.

Svadobné hostiny sa usporadúvali s pomocou širokej rodiny, susedov a neraz aj celého dedinského spoločenstva. Hojnosť svadobného jedla manifestovala sociálnu prestíž svadobných rodín, jeho zloženie záviselo od sociálno-ekonomických možností organizátorov svadby a aj od prírodného prostredia. Bohatosť jedla mala symbolicky zabezpečiť prosperitu novej rodiny. Niektoré jedlá mali zabezpečiť plodnosť mladého páru, napríklad kohút a sliepka alebo vajíčka v podobe praženice. Symbolom plodnosti bolo aj jablko. Svadobná kaša, ktorú mladomanželia jedli zo spoločnej misy, mala zabezpečiť hojnosť a prosperitu. Pre sladký život mali byť med alebo mlieko. Z jednoduchosti a striedmosti každodenného jedálneho lístka vyplynulo, že ani počas výni-

močnej udalosti, akou bola svadba, sa nevarili špeciálne svadobné jedlá. Svadobčania si však dopriali hojnosti. Obvyklá bola polievka zo sliepky či kohúta, na stole nemalo chýbať mäso. Mäsité jedlá boli obvykle z baraniny, bravčoviny aj z hovädziny. Často sa podávala kapusta. Pripravovali sa aj regionálne špeciality ako pirohy, máčanka, golubki, huspenina, krúpy, polievky s pečivom a pod.¹⁰⁴

V dome, kde sa rávalo so svadbou, odkladali zabíjačku na predsvadobný čas. Keď nebolo mäsa z vlastného chovu, kupovalo sa.¹⁰⁵ Pred svadbou sa doma zvykli chystať rezance do polievky, sušili sa na papieri na zemi v izbe. Táto obyčaj sa v niektorých regiónoch Slovenska zachovala dosiaľ.

Pečivo malo v svadobnom obrade viacero funkcií. Ako obradové jedlo malo symbolický význam, v roľníckom prostredí bolo symbolom prosperity, malo preniesť vegetatívnu silu na mladomanželov, preto nesmelo chýbať. Pečivo sa dávalo ako dar, vtedy malo funkciu komunikátu. Iné sa ponúkalo pri pozývaní hostí alebo sa nieslo vo svadobnom sprievode, ďalšie sa rozdávalo okolostojacim či sa delilo svadobčanom ako výslužka. Bolo aj dôležitou zložkou pohostenia svadobčanov. Zo zdarne upečeného koláča sa predpovedalo šťastie mladomanželov. Význam svadobného pečiva a jeho variabilitu na Slovensku zdôrazňuje aj množstvo jeho regionálnych a lokálnych názvov (*baba, brány, radostník, mrváň, vrtáň, calta, kuch, bosvan, poklona*). Koláče s týmito názvami sa spravidla piekli aj pri iných významných rodinných alebo kalendárnych obyčajoch. Ich výroba bola náročná aj nákladná, preto sa postupne nahrádzali tortami alebo jednoduchšími pečivami. Svadobné koláče mali byť tvar kruhu, z čoho je odvodený aj samotný názov koláč,¹⁰⁶ alebo mali podlhovastú formu.

Koláče si navzájom pripravovali rodiny spriaznené krstom, hlavne zo strany nevesty, v niektorých oblastiach aj birmovná mama. Veľké zdobené svadobné koláče prenášali obvykle ženy z domu nevesty do domu ženícha, boli súčasťou svadobného sprievodu a symbolizovali aj zámožnosť rodiny. V Honte v obci

¹⁰⁴ Stoličná-Mikolajová, R. (ed.) – Nováková, 2012.

¹⁰⁵ Švorc, 1996.

¹⁰⁶ Markuš, 1975: 852.

Hrušov niesol svadobný koláč družba na hlave a zároveň sa prenášali aj periny z nevestinho domu do ženíchovho.¹⁰⁷ V Myslave pri Košiciach bolo jedným zo svadobných zvykov v rodinách majetnejších gazdov „chodenie s koláčom“. V deň svadby si starejšia – *svatka* spolu s ďalšími šiestimi ženami nachystala veľký biely koláč – *koch* (50 x 60 cm) na drevené nosidlá nazývané *šaragle*.¹⁰⁸ Na ne sa upevnil ozdobený stromček. Celý sprievod s koláčom viedla *svatka* s lampášom a fľaškou pálenky v ruke. Ženy zabávali a pálenkou hostili okoloidúcich či okolostojacich divákov.¹⁰⁹ Počas svadby stál svadobný koláč v strede svadobného stola. Po svadbe sa delil účastníkom. Táto obyčaj zanikla v Myslave v 80. rokoch 20. storočia. Z ďalších tvarov pečív boli obľúbené drobné pečivá v tvare kačičky.

Príslovia, *Svadba má veľké ústa*, či *Svadba bude za deň za dva, a bieda naveky*,¹¹⁰ ktoré poznáme na Slovensku, naznačujú, že na svadbe sa spravidla nešetřilo, keďže uzatvoreniu manželstva ako základu novej rodiny sa pripisoval veľký význam. Svadba mala znamenať hojnosť a veselosť, reprezentatívnosť, preto aj chudobnejšia rodina sa snažila vystrojiť takú svadbu, ktorá vysoko presahovala jej každodenný životný štandard. Pomáhala pri tom príbuzenstvo aj vidiecke spoločenstvo. Sociálne rozdiely sa však v svadbách prejavovali, boli aj chudobné svadby, čo sa odrazilo na počte hostí, odeve, skromnom pohostení.¹¹¹ Nie všetci rodičia mohli svojim deťom vystrojiť bohatú svadbu. V najchudobnejších rodinách sa svadobní hostia najedli doma a prišli sa len zabaviť, alebo jedli to, čo si priniesli.¹¹² Výhodné pre rodičov bolo, ak sa sobášili naraz súrodenci, čo sa označovalo aj ako *Dve svadby pri jednom dyme odbaviť*.² Skromnejšie boli aj

svadby vdov či vdovcov – potreba rýchleho nahradenia pracovnej sily spôsobovala, že takéto svadby sa konali aj mimo tradične preferovaného svadobného obdobia. Aj svadby prespaniek bývali skromnejšie a mali odchýlky, ktoré upozornili na spoločenský prehrešok nevesty.

Súčasťou svadby bolo celé spektrum folklórnych prejavov – piesne, odprosovania, svadobné reči, prípitky, vinše, uplatňovali sa aj hádanky a svadba bola námetom pre vznik rôznych prísloví a porekadiel. Svadobné reči sa často uvádzali v biblickej češtine, aby vyzneli honosnejšie. Dôležité postavenie na svadbe mal starejší, s funkciou ktorého sú spojené niektoré piesne, ale najmä prednes obradných textov. Starejší často aj uchovávali zápisy textov spojené so svadobnými ceremoniami. Dôležitou osobou bola aj svadobná matka, ktorá dohliadala na správnosť vykonania obradných úkonov vrátane tých, ktoré sa týkali nevesty pri obradnom speve žien.¹¹³

Celú svadbu sprevádzala hudba a spev. Spev na verejnom priestranstve mal upozorniť spoločenstvo, že sa schyľuje k svadbe alebo sa svadba koná. Piesne boli súčasťou takmer všetkých fáz svadby – uplatnili sa vo svadobnom sprievode, pri prevážaní výbavy a darov, pri rozlúčke nevesty s rodičmi aj s kamarátkami, pri snímaní venca a čepčení nevesty, pri mladuchinom tanci, pri svadobnej hostine aj odchode svadobnej družiny.¹¹⁴ Keďže dedinčania sa zúčastňovali v jednom roku na viacerých svadbách, svadobné piesne sú „najpopulárnejšou a najznámejšou časťou folklórnej tradície. Ich znalosť je mimoriadne rozsiahla a precízna najmä v skupine žien, ktoré sú nositeľkami celého priebehu svadby. Táto znalosť piesní a ich upevnenie v pamäti sa uskutočňuje u žien aj tým, že ak obradné piesne spievajú ženy v jednej rodine, tak sa na svadbu pripravujú pri spoločných posedeniach alebo na predsvadobných rodinných prípravách. Piesne si zopakujú, predspievajú a obradno-spevné úkony preskúšajú“.¹¹⁵ Ako uvádza etnomuzikologička A. Elcheková: „Spievanie ‚za stolom‘ je jedna z najkolektívnejších spoločných spevných príležitostí, s akými sa vo folklórnej tradí-

¹⁰⁷ Svadobné zvyky v obci Hrušov, 2010.

¹⁰⁸ Šaragle sa používali aj pri prenášaní výbavy, kladla sa na ne *lada* – komoda so šatami (Vargová, 1996).

¹⁰⁹ Vargová, 1996.

¹¹⁰ Záturcký, A. P. *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. [online]

¹¹¹ Ako uvádza M. Markuš o Žakarovciach: „Ešte aj dnes žijú ľudia, ktorí sa presne pamätajú, že svadobčania vychádzajúci v deň svadby z kostola, boli len v pracovných šatách a vo svadobnom dome dostali len kus chleba a bryndze. Na chlieb s bryndzou vypili asi litera pálenky a rozišli sa. Každý šiel za svojou prácou. (Markuš, 1956: 304).

¹¹² Stoličná, 1989: 78.

¹¹³ Elcheková, 1997: 383.

¹¹⁴ Elcheková, 1995: 217.

¹¹⁵ Elcheková, 1997: 383.

cii stretávame. Trvá s mnohými prestávkami a epizódami dlhé hodiny a viacej dní. Výber piesní sa zakladá na reťazovej väzbe. Dochádza k prekáraniu jednej skupiny druhou, tie odpovedajú a rozvíja sa spevácky dialóg. Za stolom však nespievajú len ženy, ale striedajú sa skupiny mužov, mláďencov, dievčatá, jedna rodina vystrieda druhú a pod., takže spievanie za stolom je kontinuálnym nadväzovaním a striedaním sa rôznych skupín s rozdielnymi repertoárovými zložkami, ktoré majú k svadbe užší alebo vzdialenejší vzťah.¹¹⁶

Súčasťou svadby boli svadobné piesne, ktoré sa spievali len pri tejto príležitosti. Viazali sa na konkrétnu obradovú situáciu, čomu zodpovedal aj ich text, a patrili k nim aj svadobné nôty – jednoduché nápevy, ktoré boli hudobným znakom svadobného ceremonálu. Vyskytuje sa mnoho regionálnych osobitostí svadobného piesňového repertoáru, ako je napríklad v hontianskych obciach spievanie *na zore*, ktorého funkciou bola obradná rozlúčka nevesty s dievkami. „Ide o skupinu piesní interpretovaných slobodnými dievkami na svitaní vo svadobný deň pod oknami nevesty, kým sa tá strojila na sobáš. Zdá sa, že každá generácia mala svoje ustálené poradie. [...] po tom ako mládenec z rodiny nevesty cez otvor v okružlom koláči trikrát na tri svetové strany zvolal obradne *„Oj vienok zelený, ako si uvedov, tak si aj odpadov!“*, začali dievky spievať prvú – *Svitajú mi na zore* [...]“¹¹⁷ V piesňach, ktoré sa spievali v svadobnom sprievode, sa odrazil aj osud nevesty – v prípade, že bola sirota alebo bola staršia, alebo ak sa vydávala do druhej dediny.

Svadba bola tiež významnou tanečnou príležitosťou a niektoré tance sa, podobne ako piesne, viazali s konkrétnym obradom. Napríklad dievčenské koleso zvané partovanec, začínaný a ďakovací tanec, slávnostno-reprezentačný mladuchin tanec, tance, pri ktorých sa vyberali peniaze – redový, grajciarový či tanierový. Svoje tance mali aj svadobní funkcionári, maškary či kuchárky. V niektorých fázach svadby si mohli zatancovať aj nepozvaní hostia.¹¹⁸

¹¹⁶ Elscheková, 1997: 387.

¹¹⁷ Takú to podobu malo spievanie *na zore* v obci Hrušov. (Ambrózová – Krausová, 2019: 32).

¹¹⁸ Dúžek, 1995: s. 218.

K tancu patrila hudba, ktorá sprevádzala svadobčanov často už v sprievode. Dôležité bolo, aby muzikanti poznali miestne svadobné zvyky a repertoár. Muzikanti okrem finančnej odmeny dostávali počas svadby jedlo, obvykle v priestore, kde nesedeli svadobčania, a dostali tiež svadobnú výslužku.

Celou svadbou sa vinie obdarovávanie, takmer každý jej účastník je v pozícii darcu alebo obdarovaného. Dary vyjadrujú sociálne vzťahy a v uzavretom okruhu darujúcich a obdarovaných sú dôležitým komunikačným prostriedkom. V rámci príbuzenstva alebo dedinského spoločenstva bolo obdarovávanie recipročné – to, čo jednotlivci alebo rodiny darovali, sa im, alebo ich deťom, v určitých situáciách vracalo. Dary mohli mať podobu naturálnu, materiálnu alebo peňažnú, prípadne aj formu poskytnutej zručnosti (pri pečení koláčov, pri obliekaní a úprave nevesty). Darom sa potvrdzoval súhlas so sobášom aj prijatie nového člena do rodiny. Presne bolo určené, kto má čo dať a čo dary vyjadrujú. Pri zásnubách, keď sa podpisovala svadobná zmluva, skladali sa dary alebo peniaze, ktoré v prípade zrušenia dohody prepadli v prospech poškodenej strany. Pri tejto príležitosti sa vzájomne obdarúvali aj ženích a mladucha, ktorí si darovali odevné súčasti na svadbu. V južnej časti Slovenska (Hont, Novohrad, Gemer) aj ženíchova matka obdarovala nevestu odevom, čepcom, látkou na šaty či šperkami.¹¹⁹ Nevesta prinášala dary do ženíchovho domu pre nových svokrovcov.¹²⁰ Krstná matka prispievala neveste darmi do výbavy, ak sa ženích nasťahoval k neveste, vtedy túto úlohu prebrala jeho krstná matka.

Významná bola forma naturálnych darov na prípravu pohostenia svadobčanov a bolo pomerne presne vymedzené, kto mal koľko a akých potravín darovať. Mladuchina strana sa starala najmä o koláče, ženíchova strana sa spravidla starala o pijatiku. Fľaše s alkoholom, prípadne aj peniaze, ženích daroval mláden-

¹¹⁹ Jakubíková, 1990 – 2.

¹²⁰ Na východnom Slovensku dávali dary – kúsky látok a šatky na drevenú konštrukciu nazývanú *darník*, *kudil*, dary sa vymieňali až po začepčení (Mušínska, 1983). J. Komorovský uvádza, že *darník* bol v Nižných Repášoch dar od ženíchovej krstnej matky. Priniesol ho pre nevestu družba po večeri a k nemu sa kladli dary (Komorovský, 1976).

com, ktorí si rôznou formou žiadali výkupné – napríklad pri prehradení cesty sprievodu, za ukradnutie svadobnej zástavy.

Formou sociálnej výpomoci bola obchôdzka nevesty po dedine, pričom neveste lokálne spoločenstvo prispievalo peňažne na začiatok samostatného manželského života. Obchôdzky neviest boli na Liptove známe pod názvom *darovať na poctivú krásu*, označovali sa aj podľa darovaných naturálií chodenie *po perí*, *za perinami*, *na kúdel'*, na Orave sa vyskytol názov *chodenie po suchom vlku*. Uskutočňovali sa buď pred svadbou, alebo po nej. Na väčšine Slovenska táto obyčaj zanikla, pretože bola hodno-

tená ako *žobranie*, *sprostô*, *chodiť ako d'ad po dedine*.¹²¹ Margita Jágerová opísala túto obyčaj v Likavke na Liptove ešte na sklonku 20. storočia a na dolnom Liptove je živá doposiaľ.¹²²

Celou svadbou ako obradom prechodu sa vinie vyčlenenie nevesty a ženícha spomedzi slobodnej mládeže a ich začlenenie medzi ženatých mužov a vydaté ženy. Už toto krátke priblíženie komplexu obradných úkonov spätých so svadbou naznačuje ich veľkú pestrosť a variabilitu v rôznych regiónoch Slovenska. Ďalšie rozmanitosti priniesli zmeny v čase, ktoré sa premietli počas 20. storočia skôr či neskôr na celom území Slovensku.

Svadobná torta. Sebechleby, okres Krupina, H. Bakaljarová, 1981.

¹²¹ Jakubíková, 1986 – 1: 56 – 58.

¹²² Jágerová, 1999.

Svadba v druhej polovici 20. storočia a vývinové trendy súčasnej svadby

Premeny svadobných obradov a zvykov etnológovia skúmali od 70. rokov 20. storočia. Už vtedy sa „súčasná“, z dnešného pohľadu súdobá svadba porovnávala s tradičnou, takou, ako bola zaznamenaná v prvej polovici 20. storočia. Počas ďalších desaťročí prešla aj „súčasná“ svadba rôznymi zmenami, ktoré vyplynuli z ekonomických, sociálnych a kultúrnych zmien v spoločnosti. Svadba sa už v 50. rokoch 20. storočia na vidieku časovo zredukovala v dôsledku zamestnanosti ľudí v priemysle, poľnohospodárskych družstvách či službách, čím sa vymedzili pracovné a voľné dni v týždni. Ženích a nevesta v dôsledku migrácie obyvateľstva často pochádzajú z rôznych lokalít, čo zredukovalo zachovávanie miestnych tradičných prvkov svadby. S budovaním kultúrnych domov sa vytvoril na vidieku priestor organizovať väčšie svadby – pre 150 aj viac ľudí. Presun svadieb do reštauračných zariadení a hotelov v druhej polovici 20. storočia, často mimo obce svadobných rodín, ovplyvnil zaužívané lokálne tradície.¹²³ A ak sa sobáš koná mimo obce, stratila sa možnosť akejkolvek participácie na svadbe zo strany nepozvaných členov lokálneho spoločenstva. Absentujúca sociálna kontrola oslobodila sobášiacich sa od záväzného dodržiavania miestnych tradičných noriem a umožnila včleňovať aj na vidieku do svadby mestské prvky.¹²⁴

Príprava svadieb sa racionalizovala využívaním rôznych služieb, minimalizoval sa význam svadobných funkcionárov, posilnila sa aktivita mladého páru a ich rodičov. V období socializmu sa pod vplyvom Zborov pre občianske záležitosti vytvorila alternatíva k cirkevným sobášom. Keďže cirkevný sobáš na vidieku pretrvával a občiansky sobáš bol povinný, vznikla duplicita sobášnych aktov, ktorá sa premietla aj do svadobných zvyklostí, pretože

úradný občiansky sobáš spočiatku nebol vnímaný ako slávnostná udalosť, len postupne ho ľudia prijali ako plnohodnotnú súčasť svadobného komplexu. V. Nosáľová to ilustruje na príklade obce Myslava na odeve: do konca 50. rokov, keď bol časový odstup občianskeho sobáša od cirkevného tri týždne (doba ohlások) nevesta so ženíchom prichádzali na národný výbor spolu so svedkami v pracovnom odeve, do polovice 70. rokov sa termíny medzi oboma sobášmi skracovali a odev novomanželov na civilný sobáš nadobudol sviatočný charakter. Nevesta mala hlavu nepokrytú a namiesto svadobnej kytice v ruke kabelku, ženích mal svetlejší oblek, na sobášnom akte sa zúčastňovala aj bližšia rodina. Na cirkevný sobáš v tom čase nevesta prichádzala v bielych šatách s kyticou a ženích v tmavom spoločenskom obleku. Po roku 1975 sa konal občiansky aj cirkevný sobáš v jeden deň a odev na oboch sobášnych aktoch bol ten istý. Zároveň autorka konštatuje, že svadba bola v rokoch 1945 – 1960 pre staršiu aj strednú generáciu najmä žien príležitosťou obliecť sa do tradičného odevu.¹²⁵

Demokratizačné procesy v spoločnosti a otváranie sa svetu sa prejavili na jednej strane v globálnych vplyvoch na priebeh svadby, na druhej strane tieto vplyvy vyvolávajú aj opätovnú potrebu ozvláštniť svadbu využitím prvkov tradičnej ľudovej kultúry.

Podobne ako konštatovala E. Horváthová pri rozmanitosti podôb jednotlivých prvkov tradičnej svadby, že ide o rôzne formy, avšak s rovnakými funkciami,¹²⁶ existuje aj veľa variantov inovácií, ale aj zachovania tradícií v súčasných svadbách. Ich podoby nemáme systematicky preskúmané. Ak hovoríme o súčasných trendoch vývinu, máme na mysli výskyt javov, ktoré sa dajú z etnologického hľadiska vnímať ako inovácie, ale je pravdepodobné,

¹²³ Leščák – Beňušková, 1987.

¹²⁴ Jakubíková, 1986 – 2.

¹²⁵ Nosáľová, 1990.

¹²⁶ Horváthová, 1975.

že sa vyskytujú len v mestskom a prímestskom prostredí a z celoslovenského hľadiska nemusia byť veľmi frekventované. Príkladom sú rozlúčky dievčat so slobodou vo veľkých mestách, ktoré je možné identifikovať na uliciach podľa toho, že jedna zo skupinky dievčat má závoj. Takéto zvyky sa však v menších mestách a na vidieku nevyskytujú. Platí to aj naopak: keď sa svadba koná priamo v dedine, z ktorej pochádza aspoň jeden z novomanželov, uplatňujú sa prvky, ktoré sa v danej lokalite očakávajú ako dodržanie tradičných noriem. Normatívne rituálne správanie obyvateľov na svadbe a zachovávanie tradícií mimo prostredia, v ktorom boli vytvorené, býva už rôzne modifikované.¹²⁷

Posledný systematický dotazníkový výskum súdobých svadobných obyčají uskutočnil v 90. rokoch 20. storočia Milan Leščák. Pri jeho vyhodnocovaní, konštatoval „že obsah obyčajových príležitostí a sviatkovania je v súčasnosti dosť netypický, necharakterizujú ich lokálne špecifiká a tradícia vlastne už akoby zanikla, no viditeľne dominuje snaha, aby informátori pripomenuli významné úkony a zvyky“.¹²⁸ Skúsenosti z terénneho výskumu ukazujú, že na dedinách aj na konci druhého desaťročia 21. storočia pretrvávajú vo vedomí starších obyvateľov latentná vedomosť o tom, ako by mala miestna svadba vyzeráť. V posledných rokoch je tendencia revitalizovať niektoré obyčaje, najmä ak sú mladomanželia z jednej lokality. Ako uvádza K. Jakubíková, revitalizácia nie je natoľko motivovaná snahou o záchranu tradícií, teda sentimentálnym tradicionalizmom, ako skôr uspokojovaním súčasných potrieb ozvláštnenia a spštenia tejto

životnej udalosti.¹²⁹ V snahe ozvláštniť svadbu a prejať v nej aj slovenskú identitu je tiež trend vsúvania tradičných prvkov bez ohľadu na ich regionálny pôvod, čo sa deje najmä na mestských svadbách.¹³⁰

Súčasná svadba sa vyznačuje skrátením trvania na jeden deň, zjednodušením a unifikáciou priebehu, znížením normatívnosti a väčšou slobodou v prijímaní rôznych inovácií. Dominantný význam nadobudla svadobná hostina a zábava, estetická stránka a vizuálna dokumentácia. Z tradičných predsvadobných rituálov si význam zachovali pytačky, zásnuby a rozlúčka so slobodou, ktorá má na vidieku tradičný charakter. Pytačky majú buď veľmi komorný priebeh – keď ide o návštevu budúceho ženícha u nevesty, s cieľom začať sa zhovárať o organizácii svadby, alebo sa v rodinnom kruhu spájajú so zásnubami. Rozlúčky so slobodou, ktoré sa javili na konci 20. storočia ako zanikajúci zvyk,¹³¹ nabrali nové podoby, ktoré dosiaľ neboli v slovenskej etnologickej literatúre opísané. Novšou mestskou obyczajou je, že priatelia či priateľky darujú (zaplatia) ženíchovi a mladuche rozlúčku so slobodou. V mestách nadobudli separované rozlúčky mládenecov a dievčat pod vplyvom zahraničných vzorov¹³² neraz bujaré a dobrodružné formy, prispievajú k tomu aj agentúry, ktoré zabezpečujú rôzne atraktívne priestory a aktivity pre jedinečný večer a noc, na ktoré budúca nevesta či ženích nemajú nikdy zabudnúť. Z rozhovorov s aktérmi takejto rozlúčky vyplýva, že rozlúčku platí ten, kto ju organizuje. Keďže ide o prekvapenie, skladajú sa na ňu zúčastnení priatelia, prípadne alkohol hradí pri mládeneckej rozlúčke ženích.

Funkcia svadobných darov sa v podstate zachováva, menia sa však formy. Z darov sa zachovala kúpa obrúček ženíchom, ženích kupuje neveste aj kyticu, nevesta mu zase zvykne kúpiť svadobnú košeľu a zabezpečí pierka pre ženícha i svadobčanov. O situácii v 90. rokoch 20. storočia M. Leščák konštatuje: „Zachovala

¹²⁷ Príkladom je svadba v roku 2015 pri Bratislave, kde nevesta pochádzala z dediny a ženích z mesta. Nevesta sa v predvečer sobáša podľa miestnych tradícií doma lúčila so slobodou a lokálnym spoločenstvom, pričom je v danej obci zvykom priniesť do domu nevesty od každej domácnosti, z ktorej príde návšteva, tortu. Normou je, že darované torty sa majú na svadbe vystaviť a na záver svadby rozdať ako výslužka hosťom, preto ich na svadbu vzdialenú asi 200 km priviezlo mraziarske auto. Na tom istom aute sa doviezla na svadbu aj nevesta. O polnoci sa prezliekla do červených šiat, pretože táto farba sa tiež v jej bydlisku považovala za tradičnú. Zo 150 účastníkov svadby pochádzajúcich z troch kontinentov asi len 30 ľudí vnímalo zachovávanie lokálnej tradície konkrétnej obce.

¹²⁸ Leščák, 2006: 10.

¹²⁹ Jakubíková, 2006: 6.

¹³⁰ Hamar, 2015.

¹³¹ Jakubíková, 1990 – 1.

¹³² Bratislava sa stala obľúbeným miestom mládenecských rozlúčok pre mladých Britov, ktorí pravdepodobne prispeli k ponuke niektorých inovatívnych služieb zameraných na túto príležitosť.

sa vzájomná kúpa odevných súčiastok zo strany ženicha a nevesty, objavuje sa obdarovanie budúcej nevesty svokrou a naopak (látka na šaty). Takmer povinné je obdarovanie ženicha a nevesty krstnými rodičmi.¹³³ Čoraz viac sa v súčasnosti uprednostňujú ako dar peniaze pred úžitkovými predmetmi. Do súčasnosti na svadbe obdarúvajú pozvaní svadobčania mladomanželov. Počíta sa aj s tým, že náklady vynaložené na svadbu sa touto formou vrátia, a aj keď svadbu financovali rodičia, zostávajú peniaze novomanželom.

Pozvanie k svadobnému stolu si aj napriek technickým možnostiam zachováva aj osobnú formu zo strany svadobného páru, alebo aspoň doručenie vytlačeného svadobného oznámenia s pozvánkou. Svadobčania sú označovaní pierkom, ktoré tvorí zelená vetvička, stužka alebo oboje. Odobierka od rodičov si v niektorých lokalitách alebo rodinách zachovala tradičnú podobu. Mnoho mladých párov však v súčasnosti žije spolu v jednej domácnosti už pred sobášom a odobierka od rodičov tak stráca zmysel. V druhej polovici 20. storočia, niekde aj skôr, sa začalo v svadobnom sprievode chodiť v pároch. Je pravdepodobné, že toto usporiadanie súviselo aj s rozvojom autodopravy, pre ktorú bol hŕf ľudí kráčajúci po ceste prekážkou. Pri prekonávaní väčších vzdialeností svadobný sprievod nahrádzil presun autami a autobusmi, ktoré sú vyzdobené svadobnými symbolmi – bielymi stuhami, kvetmi, šatkami. V 70. – 80. rokoch 20. storočia bola obľúbenou výzdobou auta nevesty kytica, bábika oblečená do svadobných šiat alebo imitácie veľkých svadobných obrúčok, v súčasnosti sa na výzdobu auta kladie menší dôraz. Niekedy presun autami sprevádza húkanie klaksónov. Robenie hluku malo podľa tradičných predstáv odohnať zlo, v súčasnosti však ide skôr o upozornenie na mimoriadnu udalosť. Na podpolianskych lazoch je dosiaľ zvykom prevážať svadobčanov na voze ťahanom koňmi vyzdobenom stromčekmi, stuhami a šatkami, konský záprah s kočom však zatraktívňuje cestu na sobáš aj v mestskom prostredí. V niektorých lokalitách sa zachoval zvyk urobiť prekážku svadobnému sprievodu¹³⁴ a pýtať výkupné, a to aj v prípade,

keď mladucha nie je z inej dediny.¹³⁵ K sobášnemu aktu obvykle vedie mladuchu jej otec a ženicha matka. Mení sa úloha krstných rodičov, resp. niektoré páry ich nemajú. Sobáše sa čoraz častejšie konajú na netradičných miestach – v prírode alebo reštauračno-ubytovacích zariadeniach – podľa prania sobášiacich sa. Rímskokatolícka cirkev reagovala aj na súčasné trendy organizovať sobášne obrady mimo chrámov a biskupská konferencia usmernila ich konanie do posvätných priestorov.¹³⁶ Takými sú napríklad kaplnky v prírodnom prostredí. V hontianskej obci Hrušov z iniciatívy kňaza v 90. rokoch 20. storočia obnovili ohlášky tri týždne pred svadbou.¹³⁷

Aj v súčasnosti volia niektoré páry dvojité sobáš – jeden právoplatný a druhý dobrovoľne voliteľný. Nejde však o pretrvávajúce vzorové príčiny z obdobia socializmu. Skôr je to dôsledok istých právnych a praktických kontextov realizácie sobáša, napríklad, ak sa príbuzní a svadobní hostia nemohli zúčastniť na oficiálnom sobášnom akte, ktorý sa uskutočnil v zahraničí, alebo sobášiaci sa pár má špeciálne požiadavky, ktoré sa nedajú zlúčiť s predpismi oficiálnej formy sobáša,¹³⁸ prípadne keď sa nevedia partneri dohodnúť na forme civilného či cirkevného sobáša, môžu absolvovať prijatie na obecnom úrade po absolvovaní cirkevného sobáša.¹³⁹

V niektorých regiónoch Slovenska (napríklad na Podpolaní alebo na myjavských kopaniciach a na východnom Slovensku) sa zachoval tradičný inštitút profesionálneho starejšieho. Pozorujeme tiež trend najímať si starejšieho aj tam, kde už táto tradícia zanikla.

Slovensku uvádza M. Mušinka: „Po ceste na sobáš dedinčania nepozvaní na svadbu takmer všade svadobnému sprievodu stavajú do cesty umelú prekážku ... vo forme žrde, plotu, voza a pod. Takouto prekážkou zastavujú aj autobus či sprievod taxíkov a cestu uvoľňujú iba po obdržaní výkupného za nevestu vo forme pálenky.“ (Mušinka, 1983: 164)

¹³⁵ Táto transformácia zvyku bola zaznamenaná v Lipťovskej Tepličke (Kasanová, 2013).

¹³⁶ Biskupi neodporúčajú... [online].

¹³⁷ Svadobné zvyky v obci Hrušov, 2010.

¹³⁸ Stáva sa to najmä pri sobášoch v zahraničí, keď mladomanželia následne organizujú svadobné posedenie aj v domácom prostredí, alebo ak chcú mať sobáš mimo obradnej siene v priestore, kde z nejakého dôvodu oficiálni obradníci sobášať nechcú, prípadne chcú sobášiaceho, ktorý nemá na túto činnosť oprávnenie.

¹³⁹ Varinská, 2004: 13.

¹³³ Leščák, 2006: 19.

¹³⁴ Z prostredia Rusínov a Ukrajincov na východnom

Ide o mužov, ktorí sa za poplatok ujmú réžie celej svadby, jej priebeh si vopred dohovoria s mladým párom. Obe strany sa snažia zladit' odporúčenia starejšieho ako svadbu organizovať a predstavy sobášiacich sa.¹⁴⁰ V niektorých lokalitách sa zachovali aj funkcie družbov a družíc, alebo sa za nich považuje všetka slobodná mládež zúčastnená na svadbe.¹⁴¹ Tam, kde nie sú stanovení svadobní funkcionári, úlohy počas svadby sa delia medzi rodičov, krstných rodičov, súrodencov a blízkych priateľov a priateľky svadobného páru.

Pri odchode z miesta sobáša pretrvávajú rozhadzovanie cukroviniek svadobčanmi. Rozšírené je obsýpanie mladomanželov zrnom alebo ryžou, ktorá symbolizuje plodnosť a bohatstvo. Oblúbené sú symbolické úkony, ktoré musia mladomanželia vykonať pred vstupom do priestoru, kde sa koná svadba. Obvykle ide o reštauračné zariadenia a kultúrne domy, kde tieto obyčaje pripravuje miestny personál automaticky podľa zaužívaných noriem, prípadne na požiadanie svadobčanov. Spoločné zametanie črepov či pílenie dreva symbolizuje spoločné plnenie manželských povinností.¹⁴²

Svadobná hostina a zábava patrí k najdlhšej, a teda aj najdôležitejšej súčasti svadby a má relatívne stabilnú podobu, pričom nie všetky zaužívané pravidlá a prvky musia novomanželia prijať. Svadobnú zábavu uvádza prípitkom niektorý z rodičov novomanželov, alebo na to určený účastník svadby, ktorý v tej chvíli preberá rolu starejšieho. Tejto úlohy sa čoraz častejšie ujímajú aj ženy. Počas svadobnej hostiny je zvykom, že sa ako interakcia medzi novomanželmi a svadobnými hosťami príležitostne vyvolávajú bozky novomanželov, napríklad búchaním lyžíc do prázdnych tanierov,¹⁴³ alebo skandovaním *Polievka je málo slaná, nevesta je nebozkaná*. Aby sa hostia dobre navzájom ba-

vili, ale aj aby sa rodiny spoznali, býva starostlivo vypracovaný zasadací poriadok na hostine, ktorý sa dodržiava aspoň dovtedy, kým sa zábava nerozbehne. Po prvom chode jedál otvára tanečnú zábavu tanec novomanželov, ktorý sa stáva reprezentatívnou záležitosťou, preto čoraz viac budúcich novomanželov navštevuje pred svadbou špeciálne tanečné kurzy. Po ukončení tanca tancujú novomanželia s rodičmi a svojimi najbližšími. Spoločenská zábava s hudbou a tancom býva prerušovaná zábavnými úkonmi, ktoré integrujú svadobčanov – tradičným je krájanie svadobnej torty novomanželmi, ktoré je symbolom zručnosti a spolupráce, oblúbené sú žartovné svadobné hry, ktoré odhaľujú zohratosť čerstvého manželského páru či videoprezentácie približujúce ženícha a nevestu od útleho detstva až po svadbu. Prezentačné výkony novomanželov prítomní odmeňujú potleskom.

Zábavným prvkom svadby je únos nevesty mládencami. Uskutočňuje sa v čase do polnoci, pričom sa očakáva, že ženích nevestu nájde a jej navrátenie vyplatí únosom formou pálenky alebo zaplatí ich útraty za konzumné v bare, do ktorého nevestu uniesli. V súčasnosti sa so zábavným únosom nevesty možno stretnúť na celom Slovensku, tento zvyk sa objavil a rozšíril až koncom 20. storočia. Celkom inou, staršou alternatívou zaznamenanou v 70. rokoch 20. storočia je únos nevesty, ktorým sa končí tanec svadobčanov s nevestou po polnoci, avšak nevestu si unesie na krátky čas do súkromia ženích. Ak by tak neurobil, uniesol by ju niektorý z tancujúcich mládenčov a musel by mu za nevestu zaplatiť odstupné.¹⁴⁴ Tomuto zvyku je venovaná pozornosť v Etnografickom atlase Slovenska, kde sa ukázalo, že sa vyskytoval v kompaktnom areáli východného a južného Slovenska. Podľa názoru niektorých odborníkov¹⁴⁵ ide pri zábavnom únose nevesty o pripomenutie uzatvárania sobášov formou únosu nevesty, podľa názorov iných ide len o zábavný prvok.¹⁴⁶

Významným momentom svadby je čas okolo polnoci. Do 90. rokov 20. storočia sa o tomto čase zvykli čítať blahoprajné telegramy mla-

¹⁴⁰ Etnológ M. Mušínska, ktorý od konca 60. rokov 20. storočia vykonával funkciu starejšieho, uvádza: „...každé pozvanie za svadobného starostu prijímam s podmienkou, že mladucha mi vyšije svadobný ručník, ktorý v tradičnej svadbe bol nevyhnutným vonkajším atribútom starostu, avšak v súčasnej svadbe celkom upadol do zabudnutia. Takmer vždy je moja podmienka bezvýhradne splnená, i keď niekedy som nútený uspokojiť sa ručníkom z babičkinej truhlice.“ (Mušínska, 1983: 170)

¹⁴¹ Mušínska, 1983.

¹⁴² Jakubíková, 1995 – 2.

¹⁴³ Mušínska, 1983.

¹⁴⁴ Mušínska, 1983.

¹⁴⁵ Feglová – Jakubíková, 1990.

¹⁴⁶ Jakubíková, 1996; Leščák, 2006.

domanželom od priateľov a príbuzných, ktoré mali často humorný a lascívny obsah. Texty niektorých telegramov putovali zo svadby na svadbu, alebo sa tvorili aj bezprostredne pri svadobnom stole.¹⁴⁷ Telegramy boli chápané aj ako dôkaz záujmu o manželský pár a manželia si ich odkladali.¹⁴⁸ Nahradili ich SMS-ky, ktoré sa však verejne nezvyknú čítať. Sú súčasťou mobilných telefónov novomanželov, čím nadobudli súkromný charakter. Po zániku gratulácií formou telegramov a ich polnočného čítania nadobudlo na záver svadobného dňa tak na vidieku, ako aj v mestskom prostredí veľkú popularitu čepčenie nevesty symbolizujúcej jej zmenu z dievčaťa na vydatú ženu. Je zaujímavé, že s ústupom nosenia tradičného odevu v 70. – 80. rokoch 20. storočia sa tento zvyk vytrácal a postupne na celom území Slovenska takmer zanikol. Na obľubu tohto obradu reaguje ponuka skupín žien aj slobodných dievčiat so skúsenosťami z folklórnych súborov, ktoré chodia na objednávku čepčiť profesionálne. Často čerpajú z javiskovej podoby svadobného pásma, ktoré mali folklórne zoskupenia v repertoári. Uplatňujú sa regionálne varianty čepčenia doplnené tradičnými obradnými spevmi, ako aj regionálne indiferentné podoby. Inšpiráciou pre tie druhé sa stali folklórne filmy, ktoré vznikali od 50. do 70. rokov 20. storočia a piesne z médií v interpretácii speváčky Dariny Laščíkovej. Na rozdiel od minulosti sa dnes čepčenie chápe ako ozvlášťujúci prvok svadby, má silný emotívny efekt a symbolizuje prihlásenie sa k ľudovým tradíciám Slovenska. Koná sa pred všetkými svadobčanmi a často aj v sprievode hudobného nástroja, čo v tradičnom prostredí nebolo. Niekedy ho sprevádzajú zábavné lascívne prvky¹⁴⁹ a humorné scénky, nemusia na ňom participovať

¹⁴⁷ Mušínska, 1983. Stretla som sa aj s názorom, že telegramy zanikli preto, lebo sa stále opakovali tie isté.

¹⁴⁸ Leščák, 2006.

¹⁴⁹ Zahraničným importom, ktorý završuje obrad čepčenia pred spoločným tancom, je zábavné sťahovanie podvázku, ktorý má nevesta pod šatami pripevnený na stehne. Ženich musí so zaviazanými očami a rukami stiahnuť neveste podvázok ústami. Získaný podvázok hodí ženich medzi slobodných mládenčov, ktorí sa ho snažia chytiť, podobne ako dievčatá chytajú po sobáší kyticu nevesty. O vhodnosti tohto zvyku sa vedú medzi budúcnymi nevestami polemiky – pozri: Stahovanie podvázku – ano alebo nie na www.mojasvadba.sk [online].

žiadne svadobné funkcionárky a funkcionári a nerešpektuje miestne tradície. Celý rituál sa dá dnes objednať ako platená služba.

Krojové súčiastky sa v posledných rokoch opäť dostávajú do módy a do svadobných obradov ako prejav lokálnej či etnickej identity. Oceňuje sa využitie súčiastok tradičných svadobných odevov pri čepčení či priamo oblečenie nevesty pre túto chvíľu do kroja. V mestskom prostredí je často jedno, o aký región ľudového odevu ide. Včleňovanie tradičných ľudových prvkov do svadby je obľúbené najmä pri svadbách, v ktorých časť svadobčanov pochádza z cudziny.¹⁵⁰ Z anglosaskej kultúry sa importoval zvyk mať na svadbe „Niečo nové, niečo staré, niečo modré a niečo požičané“, čo niektoré nevesty pod vplyvom médií a zahraničných publikácií považujú za tradičný slovenský zvyk.¹⁵¹ Možno sa stretnúť so zámenou „niečoho modrého“ za červené, čo má viac zodpovedať slovenským tradíciám a predstave o ochrane nevesty pred urieknutím.

Po čepčení nasleduje tanec s nevestou, pri ktorom sa postupne vystriedajú mnohí tanečníci, podľa čoho sa nazýva aj radový, redový. Názov tanca pochádza pôvodne z východného Slovenska. Tento tanec symbolizuje akceptáciu zaradenia nevesty a ženicha medzi dospelých zosobášených ľudí. Niekedy sa spája s vyberaním peňazí za tanec, no odovzdávanie darov, aj peňažných, sa často robí diskretným spôsobom tak, aby sa hodnota darov medzi hosťami neporovnávala. Obľúbený je tiež prípitok novomanželov na stoličkách zdvihnutých nad hlavami mládenčov alebo hádzanie svadobnej kytice medzi slobodné dievčatá – ktorá ju chytí, tá by sa podľa povery mala prvá vydať. Po polnočných rituáloch sa nevesta prezlečie do civilných šiat.¹⁵²

Svadobčanov počas svadobnej zábavy často rozveseľujú rekvizity doplnené žartovnými a lascívnymi nápismi, s ktorými sa môžu fotografovať. Pamätné chvíle majú budúcim manželom pripomenúť podpisy účastníkov svadby na pripravenom papieri či zošite.

Podobne ako aj v minulosti, významným prvkom svadby je zdobnosť, dekorácia, esteti-

¹⁵⁰ Marcinová, 2020.

¹⁵¹ www.mojasvadba.sk [online].

¹⁵² Marcinová – Jamečná 2020; Sigmundová, 1983.

zácia. Pri všetkých momentoch svadby sa dbá o to, „aby všetko pekne vyzeralo“.¹⁵³ Živú zelen postupne nahradil kvety – aj umelé – a kytice, stužky a kupované ozdôbky, napríklad na parte nevesty alebo pierku ženícha. Úprave priestorov, kde sa svadobná zábava koná, a pohosteniu svadobčanov, sa venuje veľká pozornosť. Po hlavnom jedle sa obvykle konzumujú jedlá samoobslužným spôsobom, prípadne okolo polnoci sa podáva guláš alebo kapustnica.

Na záver svadby sa organizátori všetkým poďakujú za účasť a obdarujú odchádzajúcich hostí a aktérov výslužkou, prípadne aj drobnými suvenírmi. „V súčasnosti je viacero spôsobov, ako naznačiť oficiálne ukončenie svadby. Okrem krájania koláčov alebo torty je to záverečný prípitok, pri ktorom starejší alebo iný svadobný funkcionár poďakuje za účasť na svadbe a zvykne upozorniť aj na výslužku, čo je zároveň signálom k rozlúčke s mladým párom a s členmi užšej rodiny. [...] Na ukončenie svadby môže upozorniť aj hudobník alebo diskotekár vyhlásením záverečného rozlúčkového tanca. Avšak týmto sa obyčajne svadobná hostina nekončí. Zostáva skupina mládeže a hostitelia, ktorí balia posledné zvyšky jedla, zákuskov a rôznych nápojov, aby ich použili na posvadobných hostinách.“¹⁵⁴

V niektorých vidieckych lokalitách podľa tradície pred svadbou príbuzní a susedia prinášajú do svadobného domu torty. Doposiaľ miestne cukrárky v obciach Slovenska pečú drobné pečivo a torty, ktoré sú súčasťou svadobného pohostenia a zabalené v papierovej škatuli tvoria spolu s fľašou alkoholu súčasť svadobnej výslužky. V niektorých regiónoch, napríklad v oravských lokalitách, nebýva fľaša s alkoholom súčasťou výslužky, naopak na východnom Slovensku sa vo výslužke očakáva.¹⁵⁵ Pri odchode zo svadby výslužku dostávajú nielen hostia – rodiny alebo páry jeden balík výslužky, ale aj muzikanti, diskotekár, fotograf, kameraman, šoféri, kaderníčka, vizážistka aj sobášiaci úradníci alebo kňaz. Po

svadbe sa výslužka nosí aj do zamestnania novomanželov aj svadobných rodičov, čím sa o uzavretí sobáša dozvedá viac ľudí. Na etiketách na fľašiach s alkoholom sú v posledných rokoch vytlačené mená novomanželov a dátum svadby, prípadne poďakovanie za účasť na svadbe. Ich výrobu ponúkajú firmy zabezpečujúce svadobné služby. Výslužky sa však niektorým svadobčanom na dedine dávajú už pred svadbou v piatok počas nosenia darov, aby tento úkon organizačne nezaťažoval v závere svadby.¹⁵⁶

Celý priebeh svadby sa dokumentuje – amatérsky či profesionálne. V súčasnosti bývajú skúsení fotografi prítomní už počas príprav v deň sobáša a zaznamenávajú, fotograficky alebo filmovým záznamom, priebeh celej svadby. Okrem hlavného fotografa a filmára (často ide o dve osoby), ktorý pracuje za odmenu, zhotovujú snímky aj svadobčania, tie však nezaznamenávajú svadbu systémovo, ale pre vlastnú potrebu. Ak v 80. – 90. rokoch 20. storočia bola prítomnosť videokamery dôvodom štylizácie niektorých úkonov v záujme kvalitného záznamu, v ére mobilov sa nakrúcanie momentov zo svadby berie už ako samozrejmosť. Poverený kameraman alebo fotograf však má právo pohybovať sa aj počas obradových úkonov v priestore tak, aby urobil čo najlepšie snímky.

Fotografie alebo krátky videodokument zo svadby novomanželia zvyknú zverejniť na sociálnych sieťach, čím dajú širšiemu okruhu na známosť, že sa zosobášili, a následne prijímajú gratulácie cez internet. Všetky svadobné rekvizity a služby sa v súčasnosti stali komoditou. Firmy, ktoré ich poskytujú, informujú vo svojich ponukách o tradičných aj inovatívnych a aktuálne módných prvkoch svadby, z ktorých si ženích a nevesta môžu vybrať. Svadba sa stala biznisom.¹⁵⁷ Do prípravy svad-

¹⁵³ Jakubíková, 2006: 6.

¹⁵⁴ Leščák, 2006, 1920.

¹⁵⁵ M. Mušínska uvádza, že na jedného hosta sa počíta liter pálenky, v 80. rokoch 20. storočia takmer vždy tužexovej a 15 – 25 zákuskov, ktoré si zväčša odnášajú svadobčania domov ako výslužku (Mušínska, 1983).

¹⁵⁶ Svadobná výslužka. Komu všetkému sa dáva? <https://mojasvadba.zoznam.sk/forum/darceky-vysluzky-pre-hosti/svadobna-vysluzka-komu-vsetkemu-sa-dava/>

¹⁵⁷ Súčasný stav ilustruje ponuka na obľúbenom internetovom portáli s inzerciou: „Zabezpečíme na vašu svadbu úplne všetko! Party stan stand by stôl okrúhle stoly hranaté stoly chiavari stoličky mobilná podlaha presklená chladnička výčapne zariadenie umývačka riadu umývačka pohárov mobilne umývadlo chladnička mraznička vodárenské siete elektrické siete plynové kúrenie naftové kúrenie terasový ohrievač klimatizácia

by sú na rozdiel od minulosti ženích a nevesta hlboko zainteresovaní a jej podobu vytvárajú spolu s rodičmi, ktorí spravidla svadbu financujú.

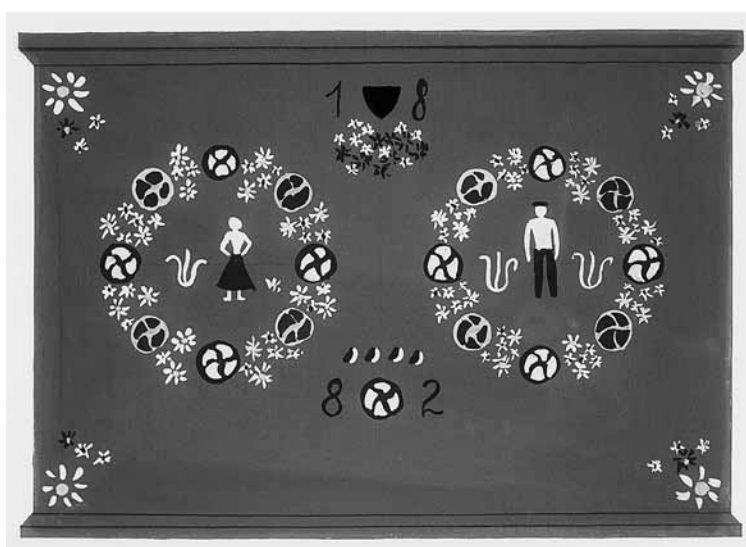
Štruktúra súčasných svadobných obyčají zachováva niektoré lokálne podoby, avšak redukovaná je nasledujúco:

- predsvadobné obdobie: pytačky, zásnuby, kompletná príprava a manažment svadby, pozývanie k svadobnému stolu.
- svadobný deň: príprava vizáže, fotografovanie, odobierka, cesta na sobáš, sobáš, cesta na miesto svadobnej zábavy – hostiny, svadobná zábava s hostinou, krájanie svadobnej torty, hry, čepčenie, tanec s nevestou, prezlečenie nevesty, zábava a v priebehu noci odchod hostí.
- posvadobné obdobie: starostlivosť o hostí, ktorí po svadbe prenocovali u hostiteľov, vyprázdnenie svadobného priestoru, zverejnenie zmeny stavu na sociálnych sieťach s následnými gratuláciami, pohostenie priateľov, spolupracovníkov, susedov.

Nejednoznačne sa dajú zaradiť delenie výslužky a odovzdávanie svadobných darov.¹⁵⁸

Do súčasnosti sa na Slovensku zachovali aj rôzne lokálne či regionálne prvky tradičného svadobného obradu, dokonca aj také, o ktorých sa odborníci domnievali, že už zanikli.¹⁵⁹ Napríklad na Podpoľaní, kde je veľa samostatne hospodáriacich roľníkov s konskými povozmi, svadobčanov prevážajú vyzdobené vozy s koňmi s parádnym postrojom, na Orave sa zachovalo symbolické prevážanie perín a žartovné ukladanie manželov do perín pred rozveselenými ženami, na dolnom Liptove sa zachovali obchôdzky neviest s vyberaním naturálií, v rôznych regiónoch sa v domácnosti nevesty konajú rozlúčky nevesty s priateľkami a susedmi. Na Slovensku je tiež mnoho variantov a špecifik vyskytujúcich sa v svadobnom obrade etnických menšín – Rusínov a Ukrajincov, Rómov, Maďarov, Nemcov a Židov.¹⁶⁰ Mnohé tradičné prvky slovenskej svadby sa zachovali v svadobných obradoch dolnozemsých Slovákov.¹⁶¹

*Svadobná truhlica
s vročením.
Beluj, okres
Banská Štiavnica,
T. Ševčíková, 1972.*

ventilátor zákusky kávovar kuchár fotograf dj barman-
ky starejší ozvučenie osvetlenie výzdoba stolík tuli vak
svadobná brána taniere príbory poháre dronové zábe-
ry a všetko potrebné na vašu svadbu.“ (Svadba na kľúči
[online])

¹⁵⁸ Štruktúra je inšpirovaná prácami K. Jakubíkovej, doplnená o vlastné postrehy zo svadiieb.

¹⁵⁹ Príkladom sú obchôdzky neviest na dolnom Liptove s vyberaním „na poctivú krásu“, ktoré sa spomínajú na inom mieste.

¹⁶⁰ Pozri Svadba na Slovensku 1996.

¹⁶¹ Tie sú relatívne dobre fotograficky zdokumentované a vo Vedeckých zbierkach ÚESA SAV.

Okrúhle výročia svadby

V prvej polovici 20. storočia sa rodinné oslavy výročia svadby sporadicky vyskytovali v mestskom prostredí. Vo vidieckom prostredí neboli v tomto období známe, preto sa aj do pozornosti etnológov dostali len okrajovo. Oslavy okrúhleho výročia svadby sa na Slovensku rozšírili v druhej polovici 20. storočia. Významnými podujatiami, ktoré organizovali v období socializmu Zbory pre občianske záležitosti, boli slávnostné pripomenutia jubileí manželského spolužitia. Nazývajú sa strieborná (25. výročie), zlatá (50. výročie) alebo diamantová (60. výročie) svadba. K. Jakubíková v rámci terénnych výskumov na Orave zaznamenala ich výskyt v 70. rokoch 20. storočia.¹⁶² Inicioval ich miestny národný výbor (v súčasnosti obecný úrad), ktorý takýto obrad občanom ponúkal, jubilantom posielal pozvánky, ale nie všetci pozvanie prijali. Avšak svojich rodičov – jubilujúcich manželov – na obrad pri-

hlasovali aj dospelé deti. Slávnosť sprevádzal kultúrny program – najmä básne a piesne, pričom uprednostňovali piesne označované ako „starodávne“. Namiesto svadobného pierka či kytice sa s obľubou využívali na odeve pripnuté postriebrené klasy – ako symbol zrelosti. Jubilujúci pár dostal od obce dary, obľúbeným darom bola čaša s vygravírovaným číslom výročia sobáša. Od oslávencov sa neformálne očakávalo, že organizátorom prinesú pohostenie. Oslava pokračovala v súkromí, kde deti darovali rodičom tortu s číslom výročia, kvety, prípadne aj hodnotné úžitkové predmety. Oslavy jubilejných výročí sobášov sa rozšírili nielen v podobe občianskeho obradu, ale aj cirkevného. O fungovaní inštitucionálnej formy tohto obradu v súčasnosti nemáme vyskúmané údaje, jubilejné sobáše sú však dosiaľ súčasťou rodinných slávností, ktoré organizujú ZPOZ.¹⁶³

Zlaté svadby slávené na národnom výbore sa počas socializmu zaznamenávali do Pamätnej knihy Zboru pre občianske záležitosti. Podobne sa zaznamenávali aj sobáše a všetky udalosti, ktoré ZPOZ organizovali. Mnohé obce pamätné knihy vedú doposiaľ. Očová, okres Zvolen, Z. Beňušková, 1986

¹⁶² Informácie mi poskytla K. Jakubíková.

¹⁶³ Varinská, 2004:13.

Posmrtný sobáš

Svadobné atribúty sa vyskytujú aj pri pohrebe slobodných mladých ľudí. Podľa Ľubice Chorváthovej suplovanie svadby pri pohrebe mládenca alebo dievky možno považovať za všeludský jav, ktorý sa vyvíja a transformuje, ale nezaniká.¹⁶⁴ Podstatou posmrtného sobáša je zinscenovanie pohrebného sprievodu tak, akoby kráčať na sobáš. Pozostalý partner/ka oblečený/ná v svadobných šatách nesie na podložke venček, pierko alebo v ruke zlomenú sviecu či svadobnú kyticu. Okolo kráčajú družbovia a družičky. Vyskytujú sa aj ďalšie atribúty využívané v svadobnom sprievode – kvety, svadobný stromček, prstienky, družbovská palica. Telo zosnulého je odeté do svadobných šiat. Aj pohrebné plače sa často stotožňovali so svadbou, pričom namiesto mladuchy vystupovala smrť.¹⁶⁵ Ešte v 70. rokoch 20. storočia je pretrvávajúce tejto obyčaje doložené na väčšine územia Slovenska. V. Feglová ju vysvetľuje ako dôsledok predstáv o záhrobnom živote. Pôvod tohto javu v súlade so slovanskými tradíciami

súvisí s vierou v posmrtný život a snahou, aby predčasne umretý mladý človek neznepokojoval ako revenant živých ľudí. Posmrtný sobáš je však najmä spôsobom zmiernenia žiaľu pri predčasnej smrti mladého človeka.¹⁶⁶ Tento zvyk pretrval až do súčasnosti zjavne najmä preto, že ide o symbolickú náhradu nenaplnených plánov mladého páru do budúcnosti. Na Slovensku sa v roku 2018 udial iný variant posmrtného sobáša zavraždenej mladej dvojice novinára Jána Kuciaka a Martiny Kušnírovej, ktorí mali v čase smrti dva mesiace pred svadbou. V svadobný deň sa v mieste bydliska zosnulej nevesty konala omša a koncert na ich počesť, pred oltárom stáli dve prázdne stoličky, kostol bol vyzdobený ako na svadbe, no účastníci boli odetí v čiernom. Podujatie dopĺňalo pohostenie „svadobných“ hostí. Časť verejnosti, zrejme neinformovaná o existencii tradície posmrtných sobášov, na sociálnych sieťach toto podujatie prudko odmietla.¹⁶⁷

Pohrebný sprievod pri pohrebe slobodného mládenca mal znaky svadobného sprievodu. Pozostalá partnerka kráča v svadobných šatách. Družice okolo nej nesú po dva kvety a s „nevestou“, ktorá nesie vankúš s pierkom ženicha, sú spojené stuhami. Divina, okres Žilina, A. Pranda, 1969.

¹⁶⁴ Chorváthová, 1995: 56.

¹⁶⁵ Chorváthová, 1995: 56.

¹⁶⁶ Feglová, 1990: 74.

¹⁶⁷ Jurek, 2018 [online].

Svadobné obyčaje

– obrazová časť

Výber fotografií, ktoré prináša nasledujúca časť knihy, bol pomerne dlhým procesom. Všetky pochádzajú z digitálneho archívu internetového portálu ETNOFOLK.eu, na ktorom, ako výstup spoločného medzinárodného projektu, môžu sprístupniť etnologické pracoviská štyroch európskych krajín – Slovinska, Maďarska, Česka a Slovenska – grafické, zvukové a audiovizuálne dokumenty o historických aj súčasných podobách ľudovej kultúry.¹⁶⁸ Ústav etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied tu archivuje a sprístupňuje približne 100 000 dokumentov.

Fotografie s námetom svadby, ktoré boli predmetom pozornosti, nie sú spomedzi ostatných záznamov tematicky samostatne vyčlenené. Prvou fázou práce na tejto publikácii, ktorá mala charakter archívneho výskumu, preto bolo prehľadanie záznamov a vytvorenie základného korpusu, na základe ktorého bolo možné vytvoriť si predstavu, akým množstvom, kvalitou a akými fotograficky spracovanými čiastkovými témami je svadba v tomto archíve zastúpená. Vyhľadávanie medzi záznamami je v digitálnej zbierke možné cez kľúčové slová, do vyhľadávača sa však dá zadať súčasne iba jedno a komplexnejší tematický blok sa takto vyhľadať nedá. Bolo preto treba vytvoriť súbor kľúčových slov tak, aby obsahovo pokryli čo najviac predpokladaných dokumentov k téme svadba. Opísaným postupom sa postupne vytvoril východiskový obraz o rozsahu a členení fotografií, ktorých použitie pripadalo do úvahy.

Vyhľadané obrázky som ukladala označené signatúrou, ktorú majú v digitálnom archíve pridelenú, s doplnením lokality, z ktorej bola snímka. Išlo o pomerne zdĺhavý proces. Výhodou však bolo, že som sa s materiálom postupne „zoznámila“, fixovala si ho v pamäti a prvý výber následne dopĺňala ďalším, čiastočne systematickým a čiastočne aj intuitívnym vyhľadávaním. Išlo najmä o hľadanie podľa lokality, z ktorej som v prvom výbere už snímky zo svadby mala a predpokladala som, že sa tam nájdu aj také, ktoré sa pri predošlých zadaniach kľúčových slov nevyskytli.

Počet vybraných fotografií sa po prvej etape práce ustálil približne na dvoch stovkách, čo bol asi dvojnásobok oproti pôvodnému zámeru a publikačným možnostiam. Bolo zrejmé, že konečný výber ovplyvní technická kvalita fotografií a celková grafická úprava publikácie.

Vybraný súbor naznačil, ako by bolo možné fotografie ďalej tematicky podľa zobrazeného obsahu členiť, zároveň ukázal aj regionálne zastúpenie snímok. Tieto prvé náznaky členenia som ďalšou prácou so súborom spresňovala a korigovala. Pri výbere som periférne sledovala aj využitie vybraných snímok z tohto archívu v doteraz vydaných etnologických publikáciách, aby som v prípade duplicity mohla vybrať iný záber. Zohľadnená bola však aj skutočnosť, aká bola veľkosť¹⁶⁹ a kvalita tlače už publikovaných fotografií, prípadne aj dostupnosť danej publikácie.

Proces výberu fotografií týmto nekončil. Údaje v digitálnej podobe dostupné cez portál ETNOFOLK.eu je možné vo Vedeckých zbierkach ÚESA SAV študovať aj v analógovej podobe. Jednak vo forme katalógových lístkov predmetového a lokálneho katalógu k zbierke čiernobielych negatívov, pozitívov a farebných diapozitívov, jednak vo forme samotných negatívov a diapozitívov uchovávaných na filmovom médiu.

Katalógové lístky, obsahujúce náhľad pozitívu fotografie (tzv. kontakt) a textové metadáta, boli dôležité na doplnenie identifikačných údajov o dobe, mieste vzniku snímky a jej obsahu; tie sú na nich uvedené podrobnejšie, než je dostupné v digitálnej podobe. Hoci číslovanie v katalógu nie je prepojené s číslom fotografií v digitálnom archíve, pri analýze zbierky bolo možné využiť systematické triedenie etnografického materiálu uplatnené v katalógu. V triedniku medzi tematickými skupinami existuje samostatne aj skupina s názvom Svadba. Dalo sa teda predpokladať, že väčšina vybraných fotografií sa objaví v predmetovom katalógu práve v tejto skupine, čo sa i potvrdilo. Vybraný súbor možno teda prezentovať ako výsledok štúdia dvoch databáz: digitálnej databázy ETNOFOLK.eu, kde bolo možné priamo

¹⁶⁸ Korpus archívnych fotografií je dostupný na webovom portáli ETNOFOLK.eu: <http://uetetnofolk.eu/index.php/main/records>

¹⁶⁹ Napríklad v Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska sa nachádza veľa čierno-bielych ilustračných fotografií, sú však v malom formáte.

sa zoznamovať a vizuálne analyzovať obrazové dokumenty, a následného vyhľadávania v analógovom katalógu k zbierkam čiernobielych negatívov, pozitívov a farebných diapozitívov s cieľom doplniť či rozšíriť informácie o snímkach.

Ďalším krokom bolo zabezpečenie digitálnych snímok v kvalite, ktorá zodpovedá nárokom na publikovanie. Databáza ETNOFOLK.eu poskytuje totiž len náhľady v nízkom rozlíšení. V spolupráci s pracovníkmi ÚESA SAV¹⁷⁰ bolo ďalším krokom vyhľadanie vybraných fotografií vo vyššom rozlíšení. Tu už bolo treba pri hľadaní konkrétnych snímok rozlišovať, či ide o archív negatívov, archív pozitívov alebo archív diapozitívov, aj keď všetky snímky boli napokon upravené na čierno-biele. Stále išlo o širší výber asi 200 fotografií, pretože až po prezretí snímok vo vysokej kvalite sa odhaľovali niektoré nedostatky, ktoré mohli byť dôvodom na vyradenie fotografie z výberu určeného na publikovanie.

Paralelne s prácou na fotografickej časti publikácie prebiehala aj príprava textovej časti a jej súčasťou bolo hľadanie optimálneho prístupu k zosúladeniu oboch. Zároveň som snímky postupne selektovali v prvej fáze tak, aby sa tematicky neopakovali. Najväčším problémom bola technická kvalita snímok: nízka ostrosť, zlé svetelné podmienky, slabý kontrast. Korpus vybraných snímok bol aj v tejto fáze väčší než plánovaných 100 publikovaných fotografií. Bolo zrejmé, že k jeho definitívnej redukcii prispeje práca s grafikom, preto zostala rezerva pre alternatívne výbery.

Výbery fotografií, aj do odborných a vedeckých publikácií, sú vždy do istej miery subjektívne a odzrkadľujú vizuálny aj odborný názor autora, čo je špecifikom práce s publikovaním vizuálnych dokumentov. Nadchnúť sa starou fotografiou sa dá z rôznych príčin, preto nie každý bude vnímať ponúknutý výber ako najlepšie z najlepšieho.

¹⁷⁰ V tejto fáze mi výdatne pomohol najmä kolega Mgr. Dušan Ratica, CSc., ktorý bol ako člen tímu medzinárodného projektu ETNOFOLK za ÚESA SAV zodpovedným redaktorom a manažérom pri vytvorení použitého digitálneho archívu. Za jeho pomoc mu patrí moje poďakovanie.

1. Svadobná fotografia

Pod svadobnou fotografiou rozumieme osobitý žáner umeleckej fotografie, ktorý nemožno primárne označiť ani ako dokumentárnu, ani ako reportážnu fotografiu. Jej hlavnou funkciou je reprezentatívna spomienka na významný deň pre manželský pár, ktorý je na nej zobrazený. Uchovávajú si ju spravidla nielen manželia, ale aj obe svadobné rodiny a opatrujú ju pre budúce potomstvo. Nedookumentuje dianie na svadbe, ale jej hlavným cieľom je portrét mladomanželov, nevesty, ženícha alebo svadobčanov, keď ide o skupinovú fotografiu. Svadobným fotografiám predchádzali zarámované obrazy vystavované vo verejných priestoroch na šľachtických dvoroch. V prvej polovici 20. storočia pôsobili profesionálni fotografi, ktorí chodili fotiť svadobčanov aj do terénu, na objednávku aj na dedinu.¹⁷¹ Svadobný venček a pierko si mladomanželia v niektorých regiónoch dávali zarámovať spolu so svadobnou fotografiou ako obrázok na stenu. Keď sa začali v dedinských domoch zriaďovať spálne ako miestnosť so špeciálnou funkciou a nábytkom, zarámované fotografie svadobného páru, často aj väčšieho formátu, sa umiestňovali na stenu. Svadobná fotografia mohla mať aj formát pohľadnice, je na nej značka ateliéru a rukou boli dopísané základné údaje – kto a kedy je na nej zobrazený.

Z hľadiska etnológie aj tento druh fotografií predstavuje spôsob dokumentácie svadby, ktorý má viacvrstevnú výpovednú hodnotu. Je svedectvom doby, zobrazuje odev sobášiacich sa, ktorý sa líšil v závislosti od sociálneho statusu, veľmi zaujímavé sú skupinové fotografie, kde sú viaceré generácie svadobčanov v autentickom priestore, tie sa do prvej svetovej vojny však vyskytovali len výnimočne.

V medzivojnovom období sa fotografovalo aj na dedinách čoraz častejšie, prichádzali profesionálni fotografi z miest a mestečiek¹⁷² a po-

stupne fotografický prístroj vlastnili aj niektorí obyvatelia. Málokedy sa o tom v odborných publikáciách píše, ale napríklad v Svadobných zvykoch obce Hrušov sa dozvedáme: „Pán farár alebo organista mali fotoaparát a po sobáši sa celá rodina odfotila pri kostole alebo pred farou.“¹⁷³

Okolo polovice 20. storočia boli profesionálni fotografi často prítomní aj pri sobášoch. Na objednávku vyhotovovali v dobe socializmu menej dostupné farebné fotografie, ktoré si mladý pár mohol zakúpiť. Zhotovenie reprezentatívnych fotografií pripomínajúcich deň svadby sa dosiaľ zveruje profesionálnym fotografom. Štylizované svadobné fotografovanie predchádza sobášu, keď je už nevesta ustrojená, alebo sa mladomenželia vzdialia od svadobného stola v prvých fázach svadobnej hostiny. Na rozdiel od minulosti, keď sa realizovalo v ateliéri, dnes sa uprednostňuje prírodný alebo historicky zaujímavý priestor.

Niektoré z nasledujúcich fotografií nie sú presne datované, sú však vzácnymi dokumentmi prvej polovice 20. storočia. Reprezentujú portréty novomanželov vyhotovené v prostredí mestského fotoateliéru a profesionálne portréty vidieckych párov, ktoré poskytujú dokumentáciu lokálneho obradového svadobného odevu. Keďže ženisi boli v čase svadby často vo vojenskej službe, zobrazení sú v uniforme. Na skupinových fotografiách sa dajú identifikovať svadobní funkcionári, počet a zloženie svadobčanov a premeny obradového odievania. Poslednou kategóriou sú zarámované svadobné fotografie spolu s venčekom a pierkom.

Fotografie sú prevažne zo západného Slovenska – z Bratislavy, regiónov Záhorie, okolia Trnavy, stredné Slovensko zastupuje Hont a východné Slovensko región Gemer. Z Malaciek a Stupavy chodili profesionálmi fotografi do dedín už v 30. rokoch 20. storočia, preto sa tam zachovalo pomerne veľa skupinových fotografií.¹⁷⁴

¹⁷¹ Prvým významným slovenským fotografom, ktorý zaznamenával ľudí na vidieku v exteriéri bol Pavol Socháš.

¹⁷² Nosáľová, 1990.

¹⁷³ Svadobné zvyky... 2010: 30.

¹⁷⁴ Nosáľová, 1990.

*Svadobná ateliérová fotografia
v podobe pohľadnice. Na
druhej strane je poznačený
dátum svadby. Bratislava 1913,
reprodukcia.*

Svadobčania. Tradičný odev majú len staršie ženy. Muzika pozostáva z harmonikára a saxofonistov. Borský Mikuláš, okres Senica, 1959, reprodukcia.

Svadobčania v období prvej svetovej vojny. Fotografia zhotovil fotoateliér v rakúskom Marcheggu. Záhorská Bystrica, okres Bratislava, reprodukcia.

Svadba okolo roku 1900. Svadobčania sú v mestských formách odevu, muž v tradičnej súkennej halene je pravdepodobne starejší. Lakšárska Nová Ves, okres Senica, reprodukcia.

Veľká svadba v prvej polovici 20. storočia – s kuchárkou, koláčmi, krčiazkami a pohárikmi vína. Cigarety ako znak pôžitkov tiež nie sú na fotografiách výnimočné. O muziku sa starala sláčiková hudba s klarinetom. Prenčov, okres Banská Štiavnica, reprodukcia.

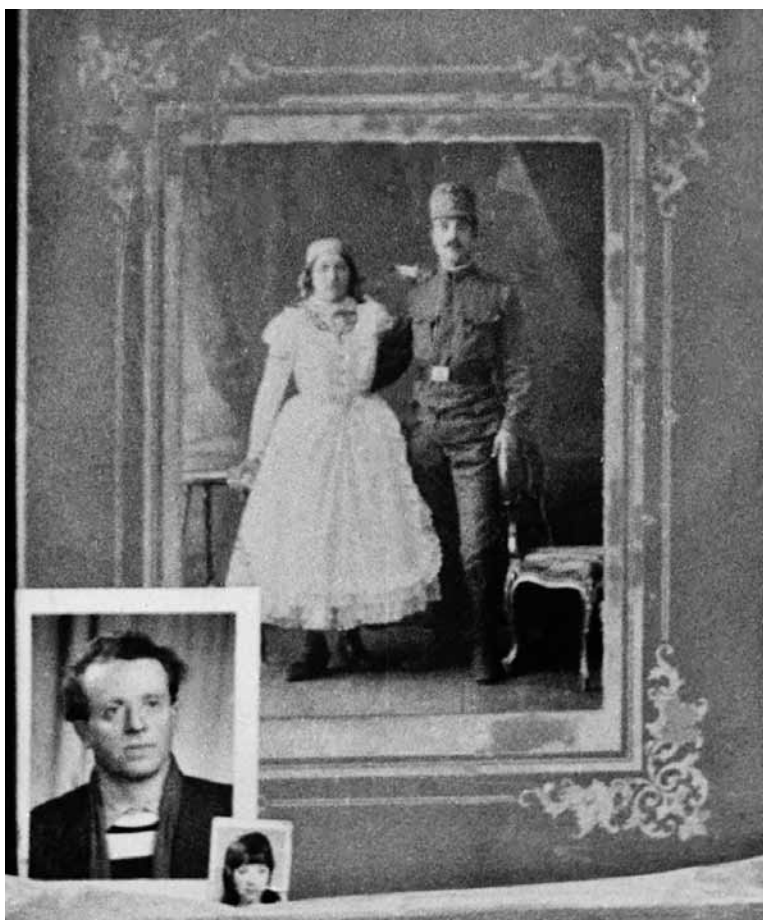
Menšia svadba na začiatku 20. storočia. V druhom rade zhora je svadobný pár, okolo neho prvý družba a družica, starší ľudia sú rodičia, starí rodičia a krstní rodičia. Svadobní funkcionári sú označení pierkom. Fľaša s alkoholom a heligónka majú potvrdiť veselú atmosféru svadobnej zábavy. Zohor, okres Bratislava, reprodukcia.

Svadobný pár s matkou v prvej polovici 20. storočia. Ruka pod pazuchu matky svedčí tom, že na portrétnom fotografovaní sa zúčastnilo viacero príbuzných. Čeladince, okres Topoľčany, reprodukcia.

Fotografia mladomanželov zo svadobného fotoalbumu. Fotografické albumy sa v rodinách uchovávajú dosiaľ. Hrušov, okres Veľký Krtíš, polovica 20. storočia, reprodukcia.

Najbližšia rodina na fotografiách v interiéri. Zarámované svadobné fotografie zdobili interiér; najmä spálne. Opatrovali sa pre ďalšie generácie. Gemerská Panica, okres Rožňava, O. Čomajová, 1976

Svadobná fotografia zarámovaná spolu s venčekom nevesty a pierkom ženicha. Výnimočné je, že sú pripísané aj mená novomanželov a dátum sobáša. Láb, okres Malacky 1933, reprodukcia.

Svadobná družina. Chlapec vľavo drží v ruke družbovskú paličku. Hrušov, okres Veľký Krtíš, polovica 20. storočia, reprodukcia.

2. Odev

Fotodokumentácia svadobného odevu je v digitálnom archíve ÚESA SAV pomerne bohato zastúpená. Sú v nej reprodukcie fotografií z prvej polovice 20. storočia, niektoré s presným datovaním, väčšina len s približným alebo datovanie chýba. Viaceré portréty sú pravdepodobne od profesionálnych fotografov. Na diapozitívoch je pomerne veľa fotografií svadobných odevov zhotovených na folklórnych slávnostiach. Časť fotografií urobili samotní výskumníci – buď priamo na svadbe, alebo pri rekonštrukcii svadobného odevu v teréne. Digitálny archív obsahuje aj reprodukcie fotografií s nevestou a ženíchom zo 60. až 80. rokov 20. storočia v súdobých bielych šatách a oble-

koch, ktoré odrážajú dobovú módu, zamerali sme sa však na tradičný svadobný odev a jeho premeny.

Vybrané fotografie zastupujú západné Slovensko, Záhorie, stredné Považie, okolie Trnavy, Ponitrie, Tekov, zo stredného Slovenska Hont, Podpoľanie, Liptov a Kysuce, a z východného Slovenska Gemer a Malohont, Spiš, Šariš, Abov a Zemplín. Niektoré fotografie odrážajú kombinácie tradičného odevu a konfekčného odevu. Na viacerých snímkach má nevesta pôlku a svadobný odev dozdobený živou zeleňou. Keď majú muži oblek, klobúk so svadobným pierkom nebol súčasťou odevu, a ak bol, pierko sa umiestňovalo na kabát (sako).

Šesť svadobných párov sobášiacich sa v jeden deň.

Svadobné páry boli príbuzensky prepojené. Borinka, okres Bratislava, okolo roku 1930, reprodukcia.

Zimný variant svadobného odevu zo Záhoria z 1. polovice 20. storočia. Nevesta má mentieku – kožušinou podšitý kabát so súkenným povrchom. Pôlka sa v tejto oblasti u neviest nevyskytovala. U muža je jemná šatka v rázporku nohavíc a na krku uviazaná ďalšia šatka. V pozadí vidieť snahu o aranžovanie prostredia fotografovania. Sekule, okres Senica, reprodukcia.

Ustrojenie nevesty. Autor fotografie popisuje svadobný odev nasledujúco: „....golier s obojkom zlatom vyšitým, pod hrdlom pripnutá mašľa. Brokátový živôťik, polka z bieleho plátna s výšivkou na tyle a vláčkovou čipkou. Nad čelom parta z voskových ružičiek, stužka pošívaná gorálkami, vzadu pripnutá biela stuha pošívaná farbistými sklenenými gorálkami.“ Dolný Lopašov, okres Piešťany, V. Törey, rekonštrukcia znázorňujúca odev okolo roku 1940.

Svadobný odev z čilejkárskej oblasti. Nevesta v tradičnej parte so stuhami pokrývajúcimi celý chrbát charakteristickej pre tzv. „čilejkárske obce“ Tekova. Ženích je v obleku. Tekovská Nová Ves, okres Levice. V. Valentová, 1956.

Nevesta v tradičnom odevu a ženích vo vojenskej uniforme. Svadba príbuzného alebo vlastná svadba bola dôvodom na opustenie kasární počas základnej vojenskej služby, povinnosťou však bolo nosiť uniformu, preto sa na svadobných fotografiách často vyskytujú mladí muži vo vojenskej uniforme. Hrušov, okres Veľký Krtíš. J. Botík, 1964.

Svadobný odev nevesty a prvého družbu na Kysuciach v polovici 20. storočia. Raková, okres Čadca, A. Pranda, 1971.

Zimný variant svadobného odevu. Ženich i nevesta majú súkennú obuv, ženich má súkenné papuče s vysokou sárrou, aké sa v časti Trenčianskej župy nosili začiatkom 20. storočia. Ako súčasť svadobného odevu sú však zaznamenané ojedinelo. Záriečie, okres Púchov, nedatované, reprodukcia.

Svadobný pár. Ženích v oblasti Podpolania mával dlhú zdobenú halenu prehodenú cez plecia. Podobne ako pri kožuchu alebo mentieke išlo o nákladnú odevnú súčasť, preto sa halena aj požíčovala. Zvolenská Slatina, okres Zvolen, autor a datovanie neznáme.

Nevesta s členmi svadobnej družiny na začiatku 20. storočia. Važec, okres Liptovský Mikuláš, P. Socháň, nedatované.

Svadobný pár. Nevesta má sukňu a blúzku v štýle tradičného odevu, na hlave má závoj. Hlinné, okres Vranov nad Topľou, R. Čiho, 1950.

Nevesta má závoj s náznakom party, šaty mestského typu sú ozdobených zelenými venčekomí a ženích je v súkennom odeve. Keďže v Klenovci pôsobili súkenníci, v Malohonte sa ešte v 50. rokoch 20. storočia muži z gazdovských rodín ženili v tradičnom súkenníckom odeve nazývanom postavnie háby. Klenovec, okres Rimavská Sobota, okolo polovice 20. storočia, reprodukcia.¹

Kombinácia tradičných a mestských prvkov v svadobnom odeve. Odev nevesty je podobný ako na predchádzajúcom obrázku, ide o blízky región aj čas, avšak nie o súkennícku obec. Licince, okres Revúca, reprodukcia.

¹ Máj láska čas 2020 [online].

3. Svadobní funkcionári a svadobná družina

Členovia svadobnej družiny sa vyskytujú na fotografiách buď samostatne, v blízkosti nevesty a ženícha, alebo sa dajú podľa tradičných znakov jednotlivých svadobných funkcionárov rozoznať na hromadných fotografiách.

Podľa znakov sú najvýraznejší starejší a prvý družba. Vybrané fotografie zobrazujú svadobných funkcionárov z obdobia rokov 1953 – 1972. Pochádzajú z Liptova, Hontu, Spiša, Šariša a Abova.

Ženich, nevesta a družičky z Príbeliec pravdepodobne vo Veľkom Krtíši. K prepájaniu mestských a vidieckych tradícií nedochádza len pri svadbách na vidieku, ale aj v meste. Príbelce – Veľký Krtíš, V. Nosáľová, 1968.

Odev starejšieho (vľavo) a prvého družbu. Liptovská Lúžna, okres Ružomberok, F. Hideg, 1953.

Družbové pierko vyzdobené skutočným perím. Záber je z folklórneho podujatia – takáto pierka sa v Liptovskej Tepličke stále vyrábajú, najmä na účely daru symbolizujúceho obec. Prvý družba aj starejší nosili v ruke korbáč s rúčkou zo srnčej nohy. Pevnú stranu používali ako klopadlo a koženou časťou plieskali, keď potreboval upútať pozornosť počas rituálov. Takáto pomôcka sa údajne používala aj v okolitých obciach. Liptovská Teplička, okres Poprad, H. Bakaljarová, 1990.

V tradičných svadobných rituáloch sa vyskytuje živé dieťa ako symbol plodnosti. Pri rituálnych úkonoch ho nahrádza bábika. Prvý družba v severnom Šariši má na ručníku pripnutú handrovú bábiku nazývanú popka symbolizujúcu plodnosť. Železník, okres Svidník, J. Kleinová, 1967.

Nevesta a ženich so svadobnou družinou. Družbovia majú v rukách palice a družbovský ručník je uviazaný pod kabátom. Vyšný Klátov, okres Košice, okolo roku 1950, M. Sigmundová.

Družbovia prepásaní tkanými ručníkmi v rukách držia družbovské palice. Nižné Repáše, okres Levoča, M. Chlebana, 1972.

4. Sprievod

Vybraný súbor obsahuje fotografie, ktoré vznikli v 50. až 70. rokoch 20. storočia. Všetky snímky sú z autentických situácií, dokumentujú skupiny svadobčanov, usporiadanie poradia v sprievode, odev a často aj inštrumentálne zloženie hudobného zoskupenia na svadbe. V druhej polovici 20. storočia svadobný sprievod často nahradila preprava svadobčanov autami alebo autobusom. Dopravné prostriedky

boli obvykle označené bielymi stužkami, auto prevážajúce mladuchu a ženícha bolo najviac vyzdobené.

Západné Slovensko vo výbere zastupuje oblasť Záhoria a okolia Trnavy, zo stredného Slovenska je tu Hont, Horehronie, z východného Slovenska sú snímky zo Spiša. Jedna fotografia je z Bratislavy.

Svadobný sprievod v prvej polovici 20. storočia. Veľký Grob, okres Galanta, J. Paličková, reprodukcia.

*Nevesta s bielym
venčekom a závojom
kráča medzi párm
družbov a družíc odetých
tiež v dlhých šatách.
Borský Mikuláš, okres
Senica, autor neznámy,
1959.*

*Prizeranie sa obyvateľov
na svadobný sprievod
bolo dôležitou súčasťou
informácie o sobáši
a akceptácie tejto udalosti
v rámci dediny či malého
mesta. Bola to tiež
príležitosť na hodnotenie,
či svadba zodpovedá
miestnej tradícii.
Pohorelá, okres Brezno,
S. Kovačevičová, 1954.*

Zvážanie svadobčanov z lazov. V oblastiach s rozptýleným osídlením svadobčanov zvážali na miesto konania svadby na vozoch ťahaných koňmi, neskôr aj traktormi, na nákladných autách a osobných automobiloch. Hrušov, okres Veľký Krtíš, J. Botík, 1964.

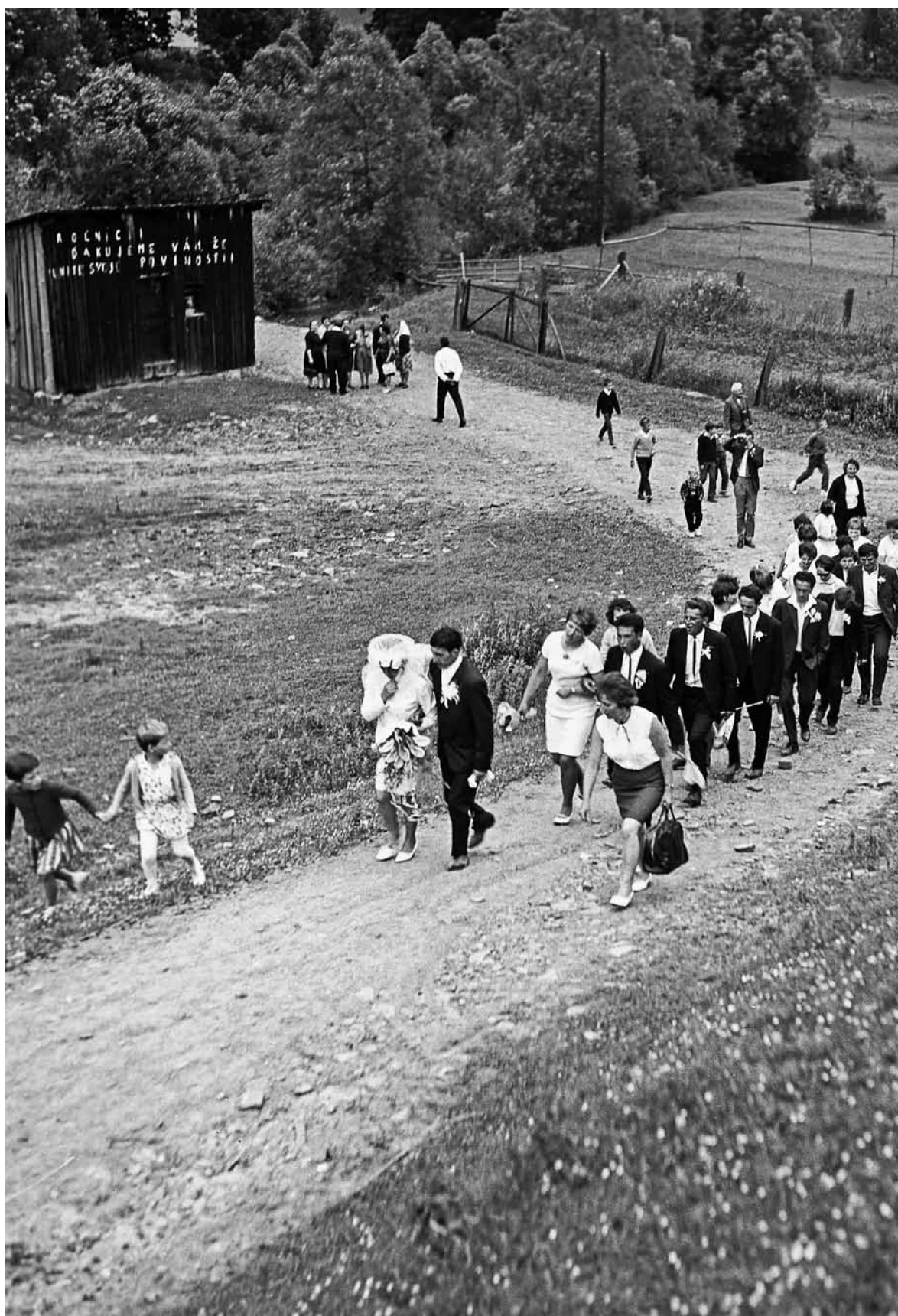
Nevesta v sprievode dvoch družbov. Obvykle viedol nevestu v sprievode prvý družba, v Hrušove však bolo zvykom, že ju viedli dvaja družbovia. Hrušov, okres Veľký Krtíš, J. Botík, 1964.

Svadobný sprievod, nevesta má na odeve rozmarínové venčeky. Žakarovce, okres Gelnica, F. Hideg, 1954.

Automobil Tatra 603 – najreprezentatívnejšie auto v Československu v druhej polovici 20. storočia – vyzdobený svadobnou bielou stužkou pred Primaciálnym palácom, v ktorom sa sobášilo. Bratislava 1973, P. Salner.

Svadobný sprievod. Osturňa, okres Poprad, J. Podolák, 1967.

5. Symboly – stromček, zástava

Počas svadby až do začepčenia bývala súčasťou svadby svadobná zástava alebo stromček. Ukážky svadobnej zástavy sú prevažne z východného Slovenska, jedna zo západného, na strednom Slovensku sa používal stromček. Zeleň stromčeka symbolizovala nevestu. Výzdoba zo živej zelene na bránach domu upozorňovala, že sa v dome koná svadba, zeleň z listnatých či ihličnatých stromov zdobi-

la vozy pri preprave svadobčanov. Svadobný stromček býval zapichnutý vo veľkom svadobnom koláči, ktorý sa tiež nosil v sprievode. Názvy zástava a stromček sa v niektorých lokalitách prelínajú bez ohľadu na to, o aký materiál ide. Vybrané snímky zobrazujú obdobie z prvej polovice 20. storočia (Záhorie) až po rok 1972 – všetky snímky od polovice 20. storočia sú z východného Slovenska.

Svadobná zástava ozdobená asi tridsiatimi šatkami na drevenej žrdi. Beňadikovce, okres Svidník, M. Sopoliga, 1972.

Symbolické pálenie stromčeka, nazývaného aj lipka, zapálením sviečok, ktorými bol vyzdobený. Obvykle sa stromček spaľoval po čepčení, pričom sa spievala pieseň Horela lipka, horela. Stromček bol zo smrekových vetvičiek zapichnutých do bochníka chleba a ozdobených stuhami. Hermanovce, okres Prešov, I. Kleinová, 1967.

Svadobný stromec ako symbol svadby pri spoločnom fotografovaní. Merník, okres Vranov nad Topľou, R. Ciho, 1950.

*Svadobný zváč –
vidavec s družbovským
ručníkom, so
svadobným koláčom
previazaným cez
rameno a zástavou.
Svadobná zástava
označuje prindančanov
– hostí zo strany
mladuchy. Je vytvorená
z čečiny, trstia
a papierových kvetov.
Hermanovce, okres
Prešov, I. Kleinová,
1967.*

*Vyzdobené stromčeky
označujúce svadobný
dom. Malý Lipník,
okres Stará Ľubovňa,
I. Kostovská, 1974.*

Nevesta a družba so svadobnou zástavou. Borinka, okres Malacky, 1. polovica 20. storočia, reprodukcia.

6. Sobáš

Sobáš je obradný akt, ktorým sa uzatvára právoplatné manželstvo. Jeho priebeh a podmienky konania určuje cirkevná liturgia alebo občiansky zákonník. Aj keď ide o inštitucionálny úkon, ľudia si ho spájali s obyčajovými úkonmi, symbolickými predmetmi a poverami, ktoré mali zabezpečiť dobré manželstvo. Ako očistný cirkevný obrad slúžila v rímskokatolíckej cirkvi po sobáši vádzka (úvod). Od 60. rokov 20. storočia sa od vádzky upúšťalo, pretože ju Druhý vatikánsky koncil zrušil. Pri tomto obrade nevesta v prítomnosti kňaza a krstnej matky obišla oltár a modlila sa.

V ruke držala sviečku a hlavu mávala prekrytú pôlkou.

Pri civilnom sobáši musia byť predpísané insígnie, najmä štátny znak, ktorý je na medaile zavesenej na stuhe s trikolórou na krku sobášiacemu, prípadne štátna vlajka, ktorá tiež obsahuje štátny znak. Sobášiaci obradníci sú prví, ktorí zablahoželajú mladomanželom. Následne im gratulujú a dávajú kvety všetci prítomní.

Fotografie sú z 50. až 80. rokov 20. storočia z juhozápadného Slovenska, z Horehronia a Oravy.

Zosobášený pár vychádza z kostola, po prvýkrát sa novomanželia ukázali ľuďom, ktorí sa na sobáši nezúčastnili, ale čakali pred kostolom, aby si mladomanželov obzreli. Pohorelá, okres Brezno, S. Kovačevičová, 1954.

Pri sobáší v kostole novomanželia stoja, sedia alebo kľacia, podľa predpisov jednotlivých cirkví a náboženských spoločností. Dolné Orešany, okres Trnava, V. Töreý, 1956, rekonštrukcia sobáša z 30. rokov 20. storočia.

Vádzka. Za nevestou je ženich, čo nie je pri vádzke obvyklé. Na snímke je rekonštrukcia vádzky z 30. rokov 20. storočia, nie autentická situácia. Dolné Orešany, okres Trnava, V. Töreý, 1956.

Vádzka dvoch neviest súčasne. Hoci ju Druhý vatikánsky koncil zrušil, ešte v 70. rokoch sa po svadbe alebo hneď po sobáši konala v mnohých lokalitách. Suchá Hora, okres Tvrdošín, N. Siegelová, 1973.

*Sobášny priestor na
obecných národných
výboroch sa
v období zavádzania
socialistických
občianskych obradov
upravoval na vytvorenie
slávnostnej atmosféry
podľa vkusu miestnych
funkcionárov. V 70. a 80.
rokoch 20. storočia boli
vybudované v mnohých
lokalitách obradné
siene, ktoré sa využívali
na slávnostné podujatia
viacúčelovo. Láb, okres
Malacky, F. Hideg, 1953.*

Mladomanželia pred prvým manželským bozkom na občianskom sobáši. Na ľavej strane stola v obradnej sieni sú obradníci: matrikárka a poverený poslanec miestnej samosprávy (alebo predseda národného výboru). Bratislava, H. Bakaljarová, 1985.

7. Parta a čepčenie

Vybraný súbor predstavuje party a ich zkladanie, s čím súvisela aj úprava účesu. Fotografia z Očovej približuje čepčenie nevesty, ktoré sa konalo v izolovanej miestnosti, táto snímka však vznikla pravdepodobne v exteriéri ako rekonštrukcia. Všetky fotografie pochádzajú z rokov 1949 – 1971. Chystanie nevesty na sobáš bolo predovšetkým záležitosťou vydatých žien. Prirodzenú atmosféru situácie zobrazuje fotografia z Príbeliec. Bohatá výzdoba párt, často aj bez zelených vetvičiek, je výsled-

kom tendencie k čoraz väčšej zdobnosti s využitím kupovaných materiálov.

Vybrané fotografie zastupujú v rámci západného Slovenska Záhorie, oblasť Bielych Karpát, stredné Považie, okolie Trnavy, Ponitrie, Tekov, zo stredného Slovenska Hont, Podpoľanie, Liptov a Horehronie a z východného Slovenska Spiš. Digitálny archív obsahuje pomerne veľa zobrazení neviest v tradičnom odevu s partami nasnímanými na folklórnych festivaloch.

Založení partu na hlavu nevesty pred sobášom bolo treba skúseným okom skontrolovať a upraviť stuhy a ozdoby. Hrnčiarovce, okres Trnava, F. Hideg, 1952.

O správny vzhľad nevesty podľa miestnej tradície sa najčastejšie postarali vydaté ženy, ktoré boli zručné a skúsené, aj sa vzájomne radili. Na túto príležitosť bolo v niektorých lokalitách treba vytvoriť špeciálny účes, až naň sa založila parta Moravské Lieskové, okres Nové Mesto nad Váhom, autor neuvedený, okolo roku 1950.

Nevesta s družičkami podľa rekonštrukcie autora znázorňujúcej svadobný odev z 30. rokov 20. storočia. Živý zelený venček mala obvykle len nevesta, v tomto prípade ho majú aj družice. Nevesta sa od nich odlišuje partou zdobenou kvietkami. Dolány, okres Pezinok, V. Törey, 1955.

Zakladanie party neveste na dvore. Parta nad čelom dodržiava tradičný tvar čepca v tejto oblasti. Pod ňou má nevesta pomerne zložitý účes splývajúci na chrbte, zdobený drobnými kvietkami. Príbelce, okres Veľký Krtíš, A. Pranda, 1968.

*Čepčenie nevesty,
ide pravdepodobne
o rekonštrukciu. Neveste
zakladajú čepiec vydaté
ženy, okolo sa prizierajú
družice v partách
a ďalšie dievčatá.
Očová, okres Zvolen,
autor neuvedený, prvá
polovica 20. storočia.*

*Nevesta v parte. Na
bokoch party viseli
vlnené kyčky vyrobené
z rôznofarebných
vlnených vlákien.
Látkové stuhy v zadnej
časti party siahali až
po okraj sukne. Takéto
party sa v Polomke
prestali nosiť v 60.
rokoch 20. storočia.
Polomka, okres Brezno, J.
Paličková, 1955.*

Obradový odev nevesty. Pôlka je z tkaného plátna s vytkávaným červeným vzorom, Opásaná je stuhou. Cez ľavú ruku má nevesta prehodenú šatku. Stuhy z party spadajú na chrbát, vpredu aj na ramená. Obuté má čižmy. Šumiac, okres Brezno, S. Kovačevičová, 1956.

Nevesta v parte a pôlke. Šumiac, okres Brezno, S. Kovačevičová, 1956.

Mladucha v súdobom účese s venčekom a so šlajerom – dlhým závojom. Na tradičnej parte namiesto závoja pôvodne viselo vzadu štyri alebo päť stúh a pod ňou boli vlasy učesané do chomlu – drdola, ktorý bol symbolom vydatých žien. Kombinácia tradičných a nových prvkov je príznačná aj pre ďalšie odevné súčiastky.

Ich prienik do tradičného odevu urýchlil príchod firmy Baťa do Svitú, ktorá mala sieť obchodov s látkami a ozdobami.

V polovici 60. rokov sa party a vence prestali nosiť, ale obrad čepčenia sa zachoval.

Vyšná Šuňava, okres Poprad, E. Siegelová, 1970.

Nevesta v parte. Na partách z oblasti severného Spiša je na temene hlavy upevnená korunka z korálikov, flitrov a umelých kvietkov. Stuhy na chrbte merali aj jeden meter. Pri ušiach viseli kratšie stuhky alebo koráliky. Poľanovce, okres Spišská Nová Ves, L. Škoda, 1971.

8. Textílie

Pri tradičnom svadobnom obrade sa v 1. polovici 20. storočia používali tie najzdobenejšie a najcennejšie textílie, ktoré boli k dispozícii. Niektoré slúžili len počas svadby, iné sa využívali aj pri iných sviatočných príležitostiach alebo aj počas všedných dní. Boli to viaceré typy ručníkov, šatiek, pásov látky. Na inom mieste už boli spomenuté uteráky – ručníky, ktoré nosili prepásané cez plece alebo okolo drieku svadobní funkcionári, a tiež biely pás látky – pôlka, ktorý mala ovinutý mladucha a používal sa aj pri vádzke, ale aj na zakrytie novorodenca, keď ho niesli na krst, ba dávala sa aj do truhly. Šatka na hlavu sa používala na zavinutie pri čepčení namiesto čepca alebo sa uväzovala na svadobný čepiec. Pestrými šatkami sa zdobila svadobná zástava, stromček, označoval sa nimi

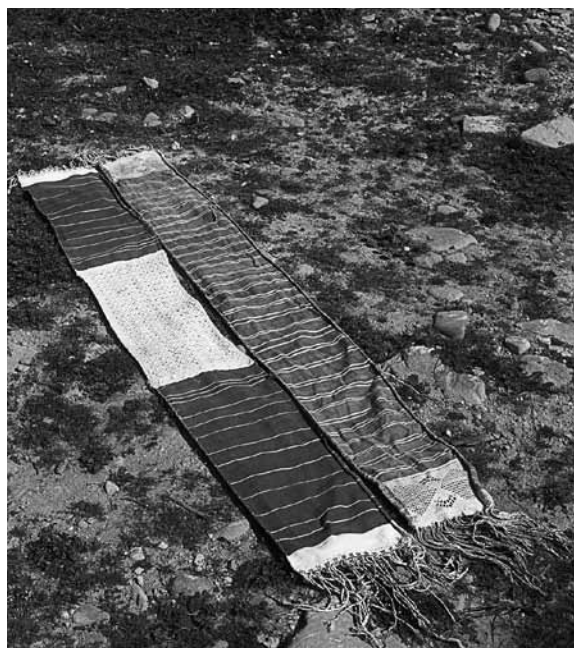
dom mladuchy či ženícha aj dopravné prostriedky – aj kone, ktoré prevážali svadobčanov. Šatka patrila aj ku košu s jedlom alebo koláčom, ktorý niesli na svadbu. Bola tiež predmetom obdarovania pri pytačkách či zásnubách ako znak potvrdenia súhlasu. Na Záhorí niesol krstný otec zo zásnub šatku napichnutú na palici hrdo po dedine. V niektorých regiónoch bola šatka aj súčasťou mužských svadobných odevov – uviazaná na hrudi, zavesená na ruke alebo zastrčená v rázporkoch nohavíc či ovinutá okolo krku. Textílie do domácnosti boli tiež súčasťou výbavy nevesty.

Niekoľko ukážok používania zdobených obrusov a uterákov približujú snímky z 50. až 70. rokov 20. storočia z Hontu a z východného Slovenska zo Zemplína, Šariša a Gemera.

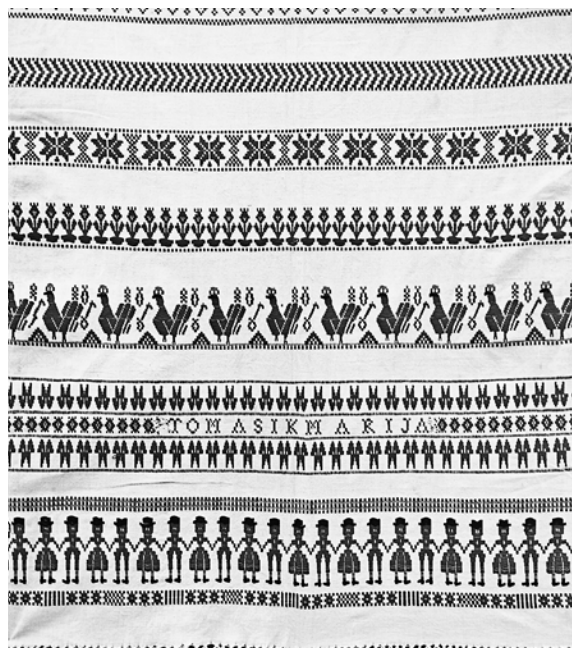

Pri svadbách sa používali aj bohato zdobené zástery v podobe obdĺžnika bez švov a šnúrok, len zasunuté za pás sukne, označované ako „svadobná zástera“, hoci neboli súčasťou svadobného odevu. Ich funkcia bola obradová, nie ochranná. Takú zásteru použila napríklad kuchárka pri veršovanom výstupe pred svadobnými hosťami. Plachtince, okres Veľký Krtíš, V. Nosáľová, 1969.

Zdobenie svadobnej
izby vyšívajúcimi
ručníkmi.
S ručníkmi
ozdobenými na
užších koncoch
vytkávaním
alebo výšivkou sa
dekoroval priestor,
v ktorom sa konala
svadobná hostina.
Ladičkovce,
okres Humenné,
J. Kleinová, 1967.

Družbovia si zdobený pás látky, nazývaný ručník, uterák, šál, uväzovali okolo pásu alebo cez plece. Používal sa aj mimo svadby – ako uterák, hrubšie druhy sa používali aj pri nosení nalámaných haluzí. Lutina, okres Sabinov, T. Krafčíková, 1974.

Bohato vytkávaný obradový ručník (uterák) s kombináciou rôznych vzorov aj menom majiteľky. Rejdová, okres Rožňava, S. Kovačevičová, 1956.

9. Varenie, pečenie

Kolektívna príprava pohostenia má na Slovensku množstvo lokálnych a regionálnych osobitostí. Pri tejto činnosti bola dôležitá úloha svadobnej kuchárky, ktorá bola na svadbe dôležitá a vážená, alebo aj skupiny kuchárov. Na prípravu svadobných hostín sa preto zvykla pozývať žena, ktorá bola v dedine vďaka svojmu kuchárskemu umeniu uznávanou osobnosťou. Pomáhala pri zostavovaní svadobného jedálneho lístka, organizovala varenie. Zvykla si na túto prácu priviesť tiež pomocnice alebo jej pomáhali príbuzné ženícha a nevesty. Svadobná rodina ju vyplácala naturálnou odmenou. V mnohých dedinách mala kuchárka počas hostiny aj vlastný žartovný výstup. Uka-

zovala popálenú ruku alebo rozbila nádobu a následne vyberala od svadobníkov menšie peňažné dary.

Svadobné pečivo, koláče a torty pútali svojou veľkosťou, výškou a tvarom, aj spôsobom prenášania. Na dedinách boli a aj sú aj špecializované cukrárky. Aj keď sa svadby začali konať v prenajatých hostincoch či neskôr v reštauračných zariadeniach, ostali na dedinách fungovať cukrárky aj kuchárky uznávané spoločenstvom.

Snímky pochádzajú od 40. do 80. rokov 20. storočia. Z regiónov je zastúpené západné Slovensko, Hont, Tekov, Horehronie a Spiš.

Svadobný hrniec z roku 1829. Na väčšie množstvo jedla bolo treba aj špeciálne nádoby, ktoré si ľudia medzi sebou požičiavali. Bez svadobného hrnca sa žiadna vidiecka svadba nezaobišla. Mal objem okolo 30 až 50 litrov. Podľa počtu hostí sa na otvorenom ohni varilo aj v niekoľkých hrncoch postavených na kovových trojnožkách alebo tehlách. Od konca 19. storočia sa postupne upúšťalo od varenia na otvorenom ohni a svadobné hrnce sa používali iba ako zásobnice na uskladnenie potravín. Pukanec, okres Levice, E. Plicková, 1960.

Svadobné kuchárky a cukrárky so svojimi výrobkami. Plavé Vozokany, okres Levice, K. Rényiová, 1976.

Svadobné kuchárky v roku 1943. Svadobná matka sedí s fľašou vína a nad ňou kuchárky s miskami s jedlom v zimnom oblečení. Čataj, okres Senec, reprodukcia.

Na prípravu svadobnej hostiny sa využíval priestor na dvore alebo tzv. letná kuchyňa. Dolná Súča, okres Trenčín, J. Podolák, 1963.

Svadobné kuchárky. Vo svadobnom dome nevesty i ženicha sa pieklo aj varilo. Svadobná polievka bola obvykle z hydiny, ktorú vopred do svadobného domu nosili ako dar susedky a príbuzné. Úlohou kuchárov v tomto prípade bolo živú hydinu aj zabiť a vyčistiť. Sebechleby, okres Krupina, H. Bakaljarová, 1981.

Svadobný koláč, na ktorý sa použilo aj 12 kíl múky. Ženy takéto koláče prenášali na chrbtoch v košoch. V 70. a 80. rokoch 20. storočia boli postupne reprezentatívne veľké koláče nahrádzané tortami. Stredné Plachtince, okres Veľký Krtíš, J. Paličková-Pátková, 1974.

Svadobný koláč – mraváň. Vyskytoval sa v južnej časti západného a stredného Slovenska. Zdobený bol obvykle kvietkami, vtáčikmi, slimáčikmi a tento aj postavičkami ženícha, nevesty a bábätka. Čataj, okres Trnava, H. Bakaljarová, 1981.

Cestou na svadbu. Pečivo a torty, ako aj potraviny na varenie jedál prinášali rodina, príbuzní a susedia. Pohorelá, okres Brezno, J. Paličková-Pátková, 1954.

Svadobný koláč – kuch, nazývaný aj biely koláč, pretože nemal žiadnu plnku. Od ženíchovej matky ho prinášali ako dar do domu nevesty. Žakarovce, okres Gelnica, F. Hideg, 1954.

Svadobný koláč – radostník vystavený pred hostinou v kultúrnom dome. V hontianskych obciach Domaníky, Hontianske Nemce, Sebechleby a Dolné Rykynčice – radostník so zapichnutými ozdobenými tyčami, nazývanými kačice, pretrval kontinuálne do súčasnosti. Pečie sa v špeciálnom veľkom plechu s rozmermi 80 x 50 cm s výškou až 40 cm. Kým sa svadby konali doma, radostník počas hostiny položili do rohu izby, kde sa naň neprášilo, v 70. rokoch 20. storočia, keď bývali svadby v obecnom kultúrnom dome, vystavovali ho na čelnom mieste. V závere svadby z neho dostal každý zo svadobčanov. Sebechleby, okres Krupina, H. Bakaljarová, 1981.

*Veľké obradové koláče
po zániku starých pecí
nahradili svadobné
torty. Často ich zdobia
symboly svadby
– postavy ženícha
a nevesty, živá zeleň,
alebo majú tvar
podkovy, srdca. Nižné
Repáše, okres Levoča,
M. Chlebana, 1972.*

*Svadobné torty.
Gemerský Jablonec,
okres Rimavská Sobota,
M. Méryová, 1986.*

10. Svadobná hostina

Pohostení počas tradičnej svadby bolo niekoľko a spoločná konzumácia jedál a nápojov bola dôležitou súčasťou spoločenských aktivít počas viacerých dní konania svadby. Kvalita a množstvo pohostenia i počet účastníkov svadby vyjadrovali majetnosť svadobných rodín, stávali sa aj kritériom hodnotenia svadby zo strany zúčastnených hostí. Prostredie, v ktorom sa svadby konali, však bolo pomerne

jednoduché: interiéry alebo exteriéry domov, z ktorých snúbenci pochádzali, dedinská krčma, v druhej polovici 20. storočia reštaurácia alebo kultúrny dom. Od veľkosti priestoru hostiny závisel aj počet hostí.

Ukážky sú zo všetkých spomenutých prostredí, pochádzajú z 50. až 80. rokov 20. storočia z oblasti Tekova, Trenčína, Oravy, Gemera a Malohontu.

Svadobná hostina v izbe. Pred ženíchom je torta s bábikou v podobe nevesty. Tekovská Nová Ves, okres Levice, V. Valentová, 1956.

Svadobné pohostenie na priedomí. Menšie pohostenie sa podávalo v oboch svadobných rodinách väčšinou do týždňa po svadbe. Navštevovali sa novospribruznené rodiny alebo sa hostili tí, ktorí sa na svadbe nezúčastnili. Dolná Súča, okres Trenčín, J. Podolák, 1967.

Svadobná hostina v pohostinstve. Suchá Hora, okres Tvrdošín, N. Siegelová, 1973.

Svadobná hostina v pohostinskom zariadení. Klenovec, Rimavská Sobota, druhá polovica 20. storočia, autor neznámy.

Nevesta s družbom pri svadobnom stole. Gemerský Jablonec, okres Rimavská Sobota, M. Měryjová, 1986.

11. Hudba, tanec, spev

Svadba, nazývaná aj *veselie*, bola príležitosťou pre hudobno-spevné prejavy a tanec. Nie všetky mali demonštrovať veselosť. Spevy pri lúčení sa kamarátok s nevestou, pri odobierkach nevesty a ženícha od rodičov či pri čepčení mali vyvolať smútok a dojatie. Špeciálne k ženíchovi sa viazali skôr žartovné piesne, vyvolávať piesňami slzy u mužov by nebolo prejavom mužnosti. Kvalita svadobnej zábavy závisela od dobrej muziky. Dôležité bolo, aby

muzikanti ovládali miestne zvyky a prispôbovali im hudobný repertoár. Muzikanti s inštrumentmi sa vyskytujú aj na fotografiách svadobného sprievodu.

Snímky zaznamenávajú svadobné tance, spevy a muzikantov od prvej polovice 20. storočia do 70. rokov. Zastúpené je najmä východné Slovensko – Zemplín, Spiš, Abov a stredné Slovensko – Tekov a Orava.

Svadobné koleso družíc pred kostolom po sobáší. Žakarovce, okres Gelnica, F. Hideg, 1954.

*Rozlúčkový spev v dome nevesty
pred odchodom na sobáš.
Hanušovce nad Topľou, okres
Vranov nad Topľou, A. Kostková,
1967.*

*Spev družíc, nevesta má
pasívnu úlohu. Suchá Hora,
okres Tvrdošín, E. Siegelová,
1973.*

*Tanec s bábikou symbolizujúcou
dieťa mal zabezpečiť plodnosť
nevesty. Suchá Hora, okres
Tvrdošín, E. Siegelová, 1973.*

Svadobná zábava na priedomí v polovici 20. storočia. Hnojné, okres Michalovce, reprodukcia.

*Muzikanti na svadbe.
Tekovská Nová
Ves, okres Levice,
V. Valentová, 1956.*

Tanec družíc a družbov. Vyšný Klátov, okres Košice, M. Sigmundová, 1977.

Muzikanti s inštrumentmi sú aj na fotografiách svadobného sprievodu. Nižné Repáše, okres Levoča, Chlebana, 1974.

Tanec nevesty s družičkami, symbolické lúčenie so slobodou. Čierne nad Topľou, okres Vranov nad Topľou, R. Ciho, 1950.

12. Vybrané obradové úkony

Súčasťou svadby bolo, a dodnes je, viacero zvykov, ktoré symbolizovali odobratie nevesty a ženícha od svojich rodičov, rozlúčku nevesty s rodným domom, uvedenie nevesty do mužovho domu, nový status novomanželov a ich nové spolužitie. V jednotlivých dedinách, aj blízkyh, sa tieto zvyky odlišovali. Do súčasnosti sa niektoré zvyky zachovali ako prvky navodzujúce atmosféru svadobnej zábavy. Ženich a nevesta podstupujú rôzne skúšky, ktorými majú preukázať spolupatričnosť. Na znak straty slobody ženichovi priatelia zvyknú nasadiť okovy alebo chomúť. Po premiestnení svadobnej hostiny do reštauračných zariadení sa do zachovávaní týchto zvykov zapája aj obsluhujúci personál. Mladomanželov ponúknu na privítanie chlebom s medom (cukrom) alebo aj so soľou, aj uvítacím prípitkom.

Dosiaľ takmer na žiadnej svadbe nechýba demonštrovanie spolupatričnosti novomanželov spoločnými činnosťami: jedením polievky z jedného taniera, čo sa považuje za import z mestského prostredia, krájaním svadobnej torty, novomanželským tancom.

Vybrané fotografie približujú odchod nevesty z rodičovského domu i príchod do domu muža, ako aj svadobné maškary, ktoré boli zábavnou súčasťou svadieb. Sú z 50. až 80. rokov 20. storočia. Počas obdobia socializmu bola snaha včleniť do obradov aj nové zvyky, fungovali však priestorovo a časovo obmedzene. Snímky sú zo Záhoria a okolia Trnavy, Trenčína a Hornej Nitry, stredné Slovensko zastupuje Podpoľanie a východné Slovensko Šariš a Zemplín.

Svadobná odobierka nevesty od rodiny. Borský Mikuláš, okres Senica, 1959, autor neznámy.

Rozlúčka nevesty v rodičovskom dome. Dolány, okres Pezinok, V. Törey, 1955, rekonštrukcia obdobia 30. rokov 20. storočia.

Po príchode nevesty do mužovho domu ju starší družba viedol okolo stola a svokra požehnávala nevestu dotykom chleba na hlave - rekonštrukcia. Vranov nad Topľou, A. Kostková, 1967.

Ženích zemetá rozbité črepy pred vstupom nevesty do jeho domu. Zvyk mal zábavnú funkciu a mal dokázať šikovnosť ženicha pri domácich prácach. Častejšou alternatívou, ktorá pretrvala do súčasnosti, je spoločné zemetanie črepov sva-dobným párom ako znak vzájomnej spolupráce a pomoci. Budmerice, okres Pezinok, polovica 70. rokov 20. storočia, reprodukcia.

Prvá spoločná úloha novomanželov po sobáší – pílenie dreva. Tužina, okres Prievidza, 1986, reprodukcia.

Ženy preoblečené za svadobné maškary zvané „pohodené“, jedna s deckom, druhá preoblečená za korheľa. Maškary znázorňujúce odlišné sociálne skupiny pripomínajú ženichovi vymyslené hriechy z minulosti, ktorých sa mal dopustiť a žiadajú od neho výkupné. Dolná Súča, okres Trenčín, J. Podolák, 1963.

Nevesta a ženich so svadobnou družinou pred pamätníkom padlých vo vojne. Muž v kožušku s prehodenou halenou je starejší. Podľa vzoru, ktoré Zbory pre občianske záležitosti prebrali zo Sovietskeho zväzu, niektorí novomanželia položili v deň sobáša kyticu k pomníku padlých vo svetových vojnách. Na Slovensku sa tento zvyk nerozšíril ani neudržel. Očová, okres Detva, 70. – 80. roky 20. storočia, reprodukcia.

13. Veno a výbava, dary

Veno dostávala nevesta od rodičov a malo podobu nehnuteľného majetku a peňazí. Výbavu tvorili hnutelné predmety: predovšetkým perina a dva vankúše, obrusy, uteráky, odev a obuv, odkladacia truhla, v bohatejšej rodine aj kožuch. V 50. rokoch 20. storočia začalo byť súčasťou výbavy zariadenie spálne. Mladomanželia spravidla nejaký čas po svadbe bývali u rodičov nevesty alebo ženícha, kde mali vlastnú spálňu, ostatné miestnosti používali spoločne s rodičmi. Periny, ktoré pred svadbou plnili ženy perím, nahradili paplóny

a tkané obliečky obľúbené damaškové. Pribudli aj súpravy na čaj alebo kávu, krištáľové poháre, vázy a elektrospotrebiče. K výbave nevesty prispelo aj vyberanie peňazí pre novomanželov počas svadobného tanca. Podľa príbuzenského stupňa svadobčania za tanec nevesty dávali v druhej polovici 20. storočia 50 – 500 korún.¹⁷⁵

Vybrané fotografie vznikli v rozpätí takmer 60 rokov. Pochádzajú z Tekova, Hontu, Horehronia, Zemplína a séria hodnotných snímok je z Gemera.

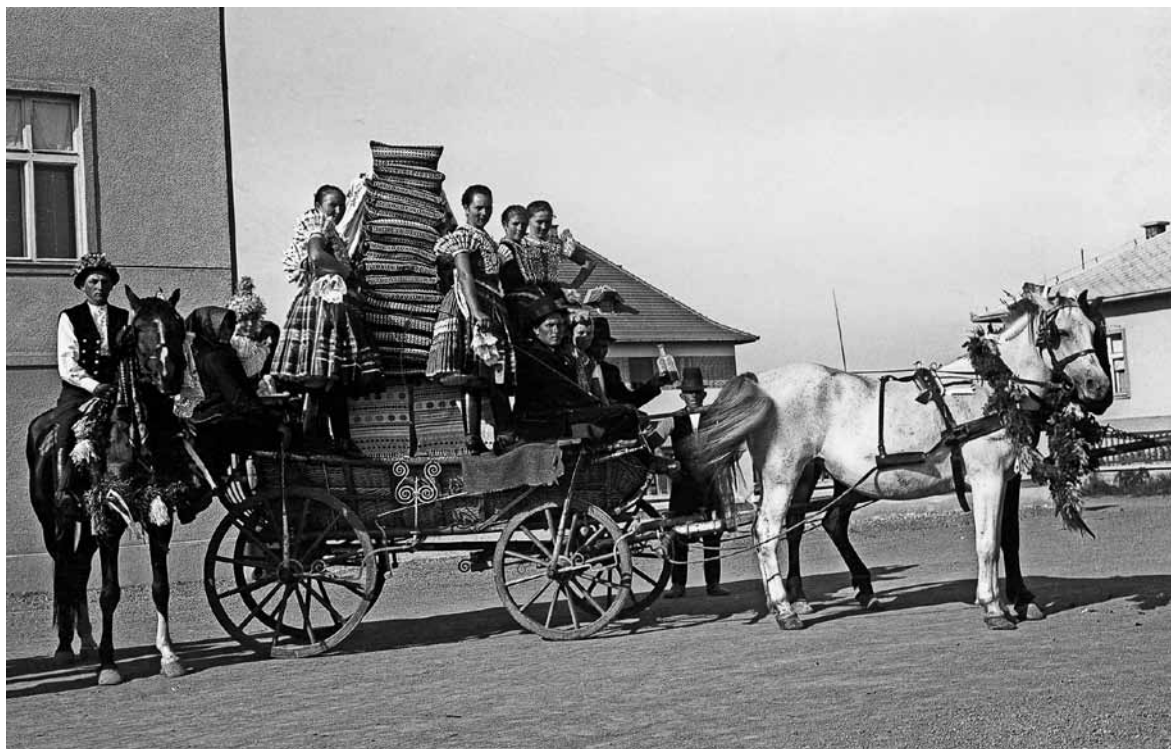

Prenášanie výbavy - rúcha nevesty. Výbava sa v tradičnej helpianskej svadbe prevážala do polovice 20. storočia v deň sobáša na voze ozdobenom stužkami a ručníkmi. Ženích za výbavu musel zaplatiť výkupné. Ženích a družba sedeli na koňoch zapriahnutých do voza.¹ Neskôr sa začalo rúcho prevážať pred svadbou a nevesta šla do domu ženícha v sprievode pešo.² Obľúbeným darom vo viacerých regiónoch bol obraz, ktorý si mladomanželia zavesili nad posteľ. Hel'pa, okres Brezno, V. Nosáľová, 1973.

¹ Dúhová – Pavlovičová – Kollárová, 1999.

² Horváthová, 1974b.

¹⁷⁵ Hlôšková, 1985.

Prenášanie výbavy nevesty spojené so spevom, vyberaním výkupného a rôznymi žartmi pútalo pozornosť obyvateľov obce. Už v 20. rokoch 20. storočia sa vyskytlo v štylizovanej podobe na slávnosti v Leviciach ako alegorický voz. Čajkov, okres Levice, V. Batel, 1928.

Prenášanie výbavy nevesty – darované úžitkové predmety do domácnosti. Pri prevážaní výbavy sa na nákladné auto nakhladali aj prázdne škatule, aby výbava vyzerala bohatšia. Gemerský Jablonec, okres Rimavská Sobota, M. Méryová, 1986.

Ženy počas zariaďovania kuchyne a výsledok ich činnosti pred odovzdaním neveste. Predmety do skríň ukladala výlučne krstná matka. Nevesta pochádzajúca z Gemerského Jablonca mala po príchode do ženíchovho domu v Petrovciach všetko zariadenie pripravené, predtým mohla iba navrhnúť, akej farby chce obývačku či kuchyňu, všetko zabezpečili rodičia a krstná matka nevesty, ktorá zariaďovanie riadila. Gemerský Jablonec – Petrovce, okres Rimavská Sobota, M. Méryová, 1986.

Výbava nevesty. Keď sa začal nosiť kupovaný odev, truhlu nahradili skrine (kasňa, šifonier). Stredné Plachtince, okres Veľký Krtíš, T. Ševčíková, 1976.

Súčasťou výbavy boli aj peniaze, ktoré sa vybrali od svadobčanov počas svadby. Kto koľko dal sa zverejšňovalo, ba aj zapísovalo. Obdarovanie fungovalo recipročne, takže dary približne rovnakej hodnoty si v rámci rodín pri ďalších svadbách vracali. Gemerský Jablonec, okres Rimavská Sobota, M. Méryová, 1986.

Ukladanie výbavy. Obliečky a bytový textil sa skladali preložením cez palicu, ktorá určovala ich rovnakú šírku. Ženy, ktoré mali na starosti uloženie nevestinej výbavy, využívali špeciálne na tento účel pripravené palice. Gemerský Jablonec, okres Rimavská Sobota, M. Méryová, 1986.

Obliekanie svadobnej košeľe ženíchovi. Svadobná košeľa bola obvyklým darom nevesty ženíchovi. Hanušovce, okres Vranov nad Topľou, A. Kostková, 1967.

Záver

V úvode tejto knihy sme spomenuli, že neexistuje publikácia, ktorá by obsiahla všetky aspekty svadobného obradového komplexu. Ide totiž o veľmi rozsiahly komplex, ktorý sa v čase a priestore menil a v súčasnosti podlieha globálnym vplyvom konfrontovaným s oživovaním lokálnych tradícií. Na relatívne malom Slovensku v centre Európy sa stretli kultúrne prúdy rôzneho etnického pôvodu, vplyvy rôznych cirkví, geografické členenie územia prispelo k rozdielom medzi kultúrou hornatých a nížinných častí a do štruktúry svadobných obradov zasahovali aj geopolitické zmeny.

Spätné ohliadnutie po etnologických publikáciách s predmetnou témou ukázalo, že za posledných 20 rokov sa slovenská etnológia svadbou zaoberala len okrajovo, resp. cez vybrané aspekty. Svadba sa za toto obdobie zmenila, a to, čo platilo pri poslednom celoslovenskom synchronnom výskume M. Leščáka uskutočnenom na sklonku 20. storočia, už nezodpovedá súčasnému stavu. Tradíciou zakotvené normy čoraz častejšie nahrádzajú vzájomné dohody sobášiaceho sa páru a ponuka profesionálnych služieb. Zmenou oproti tomuto obdobiu je na jednej strane návrat k vybraným ľudovým tradíciám, na druhej strane súvisia inovácie s novými technológiami, komerčnými službami, ktoré sú schopné poskytnúť celú svadbu „na kľúč“, s preberaním trendov zo zahraničia, ale aj so spôsobom života mladých ľudí, ktorí do manželského života vstupujú starší a s inými skúsenosťami, než mali generácie pred nimi.

Z metodického hľadiska by bolo optimálne disponovať čo najkomplexnejším materiálom – textovým aj audiovizuálnym z konkrétnej svadby, ktorá by reprezentovala čas a priestor – tak z mestskej, ako aj vidieckej, z viacerých regiónov Slovenska, ako aj vymedzenú sociálnu vrstvu. Absencia takéhoto materiálu neumožňuje porovnávať a poskytnúť čo najpresnejší obraz o svadbách na Slovensku v treťom tisícročí.

Táto publikácia len stručne naznačuje mnohé kontexty, ktoré prináša etnologický výskum

svadby. Jeho základom sú terénne výskumy a popisy, ako aj vizuálne informácie, ktoré sa môžu stať predmetom analytických štúdií. Hľadanie súvislostí a kauzality javov je ďalším stupienkom k poznávaniu kultúry života spoločnosti. Etnológia sa dnes čoraz viac zameriava na výskum súčasných spoločenských procesov. Dozrel čas na sumarizáciu a zhodnotenie doterajších výskumov tradičnej kultúry. Táto publikácia má ambíciu byť medzistupienkom, ktorý upozorňuje na dosiaľ nevyužitú zdrojovú z Digitálneho archívu fotografií diapozitívov a kresieb ÚESA SAV. Na Slovensku je takýchto cenných archívnych zdrojov viacero – najmä v múzeách a tiež na Katedre etnológie a muzeológie FiF UK v Bratislave. Pozornosť treba venovať aj ohraničenosti týchto zdrojov a ich doplneniu o vizuálne informácie, ktoré v archívoch v súčasnosti chýbajú, pretože aj súčasné fotografie a filmové záznamy o niekoľko desaťročí budú mať podobnú dokumentačnú hodnotu ako fotografie z druhej polovice 20. storočia.

Ako autorka publikácie sa chcem poďakovať predovšetkým doc. PhDr. Kornélii Jakubíkovej, CSc., ktorá výrazne posunula výskum svadby v procese jej premien na Slovensku a jej štúdie sa stali východiskom a častým zdrojom pri tvorbe tejto knihy, ako aj za osobné rady, ktoré mi pri jej príprave poskytla. Poďakovanie patrí aj doc. PhDr. Emílii Horváthovej, CSc., a prof. PhDr. Milanovi Leščákovi, CSc., ktorých práce som taktiež vo väčšej miere využila a viedli ma pri výskumoch rodinných obradov aj počas tvorby diplomovej a dizertačnej práce. Za náročnú a výdatnú pomoc pri formovaní tejto publikácie patrí poďakovanie aj vedeckej redaktorky PhDr. Kataríne Popelkovej, CSc., a za technickú spoluprácu pri kompletizácii súboru fotografií Mgr. Dušanovi Raticovi, CSc. V neposlednom rade patrí poďakovanie aj všetkým autorom fotografií a ľuďom, ktorí im v teréne pomohli zachovať na fotografiách časť kultúrneho dedičstva Slovenska.

Použitá literatúra a zdroje

- Ambrózová, J. – Krausová, A. 2019. *Hudobné a tanečné tradície Hrušova*. Hrušov 2019.
- Apáthyová-Rusnáková, Z. 1989. Sobášne ohlášky a ich miesto v obyčajovom systéme na Slovensku. *Slovenský národopis*, 37, 1989, 1 – 2, s. 72 – 76.
- Benža, M. 1989. Znaký svadobného sprievodu vo svetle symboliky. *Slovenský národopis*, 37, 1989, 1 – 2, s. 51 – 56.
- Benža, M. 2015. *Tradičný odev Slovenska*, Traditional Clothing of Slovakia. ÚLUV: Bratislava 2015.
- Benža, M. 2017. *Tradičný odev Záhoria*. Záhorské múzeum v Skalici, 2017.
- Beňušková, Z. 2017. *Občianske obrady na Slovensku*. Bratislava Ústav etnológie SAV, 2017.
- Bologne, J. C. 1995. *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*. Český Těšín, Volvox Globator, 1995.
- Botík, J. 2010. Keď na Benkovom laze zaspievali na zore. In: *Svadobné zvyky obce Hrušov*. Edícia Tradičná ľudová kultúra obce Hrušov. Zost. Anná Sásová. Hrušov 2010, s. 4 – 5.
- Botíková, M. – Jakubíková, K. – Švecová, S. 1997. *Tradície slovenskej rodiny*. Bratislava: Veda, 1997.
- Čajánková, E. 1956. Svadba. In: *Banícka dedina Žakarovce*. Bratislava, Veda, 1956, s. 453 – 463.
- Čitbaj, F. 2011. Profesor Mikuláš Russnák a uvedenie nového manželského práva promulgovaného v motu proprio Crebrae allatae v Prešovskej eparchii. In: Slodička, Andrej a kol. *Život a dielo Mikuláša Russnáka (1878 – 1954) v kontexte ekumenizmu*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, s. 204 – 229.
- Danglová, O. 1987. Obradové pečivo ako výtvarná a rituálna súčasť svadobného obradu v Sebechleboch. In: *Slovenský národopis*, 27, 1987, s. 299 – 305.
- Danglová, O. 1989. Symboly panenstva v svadobnom obrade na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 37, 1989, 1 – 2, s. 57 – 71.
- Dovičiová, M. 2008. Zvyky, obyčaje a staré tradície v Stupave. In: *Stupava*, roč. 4, 2008, s. 3 – 15.
- Dúhová, A. – Pavlovičová, A. – Kollárová, L. 1999. Rodinné zvyky. In: *Heľpa*. Zost. J. Podolák, Matica slovenská, Martin 1996, s. 187 – 199.
- Dúžek, S. 1995. Svadobné tance. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Zost. J. Botík – P. Slavkovský. Bratislava: VEDA, 1995, s. 217 – 218.
- Dúžek, S. 1997. Tance a tanečné príležitosti v tradičnej slovenskej svadbe. In: *Slovenský národopis*, 45, 1997, č. 4, s. 392 – 402.
- Elscheková, A. 1995. Svadobné piesne. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Zost. J. Botík – P. Slavkovský. Bratislava: VEDA, 1995, s. 217 – 218.
- Elscheková, A. 1997. Funkcia a typy svadobných piesní. In: *Slovenský národopis*, 45, 1997, č. 4, s. 382 – 391.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1 – 2*. Botík, J. Zost. – Slavkovský, P. Bratislava: VEDA, 1995.
- Etnografický atlas Slovenska*. Zost. S. Kovačevičová. Veda, Bratislava 1990.
- Feglová, V. 1987. Funkcie tradičných prvkov v svadobnom obradovom systéme v Sebechleboch. In: *Slovenský národopis*, 27, 1987, s. 287 – 291.
- Feglová, V. 1990. Smrť. In: *Etnografický atlas Slovenska*. Zost. S. Kovačevičová, Bratislava, VEDA, 1990.
- Feglová, V. – Jakubíková, K. 2000. Rodinné obyčaje. In: *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Bratislava 2000, s. 215 – 237.
- Fojtík, K. 1965. Svatba na střední a západní Moravě v 17. století. In: *Český lid*, roč. 52, s. 332 – 343.
- Fojtík, K. 1982. K východiskům a badatelským cílům etnografického výzkumu dělnické kultury a bytu. In: *Slovenský národopis*, 30, 1982, s. 448 – 455.
- Hamar, J. 1996. Inovácia tradičných prvkov vo výstupoch ľudových masiek. In: *Masky v ľudovej kultúre*. Zborník k Antológii východoslovenského folklóru – Prešov 1996. Zost. D. Luther. Bratislava: NOC – ÚEt SAV 1998, s. 62 – 69.
- Hamar, J. – Filipová, L. Tradičné čepčenie v kontexte súčasnej svadby na Slovensku. In: *Národopisná revue*, 25, 2015, 1, s. 31 – 39.
- Hlôšková, H. 1985. Veno a výbava na slovenskom vidieku. (Premeny a súčasný stav.) In: *Slovenský národopis*, roč. 33, 1985, č. 2 – 3, s. 453 – 464.
- Horváthová, E. 1974a. K svadobným zvykom troch honrianskych obcí. In: *Slovenský národopis*, 22, 1974, s. 301 – 324.
- Horváthová, E. 1974b. Rodinné zvyky. In: *Horehronie*. Zost. J. Podolák, 1974, s. 245 – 274.
- Horváthová, E. 1975. Svadobné zvyky a obrady. In: *Slovensko 3, Ľud 2, Ľudová kultúra*, Bratislava: VEDA 1975, s. 991 – 1000.
- Horváthová, E. 1982. Návod na výskum rodinných zvykov. In: *Národopisné informácie*, 1982, č. 2.
- Chorvát, K. 1895, 1896. Slovenská svadba. In: *Slovenské pohľady*, XV, s. 518 – 528, 577 – 594, 652 – 671, 698 – 710, 1895 a XVI, s. 39 – 46, 113 – 125, 1896.
- Chorváthová, L. 1995. Pohreb mládenca, dievky. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Zost. P. Slavkovský – J. Botík. Bratislava: VEDA, 1995, s. 55 – 56.
- Jágerová, M. 1999. Obchádzky neviest v dolnom Liptove. In: *Slovenský národopis*, 47, 1999, č. 2 – 3, s. 235 – 249.
- Jakubíková, K. 1982. Svadobné obyčaje ako výraz zmien rodinných a sociálnych vzťahov. In: *Slovenský národopis*, 30, 1982, č. 2, s. 197 – 195.
- Jakubíková, K. 1986 – 1. Účasť lokálneho spoločenstva na svadbe na Slovensku. In: *Národopisné informácie*, 1986, č. 2, s. 51 – 65.
- Jakubíková, K. 1986 – 2. Faktory formovania súčasného modelu svadby. In: *Národopisné informácie*, 1986, č. 1, s. 140 – 145.
- Jakubíková, K. 1988 – 1. Slovenská svadba z hľadiska potrieb a možností slovenskej muzeológie. In: *Svadba na Slovensku*. Bratislava, SNM, 1996, s. 15 – 18.
- Jakubíková, K. 1988 – 2. Svadobné obchádzky nevesty. In: *Zborník SNM, Etnografia*, 29, 1988, s. 208 – 217.
- Jakubíková, K. 1989. K metodológii štúdia svadby. In: *Slovenský národopis*, 37, 1989, 1 – 2, s. 10 – 18.

- Jakubíková, K. 1990 – 1. Pohlavná a veková diferenciácia v svadobných obyčajoch na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 38, 1990, 1 – 2, s. 19 – 27.
- Jakubíková, V. 1990 – 2. Svadba. In: *Etnografický atlas Slovenska*. Zost. S. Kovačevičová, Bratislava: VEDA, 1990, s. 72 – 74.
- Jakubíková, K. 1995 – 1. Kúpa nevesty. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Zost. P. Slavkovský – J. Botík. Bratislava: VEDA, 1995, s. 293.
- Jakubíková, K. 1995 – 2. Únos nevesty. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Zost. P. Slavkovský – J. Botík. Bratislava: VEDA, 1995, s. 277.
- Jakubíková, K. 1996. Slovenská svadba. In: *Slovenské svadby* (zost. M. Leščák) Bratislava: Prebudená pieseň, 1996, s. 8 – 17.
- Jakubíková, K. 1997. Rodinné obyčaje. In: Botíková – Jakubíková – Švecová. *Tradície slovenskej rodiny*. Bratislava: Veda, 1997, s. 161 – 189.
- Jakubíková, K. 2006. Vývojové trendy svadby v 2. polovici 20. storočia (Príklad Slovenska). In: *Folia ethnographica*, 40, 2006, s. 3 – 7.
- Kasanová, A. 2013. Premeny svadobného obradového systému. In: Beňušková, Z. a kol. *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia*. Nitra: UKF, 2013, s. 185 – 204.
- Kocák, Š. – Kocák, P. 2003. *Tradičná ľudová kultúra obce Zámotov*. Zámotov: Obecný úrad Zámotov, 2003.
- Komorovský, J. 1976. *Tradičná svadba u Slovanov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1976.
- Komorovský, J. 1996. Tradičná svadba na Slovensku z aspektu morfológie sacrum. In: *Svadba na Slovensku*. Bratislava, SNM, 1996.
- Kovačevičová, S. 1956. Ľudový odev. In: *Banícka dedina Žakarovce*. Bratislava, Veda, 1956, s. 326 – 446.
- Kropiláková – Jakubíková, K. 1978. *Rodinné zvyky a ich premeny v podmienkach socializmu na slovensko-poľskom pohraničí*. Kandidátska dizertačná práca, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Kropiláková, Z. 2006. Svadba. In: *Pramene k obyčajovej tradícii a sviatkovaniu na Slovensku na konci 20. storočia 2* (zost. M. Leščák) Bratislava: Prebudená pieseň, s. 12 – 19.
- Luther, D. 1983. Tradičné prvky v súčasných svadobných obyčajoch v Borskom Petri. In: *Svatební obřad. Současný stav a proměny*. Zost. V. Frolec, Brno: Blok, 1983, s. 133 – 143.
- Luther, D. 1989. Masky v svadobných obyčajoch. In: *Slovenský národopis*, 37, 1989, s. 164 – 176.
- Majling, V. 2009. *Ta dala mamka, ta dala dcérku. Slovenská svadba vo zvykoch a obyčajoch*. Computer Press, Brno 2009.
- Marcinová, J. 2020. Obrad snímania venca a čepčenia neviest v historickom a súčasnom kontexte. In: *Kultúrne dejiny*, 11, 2020, č. 1, s. 78 – 103.
- Marcinová, J. – Jamečná 2020. *Z tej doliny na tú. Tradičné odievanie v obciach okolia Žiliny v 1. polovici 20. storočia*. Žilina, KKS Žilina, 2020.
- Markuš, Š. 1956. Strava. In: *Banícka dedina Žakarovce*. Bratislava, Veda, 1956, s. 283–324.
- Markuš, Š. 1975. Stravovanie. In: *Slovensko III, Ľud 2*. Bratislava, Veda, 1975, s. 845 – 860.
- Melicherčík, A. (1945 – 1946). Svadobný obrad ako znak. *Národopisný sborník MS, VI – VII*, 1945 – 1946, č. 1, s. 28 – 38.
- Mičúneková, M. 2010. *Forma uzavrenia manželstva podľa kódexu kánonického práva*. Diplomová práca, Katedra právnických dejín, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2010.
- Michalko, P. 1864. *Způsob Pittanij a Oddávanij mladých Nevěst*. Budín 1864.
- Mozolík, P. Civilný sobášny obrad na Slovensku a jeho vývin. In: *Slovenský národopis*, 37, 1989, 1 – 2, s. 26 – 33.
- Mušinka, M. 1983. Archaické a inovačné prvky v súčasnom svadobnom obrade Ukrajincov východného Slovenska. In: *Svatební obřad. Současný stav a proměny*. Zost. V. Frolec, Brno: Blok, 1983, s. 163 – 172.
- Nemcová, M. 1979. *Svadobné obyčaje z východného Slovenska*. Košice: Krajské osvetové stredisko, 1979.
- Niedere, L. 1911. *Život starých Slovanov. Díl 1. Sv. 1*. Praha 1911.
- Nosáľová, V. 1990. Tradície a premeny ľudového odevu v súčasnosti. In: *Slovenský národopis*, 33, 1990, 2 – 3, s. 427 – 452.
- Plicková, E. 2001. Národopis a fotografia. Reflexia prevažne fragmentárna. In: *Etnologické rozpravy 2001*, č. 1, s. 101 – 106.
- Popelka, P. 2011. *Od věnečku k obálence*. Uherský Brod, Muzeum Jana Amose Komenského v Uherskom Brodě, 2011.
- Popelková, K. 2014. Úvod. In: Popelková a kol. *Čo je to sviatok v 21. storočí?* Bratislava, Ústav etnológie SAV, 2014.
- Pramene k tradičnej duchovnej kultúre*. (Zost. V. Feglová – M. Leščák). Bratislava: Prebudená pieseň, 1995.
- Pramene k obyčajovej tradícii a sviatkovaniu na Slovensku na konci 20. storočia 2*. (Ed. M. Leščák). Bratislava: Prebudená pieseň, 2006.
- Rybáriková, A. 1978. Party a vence. In: *Umění a řemeslo*, 1978, č. 4., s. 53.
- Schilling, H. 1980. Religion und Gesellschaft in den calvinistischen Republik der vereinigten Niederlande. In: *Kirche und gesellschaftliches Wandel in deutschen und niederländischen Städten der werdenen Neuzeit*. Köln – Wien, s. 202 – 222.
- Sigmundová, M. 1983. Funkcie tradičných prvkov súčasnej svadbe juhotekovskej obce. In: *Svatební obřad. Současný stav a proměny*. Zost. V. Frolec, Brno: Blok, 1983, s. 144 – 149.
- Sigmundová, M. (1985). Svadba. In: *Horná Cirocha: vlastivedná monografia zatopenej oblasti*. Zost. Ján Podolák. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo, s. 421 – 438.
- Slovenské svadby*. (zost. M. Leščák). Bratislava: Prebudená pieseň, 1996.
- Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry* Ed. R. Stoličná. Bratislava: VEDA, 2000.
- Stoličná, R. 1989. K problematike hostín a jedál v svadobnom brade na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 37, 1989, 1 – 2, s. 77 – 88.
- Stoličná, R. 1990. Príležitostné jedlá. In: *Etnografický atlas Slovenska*. Zost. S. Kovačevičová, Bratislava, VEDA, 1990, s. 41 – 42.
- Stoličná-Mikolajová, R. (ed.) – Nováková, K. 2012. *Kulinárna kultúra regiónov Slovenska*. Bratislava: VEDA, 2012.

Svadba na Slovensku. Zost. M. Kiripolský. Bratislava, SNM, 1996.

Svadobné zvyky obce Hrušov. Edícia: Tradičná ľudová kultúra obce Hrušov. Zost. A. Sásová. Hrušov 2010.

Svatební obřad. Současný stav a proměny. Zost. V. Frolec, Brno: Blok, 1983.

Švorc, P. 1996. *Štrbská svadba*. (1. vydanie 1971), 2. vydanie Prešov: Universum, 1996.

Timko, A. E. 1968. *Slovenská svadba*. Banská Bystrica 1968.

Tradícia v slove, slovo v tradícii. Zost. L. Dvorníčka – M. Smatana, Bratislava, SAV, 2007.

Truchlík, T. 2017. Príchod ženícha po nevestu v deň sobáša ako tradičný prvok v svadobnom obradovom cykle od prelomu 19. a 20. storočia po súčasnosť v obci Veľké Rovné. In: *Národopisný věstník*, 37, 2017, č. 2, s. 108 – 118.

Urbancová, V. 1987. *Slovenská etnografia v 19. storočí*. Martin: Matica slovenská, 1987.

Vargová, A. 1996. *Ľudová kultúra obce Myslava*. Košice, Agentúra JeS, 1996.

Varinská, L. 2004. Spektrum činnosti a profilácia občianskych obradov a slávností. In: *Občianske obrady a slávnosti v miestnej a regionálnej kultúre*. Zost. E. Chomová. Bratislava, NOC, s. 12 – 15.

Weiss, J. 1975. Rodinné zvyky. In: Zemko, J. a kol. *Čierny Balog, partizánska obec v minulosti a dnes*. Martin, Osveta, 1975, s. 231 – 239.

Winter, Z. 1896. *Život církevní v Čechách. Kulturně historický obraz z XV. A XVI. století*. Sv. 2. Praha, Česká akademie císaře Františka Jozefa pro vědy, slovesnost a umění.

Internetové zdroje

Biskupi neodporúčajú sobášit' sa na nesakrálnych miestach [on line] [cit. 14.12.2019] <<https://domov.sme.sk/c/2256259/biskupi-neodporucaju-sobasit-sa-na-nesakralnych-miestach.html> TASR 2005>.

Jedno z piatich dievčat v Kirgizsku je unesené pre sobáš. ČTK 7. 8. 2017. [on line] [cit. 5.3.2020]. Dostupné online. <<https://zurnal.pravda.sk/spolocnost/clanok/437558-jedno-z-piatich-dievcat-v-kirgizsku-je-unesene-pre-sobas/>>.

Jurek, V. 2018. *Deň, kedy si Ján Kuciak a Martina Kušnírová mali povedať ANO*. [on line] [cit. 5.2.2019]. <<https://www.noviny.sk/slovensko/332328-fotoden-kedy-si-jan-kuciak-a-martina-kusnirova-mali-povedat-ano>>, 5.5.2018.

Ludia označujú „posmrtný sobáš“ Kuciaka a Kušnírovej za zvrátené divadlo. In: *napalete.sk*, 7. mája 2018. [on line] [cit. 25.3.2020]. <<https://www.napalete.sk/ludia-oznacuju-posmrtny-sobas-kuciaka-a-kusnirovej-za-zvratene-divadlo/>>.

Niečo nové, staré, požičané, modré – čo ste mali? [on line] [cit. 20.2.2020] <https://mojasvadba.zoznam.sk/forum/svadobne-zvyky-a-hry/nieco-nove-stare-pozicane-modre-co-ste-mali/>.

Svadba na kľúčik <https://sluzby.bazos.sk/inzerat/111465615/svadba-na-kluci.php>

Svadobná výslužka. Komu všetkému sa dáva? [on line] [cit. 24.2.2020] <<https://mojasvadba.zoznam.sk/forum/darceky-vysluzky-pre-hosti/svadobna-vysluzka-komu-vsetkemu-sa-dava/>>.

Záturský A. P. *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia* [on line] [cit. 21.2.2020] <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1433/Zaturecky_Slovenske-prislovia-porekadla-a-uslovia-Clovek/3#id2581807#ixzz6E49h2uam>.

Summary

Getting Ready for a Certain Wedding. Wedding Customs in Words and Pictures

This book aims to present to the general public a part of the content of the Digital Archive of Photographs, Transparencies and Drawings, curated by the Institute of Ethnology and Cultural Anthropology of the Slovak Academy of Sciences, and offer findings on the wedding customs in Slovakia and their changes over time by means texts and pictures. The archive has been created systematically as an integral part of the Institute since its establishment in 1953. Its scientific collections contain textual, picture and multi-media documents created in the course of scientific and research activities. It is used mostly as visual documentation materials for the study of traditional folk culture phenomena or as a source of picture supplements of expert ethnological publications. The book, for the first time, presents picture information as its core, the text playing only an accompanying role. The selection of wedding pictures shows the forms of weddings in different Slovak regions throughout the 20th century when the local traditions were gradually disrupted by modernisation influences.

Ethnographic photography is a type of professional photography, however, professional not in terms of photography as an artistic expression, but in terms of ethnological work. The images are archived in scientific collections without any adjustments or graphical reconstruction, including lower-quality or partly damaged original documents which, however, have a unique documentary value in some cases. The pictures selected for this publication were not created primarily for the purposes of public presentation; their quality is not due to photographic art, but to their unique contents.

The major part of the photographic archive was digitised in 2007–2009, thanks to which work with its content is transparent and easy. The archive contains over 118,000 digitised picture documents from all over Slovakia,

from the environments of Slovaks living abroad, as well as some foreign research trips of Slovak ethnologists. The documents capture the studied phenomena of traditional culture – building, agriculture, livestock rearing, winегrowing, home manufacturing and crafts, traditional textiles and clothing, annual and family customs, artistic expressions, etc. Even though the Digital Archive of Photographs, Transparencies and Drawings doe´s not contain everything that could be documented in pictures when it comes to wedding ceremonies, the initial collection was large enough to fill this book. The number of photographs was limited by publishing possibilities. Many images have never been published before.

Wedding customs form a huge complex that has changed over time and in space and is currently subject to global influences that are confronted with the revival of local traditions. The relatively small Slovakia in the centre of Europe has faced cultural currents of different ethnic origins and the influences of different churches; the geographical division of the territory has contributed to the differences between the culture of mountainous and lowland regions of the country; and the structure of wedding ceremonies has been affected by geopolitical changes.

The chapter *From the History of Marriages* explains the development of the common and legal framework of the origins of the institution of marriage from ancestral societies through its grasping by the church during the feudalism period up to the emergence of civil forms of marriage in modern times. It focuses in detail on the legal transformations of marriage in the 20th century and on their reflection in real life. In 1896–1918, only the civil form of marriage was legal according to the Hungarian legislation. After the establishment of Czechoslovakia, from 1918 to 1950, both civil and church marriages were legal. During the

Communist rule, a complex of civil ceremonies and life-cycle feasts was created. Through ceremonies, the totalitarian government demonstrated the care by society for each and every individual. By gradually embracing all important moments in human life, civil marriage ceremonies became a significant part of the way of life in the Communist regime. The ceremonies gradually moved from official premises which, were used for this purpose at the beginning, to new ceremonial halls that serve exclusively for secular ceremonies. From 1950 to 1992, marriage as the only life-cycle ceremony enacted by law was valid exclusively in civil form. In 1992, the civil and church forms of marriage were put on equal footing. Although there are no records of the number of church and civil marriages in Slovakia as a whole, it is possible to estimate, based on partial knowledge, that the two legal institutionalised forms of marriage are equally frequent in every part of Slovakia today.

The next book chapter entitled *Traditional Wedding* explores the forms of weddings that prevailed in the Slovak countryside in the first half of the 20th century, as retrospectively captured by ethnographic research in Slovakia in the latter half of the 20th century. The ethnologists were also interested in further development of wedding customs and of their causes and consequences. Changes in these customs took place at a different pace in different regions. The differences were due to the different degrees of openness of the regions under the impacts of industrialisation, urbanisation, or modernisation of the way of life. This chapter is based on the model of the structure of traditional weddings in Slovakia, created by ethnologist Kornélia Jakubíková. The elements of this structure are marginally observed also in the Slovak or European context.

The formation of a marital relationship means the creation of a formal prerequisite for establishing a family, for the care for and upbringing of children, as well as for bringing together two families. Wedding ceremonies and customs also confirm the passage of an individual from the community of singles to the community of married. These life-cycle events occur in the culture of all human communities and are symbolically expressed by

wedding customs. They have identical or similar contents and functions, as well as diverse forms that reflect the biological, social, ethno-cultural and economic aspects of human lives in a certain period and in a certain space.

Traditional wedding, as we know it in Slovakia, especially in the rural environment, is described in the book in chronological order – from preparations during the pre-wedding period, when the family members and relatives of the future newlyweds gradually take on the social roles defined by traditions. Together with the young couple's closest friends, they form a wedding team – a group of people who take on various functions in securing and conducting the wedding. They arrange the legal and traditional procedures for the marriage and the entire wedding according to the local standards, take care of the bride's safety, provide for the material background of the wedding – clothing, catering, wedding symbols and props, dowry, and fixing. They gradually prepare the future spouses as well as the local community for the wedding itself and the resulting changes in status.

The actual course of the wedding depended on the number of wedding days, which varied from region to region, changing over time and in different social settings. In Slovakia, until the first half of the 20th century, it was usually a patrilocal type of wedding, which means that the groom went to pick up the bride and took her to his parents' house. Before the groom and his group managed to get to the bride, he had to overcome various obstacles – an obstructed path or the showing of false brides – and pay a ransom for overcoming them.

The book pays considerable attention to the various forms of social communication between wedding guests, as well as between the local community and the wedding team. The symbolism of the ceremonies, which was well understood by the local community, was hidden in the rituals, verbal expressions, in the form of wedding processions, gifts, joint feasting, dancing, or the expressions of joy and sorrow that accompanied the end and the beginning when entering a new phase of life. The wedding time was also associated with visual changes of the bride, superstitions, and magical acts, which were expected to ensure a happy life, healthy

offspring and prosperity for the newlyweds. One of the highlights of a traditional wedding was the removal of the wreath from the bride's head, setting for the first night together, followed by hair styling and the replacement of the wedding wreath with a bonnet as the symbol of transformation of a single girl into a woman.

The next book chapter entitled *Weddings in the Second Half of the 20th Century and the Development of Present-Day Wedding Trends* identifies the changes and their causes as recorded with regard to wedding customs in the framework of ethnological research and observations from the second half of the 20th century until the present. These concern mainly the reduction of weddings to one day (and night), the transfer of wedding parties to premises which separate the wedding guests from the local community, the use of technological elements in the organisation of weddings, such as printed invitations, telegrams, car transport instead of a wedding procession, recorded music, recording equipment, or the internet at a later stage. After 1990, the organisation of weddings was affected by legislative changes and the professionalisation of services along with various fashion influences from abroad. In response to the effects of globalisation, there has been increased interest in the recent years in the revival of such ritual elements which make weddings more attractive thanks to their emotional or entertaining nature. Extremely popular is the removal of the wreath and the symbolic covering of the bride's head with a scarf or a bonnet at midnight, using parts of the folk costume and folk music. Bachelor/bachelorette parties are also popular, with increased use of the role of the "director of the feast", even at places where this tradition was interrupted. These elements, chosen from traditional rural weddings, are often perceived as elements of folk culture. Innovations can also be observed in the change of the place of marriage, the to-be-married couple requesting their marriage to be contracted outside official premises or the church. We have also recorded changes in the form of catering, decoration of the wedding

premises, or the enlivening of wedding parties with elements that draw the wedding guests' attention to the newlyweds.

The wedding ceremony theme can also be observed in the celebration of round anniversaries of marital cohabitation or during funerals of young people. These situations are mentioned in the separate short chapters of the book.

Both chapters describing the forms of weddings and their development throughout the past century prepare the reader for understanding the content of the photo-documentation part of the publication, entitled *Wedding in Photographs*, which is thematically structured based on the various aspects of viewing the wedding complex of elements of material as well as spiritual culture. The pictures show the ceremonial activities, the actors of wedding, the wedding symbols, the elements of material culture related to weddings – clothing and textiles, food, decorations, souvenir items – as represented in the photographic archive. The pictures date from the 1950's – 1980's period, and the reproductions of photographs obtained during field research show weddings also from the first half of the 20th century. They contain captions and additional information as part of the photo documentation archive.

In the *Conclusion*, the author reflects on the value of photography and the importance of visual documentation of weddings nowadays. She highlights the need to complement the archives with visual documents (photography and audio-visual recordings) produced since the end of the 20th century, which are lacking in the ethnological collections but will in a few decades have a similar documentation value as the pictures produced half a century ago.

Experts may be interested in the evaluation of the current state of research on wedding customs in Slovakia and in the overview of the most important Slovak ethnological publications on the given theme. The book is intended for professionals as well as the general public – especially young people who may wish to get acquainted, before they get married, with the structure and forms of traditional weddings in Slovakia and their transformations.

V EDÍCH ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE DOTERAZ VYŠLO:

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 1

Folklore in the Identification Processes of Society. G. Kiliánová, E. Krekovičová (eds.). Bratislava: Ústav etnológie SAV, 1994. 165 s. ISBN 8085665328.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 2

Burlasová, Soňa: *Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählender.* Zväzok 1. E. Krekovičová (ed.). Bratislava: Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. 225 s. ISBN 802240506X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 3

Burlasová, Soňa: *Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählender.* Zväzok 2. E. Krekovičová (ed.). Bratislava: Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. S. 227-441. ISBN 8022405094.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 4

Burlasová, Soňa: *Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählender.* Zväzok 3. E. Krekovičová (ed.). Bratislava: Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. S. 445-682. ISBN 8022405124.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 5

Identita etnických spoločenstiev. Výsledky etnologických výskumov. G. Kiliánová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – SAP-Slovak Academic Press, spol. s. r. o., 1998. 128 s. ISBN 8088908035.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 6

Dekoratívny prejav – tradícia a súčasnosť. O. Danglová, J. Zajonc (zost.). Bratislava: VEDA, 1998. 179 s. ISBN 802240523X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 7

Identity of Ethnic Groups and Communities. The Results of Slovak Ethnological Research. G. Kiliánová, E. Riečanská (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – SAP-Slovak Academic Press, spol. s. r. o., 2000. 164 s. ISBN 8088908728.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 8

Traditional Culture as a Part of the Cultural Heritage of Europe. The Presence and Perspective of Folklore and Folkloristics. Z. Profantová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Tomáš Písecký-ARM 333, 2003. 143 s. ISBN 8089069096.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 9

Ethnology in Slovakia at the Beginning of the 21st Century: Reflections and Trends. G. Kiliánová, K. Köstlin, R. Stoličná (eds.). Etnologické štúdie 9 and Veröffentlichungen Europäische Ethnologie 24. Bratislava – Wien: Ústav etnológie SAV – Institut für Europäische Ethnologie, Universität Wien, 2004. 229 s. ISBN 3902029102.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 10

Slavistická folkloristika na rázcestí. Z. Profantová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Tomáš Písecký-ARM 333, 2003. 116 s. ISBN 808906910X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 11

Beňušková, Zuzana: *Religiozita a medzikonfesionálne vzťahy v lokálnom spoločenstve.* Bratislava – Dolný Oháj: Ústav etnológie SAV – MERKUR, 2004. 198 s. ISBN 8096916351.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 12

Folklór v kontextoch. Zborník príspevkov k jubileu Doc. PhDr. Lubice Droppovej, CSc. H. Hlôškovej (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Katedra etnológie a kultúrnej antropológie FFUK – Národopisná spoločnosť Slovenska, 2005. 215 s. ISBN 8088997208.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 13

Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989. I., II. Z. Profantová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Ústav pamäti národa – Tomáš Písecký – ARM 333, 2005. I. – 283 s. ISBN 8089069134; II. – 193 s. ISBN 8089069142.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 14

Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989 III. Naratívna každodennosť v kontexte sociálno-historickej retrospektívy. Z. Profantová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2007. 207 s. ISBN 9788088997412.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 15

Od folklórneho textu ku kontextu. Venované pamiatke PhDr. Márie Kosovej, CSc. E. Krekovičová, J. Pospíšilová (eds.). Bratislava – Brno: Ústav etnológie SAV – Etnologický ústav AV ČR, 2006. 214 s. ISBN 8096942743.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 16

Slavkovský, Peter: *Svet na odchode. Tradičná agrárna kultúra Slovákov v strednej a južnej Európe.* Bratislava: Veda, 2009. 216 s. ISBN 9788022410861.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 17

Slavkovský, Peter: *Svet roľníka. Agrárna kultúra Slovenska ako predmet etnografického výskumu.* Bratislava: Veda, 2011. 135 s. ISBN 9788022412056.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 18

Slavkovský, Peter: *Slovenská etnografia (kompendium dejín vedného odboru).* Bratislava: Veda, 2012. 127 s. ISBN 9788022412797.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 19

Slavkovský, Peter: *S nošou za industrializáciou krajiny. Tradičné podoby dopravy na slovenskom vidieku.* Bratislava: Ústav etnológie SAV – VEDA SAV, 2014. 128 s. ISBN 9788022413985.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 20

Vanovičová, Zora: *Autorita symbolu.* E. Krekovičová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV 2014. 119 s. ISBN 9788097097523.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 21

Popelková, Katarína a kolektív: *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?* Bratislava: Ústav etnológie SAV 2014. 320 s. ISBN 9788097097530.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 22

Burlasová, Soňa: *Naratívne piesne o zbojníkoch. Príspevok k porovnávaciemu štúdiu.* Bratislava: Ústav etnológie SAV 2015. 118 s. ISBN 9788097097547.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 23

Čierno-biele svety. Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku. T. Podolinská, T. Hrustič (eds.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2015. 600 s. ISBN 9788022414135.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 24

Salner, Peter: *Židia na Slovensku po roku 1945. (Komunita medzi vierou a realitou.)* Bratislava: Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2016. 216 s. ISBN 978-80-224-1510-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 25

Vrzgulová, Monika: *Nevyrozmávané susedské histórie. Holokaust na Slovensku z dvoch perspektív.* Bratislava: Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2016. 141 s. ISBN 978-80-224-1542-2.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 26

Za hranicami vedy? Aplikovaná antropológia v spoločnosti. Soňa G. Lutherová, Miroslava Hlinčíková (eds.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2016. 168 s. ISBN 978-80-224-1543-9.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 27

Voľanská, Ľubica: *„Vhlave tridsať, v krížoch sto.“ Starnutie v autobiografiách v Bratislave a Viedni.* Bratislava: Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2016. 224 s. ISBN 978-80-224-1544-6.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 28

Vrzgulová, Monika – Voľanská, Ľubica – Salner, Peter: *Rozprávanie a mlčanie. Medzigeneračná komunikácia v rodine.* Bratislava: Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2017. 135 s. ISBN 978-80-224-1621-4.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 29

Panczová, Zuzana: *Konšpiračné teórie: témy, historické kontexty a argumentačné stratégie.* Bratislava: Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2017. 160 s. ISBN 978-80-224-1546-0.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 30

Wiesner, Adam: *Jediná jistota je zmena: autoetnografie na transgender téma.* Bratislava: Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2017. 215 s. ISBN 978-80-224-1622-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 31

Beňušková, Zuzana: *Občianske obrady na Slovensku.* Bratislava: Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2017. 136 s. ISBN 978-80-224-1623-8.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 32

Salner, Peter: *Židovská komunita po roku 1989.*

Bratislava: Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2018. 144 s. ISBN 978-80-224-1624-5.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 33

Krekovičová, Eva: *Piesne a etnická identifikácia Slovákov v Maďarsku. Výskum z obdobia 1991 – 2017*. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2018. 264 s. ISBN 978-80-224-1698-6.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 34

Divinský, Boris; Zachar Podolinská, Tatiana et al.: *Globe in Motion. Patterns of International Migration: Similarities and Differences*. Bratislava: Ústav etnológie a a sociálnej antropológie SAV – Marenčin PT 2018. 216 s. ISBN 978-80-970975-7-8 (hardback), ISBN 978-80-970975-8-5 (PDF), DOI: <https://doi.org/10.31577/2018.978097097578>.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 35

Luther, Daniel: *Bratislava Česko-Slovenská: putovanie z monarchie do Slovenského štátu*. Bratislava: Marenčin PT 2018. 152 s. ISBN 978-80-569-0146-5.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 36

Globe in Motion 2. Multiple Shades of Migration: Regional Perspectives. Miroslava Hlinčíková, Martina Sekulová (eds.). Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – Marenčin PT 2019. 154 s. ISBN 978-80-970975-9-2 (hardback), ISBN 978-80-973372-0-9 (PDF), DOI: <https://doi.org/10.31577/2019.9788097337209>.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 37

Salner, Peter: *Judaizmus v tradícii a súčasnosti (Premeny židovskej komunity v 19. – 21. storočí. Etnologický pohľad)*. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2019. 144 s. ISBN 978-80-224-1750-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 38

Traces of the Virgin Mary in Post-Communist Europe. Tatiana Zachar Podolinská (ed.). Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2019. 424 s. ISBN 978-80-224-1782-2.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 39

Nové prístupy v etnológii a sociálnej antropológii na Slovensku. Ľubica Voľanská, Adam Wiesner (eds.). Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2019. 176 s. ISBN 978-80-224-1789-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 40

Bahna, Vladimír: *Nadprirodzené skúsenosti a naratívna myseľ. Sociálna nákazlivosť spomienok*. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2019. 208 s. ISBN 978-80-224-1775-4, DOI: <https://doi.org/10.31577/2019.9788022417754>.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 41

Tábor smrti Sobibor: Dejiny a odkaz. Ján Hlavinka, Peter Salner (eds.). Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – Dokumentačné stredisko holokaustu – Marenčin PT 2019. 264 s. ISBN 978-80-569-0449-7.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 42

Dvojrozhovor. O pamäti, etnológii a meste... Monika Vrzgulová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – Marenčin PT 2020. 257 s. ISBN 978-80-569-0449-7, DOI: <https://doi.org/10.31577/2020.9788056904497>.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 43

Wiesner, Adam: *Monkey on My Back: An Auto-ethnographic Narrative of a Therapeutic Experience*. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2020. 224 s. ISBN 978-80-224-1824-9, DOI: <https://doi.org/10.31577/2020.9788022418249>.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 44

Zajonc, Juraj: *Svätí s menom Valentín a sviatky zamilovaných*. Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2020. 152 s. ISBN 978-80-224-1853-9, DOI: <https://doi.org/10.31577/2020.9788022418539>.

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ

Už sa chystá svadba istá

Svadobné obyčaje slovom a obrazom

Jazykový redaktor: PhDr. Jozef Molitor
Preklad do anglického jazyka: Mgr. Judita Takáčová
Návrh a spracovanie obálky: Mgr. Marek Petržalka
Technická spolupráca a úprava archívnych fotografií: Ivan Karlík
Grafická úprava a zalomenie: Jana Janíková

Vydal Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV
v rámci edície Etnologické štúdie ako svoju 45. publikáciu.
www.uesa.sav.sk

Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied,
Centrum spoločných činností SAV, Dúbravská cesta 5820/9, 841 04 Bratislava,
v roku 2020 ako svoju 4 513. publikáciu.

www.veda.sav.sk

Vydanie prvé.

DOI <https://doi.org/10.31577/2020.9788022418317>

ISBN 978-80-224-1831-7

Foto na obálke: Zemianska svadba Jesenských – Šandorné v Turci.
Horné Jaseno, okres Martin, 1930, reprodukcia.

Fotografie:

- s. 13 Príprava na svadobnú hostinu. Sebechleby, okres Krupina, H. Bakaljarová, 1981.
- s. 43 Svadobná torta. Sebechleby, okres Krupina, H. Bakaljarová, 1981.